

НЕЗАВИСИМО СДРУЖЕНИЕ

ЕКОГЛАСНОСТ

1989 г.

© Лиляна Александриева, Александър Каракачанов, *съставители*

© Дамян Дамянов, *художник на корицата*

© Сиела софт енд павлишинг АД

София • 2009

ISBN 978-954-28-0477-2

СЪДЪРЖАНИЕ

ОТ СЪСТАВИТЕЛИТЕ НА СБОРНИКА	7
<i>Александър Каракачанов</i> „ЕКОГЛАСНОСТ“. ЗА ЦЕЛТА И СРЕДСТВАТА	9
<i>Вера Младенова</i>	18
<i>Веселин Кандимиров</i>	26
<i>Вяра Николова</i> АРХЕТИПОВЕ НА ДЕМОКРАЦИЯТА	31
<i>Деян Кюранов</i> КАТО ЕДНО ВРЕМЕ ЛИ?	37
<i>Красен Станчев</i> НОВОВЪВЕДЕНИЯТА НА „ЕКОГЛАСНОСТ“ ОТ СРЕДАТА – КРАЯ НА 1989 Г. И МАЛКО СЛЕД ТОВА	46
<i>Лиляна Александриева</i> СПОМЕНИ И РАЗМИШЛЕНИЯ	53
<i>Петър Слабаков</i>	74
<i>Петър Стайков</i> БЯГАНЕТО ПО „ОСТРИЕТО НА БРЪСНАЧА“	84
<i>Рени Костадинова</i> ИМАШЕ ТАКОВА ВРЕМЕ...	94
<i>Росица Симеонова</i> СПОМЕНИ ЗА ЗЕЛЕНОТО ВРЕМЕ	100
<i>Христо Смоленов</i> ЕКОЛОГИЯ НА ДУХА	110
СНИМКИ	117

ХРОНОЛОГИЯ НА ДЕЙНОСТТА НА „ЕКОГЛАСНОСТ“	132
ДОКУМЕНТИ	154
<i>Стефан Гайтанджиев</i> ИНЦИДЕНТЪТ НА 26 ОКТОМВРИ	180
СЪБРАНИЯТА НА НС „ЕКОГЛАСНОСТ“ В КИНО „П. БЕРОН“	194
СПИСЪК НА ЧЛЕНОВЕТЕ НА НЕЗАВИСИМО СДРУЖЕ- НИЕ „ЕКОГЛАСНОСТ“	246

ОТ СЪСТАВИТЕЛИТЕ НА СБОРНИКА

Есента на 1989-а: първото открито събиране на подписка, първите несанкционирани от властта събрания в кино „Петър Берон“, първото свободно шествие. Заслужаваше си да си го преживял – заради чувството за свобода, заради подозрението, че правиш нещо не просто важно, а онова, дето е било невъзможно повече от четиридесет години.

Тези събития и тези преживявания за нас – в България – са свързани с името на една организация: „Екогласност“. Онази „Екогласност“..., ... нашата „Екогласност“. Днес някои биха я определили като организация на дисиденти. Ние си знаем, че за да сме част от нея, ни трябваше просто гражданска доблест. Това качество засенчваше по-големите или по-малките недостатъци на всеки от нас. Точно то ни и обединяваше тогава – толкова различни, както се разбра от годините след това.

„Онова време“ за нас със сигурност има и емоционални, и морални измерения. За да ги фиксираме, решихме да направим тази книжка. А за да ни е по-лесно, най-напред ограничихме „онова време“ между две точни дати: 11 април и 7 декември 1989 г. Защото те и двете бележат два прелома, (колкото и да са условни). На 11 април групата, съществуваща вече няколко месеца като ДВИЖЕНИЕ „Екогласност“, се формализира като СДРУЖЕНИЕ и, приемайки нормите на тогавашното законодателство – да декларира ясни структура, ръководство, членове и цели, поиска обществена легитимация. Това вече, само по себе си, бе предизвикателство към властта. Но то и за нас бе началото на една много интензивна организационна и обществена дейност.

На 7 декември стана учредяването на коалицията „Съюз на Демократичните Сили“ – и „Екогласност“ бе една от организациите-основателки. За нея това бе краят на практичес-

ки полулегалната работа срещу режима. Дисидентството, инакомислието и несъгласието с властта се преля в открито опозиционно-политическо противопоставяне. Тази граница между дисидентство и опозиционност се потвърждава и от още едно събитие – на 11 декември Софийският градски съд регистрира Независимо Сдружение „Екогласност“. С това властта прие, че сме независими от нея, но пък ни принуди и ние да прекрачим от дисидентство към опозиционност.

„Оттогава“ минаха 20 години. Затова решихме да направим тази книжка. Искахме да съберем и публикуваме съхранените досега документи на и за „Екогласност“. Документи решихме да наричаме и онова, дето е все още в главите ни, сиреч, учредителите да разкажат онова, което помнят и да огласят онова, което са мислели или сега мислят за „Екогласност“. Уви, това се оказа трудно изпълнимо пожелание. Някои, като Никола Ковачев, вече не са между нас. Други са в чужбина, трети – поради заетост и малкото отпуснато им време – не сколасаха да напишат, на четвърти пък сме загубили следите. Затова, в последния момент поканихме и някои от 101-те членове на „Екогласност“ – тези, които ни бяха под ръка – да напишат. Сигурно има много хора измежду нас, тогавашните членове, които биха написали – съжаляваме, че не успяхме да ги издирим. Молим за извинение – и тях, и читателите на книжката, и историята! Но пък, оттук нататък – юбилеи да искаш...

Като съставители, благодарим на Деян Кюранов и Стефан Гайтанджиев, предоставили ни всичко, което имаха, свързано с „Екогласност“. То, добавено към архива на Александър Каракачанов, както и извадки от архива на Румяна Узунова, намиращ се в Централния държавен архив, даде възможност за съставянето на този сборник.

Лиляна Александриева, Александър Каракачанов

Александър Каракачанов

„ЕКОГЛАСНОСТ“. ЗА ЦЕЛТА И СРЕДСТВАТА.

Факт е, че първите открити обществени прояви, несанкционирани от властта след повече от 40 години тоталитарно управление, бяха подписката, събранията и шествието¹ на „Екогласност“. С риск да бъдем досадно пристрастни, бихме могли да добавим и първата акция с масово разлепване на плакати (около 1000 бр.), първата международна пресконференция с над 20 чужди журналисти и т.н.. Но, естествено, първите три бяха тези, които изиграха огромна роля за разкрепостяването на общественото съзнание. И това не е надценяване. Аз съм убеден, че тяхното значение е по-голямо от свалянето на Живков на 10 ноември! Защото тези, „наивни“ за някои тогавашни „мъдреци“, действия на „Екогласност“, отприщиха насъбралата се социална енергия. Без този „пробив“ свалянето на Живков щеше да бъде само едно преразпределение на властта в партийната върхушка, след което казионните медии щяха да надуют фанфарите в чест на новия цар. Защото падането на диктатора не означава падането на диктатурата.

Веднага искам да уточня, че не си правя илюзии и не „Екогласност“ свали комунизма в България. Това беше един неизбежен исторически процес. Но то го ускори! Дали с месеци или с година – нека други да гадаят. Но на този фон свалянето на Живков се превърна в символ на края на диктатурата. Процесът стана неудържим! Не можеше на фона на ставащото в обществото да заявиш, че ще продължиш

¹ В никакъв случай не подценявам протеста на русенските майки срещу обгазяването на града, близо две години преди това, но по разбираеми причини, той нямаше нито този мащаб, нито този отзвук, а и още по-малко – политически контекст.

без Живков, но по живковски. Това щеше да означава, че в най-скоро време ще загубиш цялата власт. И то се разбираше от по-младата част от управляващата върхушка, която и се постара да превърне вътрешнопартийния преврат в символ на промяната. Ирония на историята!

Връщайки се към „Екогласност“, искам да отбележа, че по никакъв начин не възнамерявам да издигам престижа му за сметка на другите дисидентски организации. Но не мога да премълча факта, че единствено то успя изцяло да използва възможностите, които му откриваше променящата се политическа атмосфера в страната и да постигне максималното за момента, в посока демократизация на обществото.

Кои бяха обективните и субективните фактори за това? В основата бе, че „Екогласност“ съвсем съзнателно и целенасочено избегна опасностите да изпадне в „конспиративност“ и да тръгне по пътя на полулегалното съществуване. За съжаление, именно по този път тръгнаха практически всичките обявили се преди 10 ноември дисидентски организации. Но ако за тези, от провинцията, като „Подкрепа“ и правозащитното дружество (НДЗПЧБ) беше разбираемо и простимо, то за Клуба за гласност и преустройство това бе стратегическа грешка. Защото за разлика от дисидентите от провинцията, които нито имаха висок социален статус, нито достатъчно подкрепа, в рамките на сравнително малките български градове, членовете на Клуба имаха и едното, и другото.

Играта на криеница не можеше да излъже властта. Но за сметка на това, Клуба губеше възможността за нормален организационен живот и за досег със собствените си членове, да не говорим за гражданите!

Пищещият тези редове е член – учредител на Клуба за гласност и преустройство². След учредителното събрание в

² Както и на „Комитета за екологична защита на гр. Русе“, основан на 8 март 1988 г.

65 аудитория на СУ не съм бил на нито една сбирка на Клуба (защото такава не е имало), нито имах ясна представа какво става в неговото ръководство. Това не само пречеше за пропагандиране на идеите на клуба, но и по никакъв начин не даваше възможност на Клуба да бъде ефективен „чадър“ за дейността на другите организации. Нещо повече – „полу-легалното“ състояние бе удобно за властта, която използваше насаждания с десетилетия от тоталитарната държава ужас от „тайните заговори“ срещу „социалистическата родина“.

Отправяйки тези критики към по-възрастните колеги и приятели, аз по никакъв начин не подценявам тяхната гражданска доблест и мъжество. Нещо повече – пътят на индивидуалната и груповата конспирация бе в известен смисъл по-опасен. По-опасен, но и неефективен! Вероятната причина за това бе, че една част от членуващите в Клуба имаха сериозен опит от нелегалната борба още преди 9 септември, а други носеха болезнен спомен от железния юмрук на властта в първото десетилетие на комунистическата власт.

Но светът се бе променил! Не твърдя, че „по-младите“ (повечето бяхме членове и на Клуба, и на „Екогласност“), бяхме напълно осъзнали това и ясно артикулирахме нашата тактика и стратегия. Но, на практика „Екогласност“ проведе точно тази линия на поведение, която изискваше времето.

За седемте месеца от своето учредяване до 10 ноември „Екогласност“ е провела най-малко 15 общи събрания с присъствие на десетки членове и множество заседания на Управителния съвет на сдружението. Случвало се е неведнъж по време на сбирките да се правят намеци, (кога на шега, кога насериозно) за ченгета в нашите редици. Винаги в такива случаи съм настоявал за това, че „ние не правим нищо нелегално и ако между нас има ченгета, нека да информират работодателите си"! Правих това не само за да

успокоя някои по-нервни натури. Беше ми ясно, че тръгнем ли по пътя на оглеждането и слушването, то това означава да прекратим привличането на нови хора и да затворим дейността си в шепа „верни люде“, които през 90 % от времето ще разработват конспиративни схеми.

Другата силна страна на „Екогласност“ бе конкретността на нашата дейност. Тя щастливо се съчета с инициативността на активистите на сдружението. Хората все още се плашеха, а и не разбираха общите призиви за демокрация. „Гласността“ в действие, примерът на противопоставянето (без да бъде краен, едновременно той бе интелигентно обоснован и отстояван) – това привличаше редовия гражданин. Сигурен съм, че ако „Екогласност“ тръгнеше да събира подписки пред „Кристал“ за връщане имената на българските турци или в защита на някои от задържаните дисиденти, нямаше да постигнем този ефект на съпричастност от огромна част от обществото. Затова аз горещо възприех предложението на Георги Аврамов да продължим започналата вече подписка срещу ВК „Рила“ и ХК „Места“ на улицата.

Очевидният успех на тази идея ме вдъхнови по-късно, на заседание на УС на „Екогласност“ да предложи подписката да бъде внесена със шествие в Народното събрание. В първия момент това се видя прекалено, защото последваха възклицания и съмнения в разумността на подобна акция. Аз самият я разглеждах, в известен смисъл, като хипотетично възможно, но се бях убедил, че правилната тактика е да изискваме от властта всичко, за което тя твърди, че „социалистическият гражданин“ има, а нека тя да ни отказва и да обяснява защо го прави. Следвайки същата логика на поведение, „Екогласност“ внесе и искания до Столичния народен съвет за зали, като предупреди, че в противен случай ще проведе своите събрания на открито. Сигурен съм, че тези писма на „Екогласност“ са докарали не малко прединфар-

ктни вълнения на висши партийни сановници. Но, пред алтернативата за улични събирания по време на Екофорума, властта отстъпи. Това беше вторият голям пробив. Да видиш събрание в централно столично кино „П. Берон“ на организация, която критикува властта – това бе сякаш не от нашият живот, а от телевизията!

Постепенно се оказа, че тези от „Екогласност“, които в очите на властта, макар и силно досадни, вероятно изглеждаха най-малко опасни, поднесоха най-голямата и неприятна изненада. Несъгласието, противопоставянето, излезе извън кухните и апартаментите и пред очите ѝ се разля сред гражданите. Тук вече нервите не издържах и последваха събитията от 26 октомври.

Във връзка с тези събития бе изписано много мастило и развити множество (така любими на българина) конспиративни и заговорнически схеми. Нямам намерение да им правя преглед. Убеден съм, че най-близки до реалността, в огромна част от случаите, са най-простите схеми. Дълбоко се съмнявам, че някой специално и отдалече е подготвял цялата акция срещу „Екогласност“, с цел да свали Живков. Малко вероятно е страхливото обкръжение на „първия“ да тръгне да подготвя такава схема, като, най-малкото, заложи на карта кариерата си. Акцията срещу „Екогласност“ бе поскоро гърч от агонията на едно ръководство, което след десетилетия неограничено властване не знаеше какво да прави, а виждаше, че изпуска положението. А това, че по-младата част от партийната върхушка се възползва от положението – то това е безспорно.

В крайна сметка, в периода на своя кратък дисидентски живот, „Екогласност“ в най-голяма степен успя да допринесе за целите, които стояха пред всички дисидентски организации – разкрепостяване на общественото съзнание, което е в основата на демократизацията на страната.

Да, нашата основна цел, независимо колко бе осъзната или не от някои, беше преди всичко политическа – промяна на системата. За някои това може би означаваше борба за „човешко лице на режима“, но в крайна сметка, по желязната логика на историята това водеше към премахването на тоталитаризма.

На фона на всичко аргументирано от мен до тук, е разбираема моята позиция за скудоумието на идеята за „създадената, управляваната и ползваната“ за целите на режима (или отделни кръгове от него) „Екогласност“. Всичките членове на „Екогласност“ до един да бяха ченгета, то тогава те всичките трябва да бъдат наградени за заслуги за падането на режима, за разлика от „истинските антикомунисти“, които наизскачаха впоследствие.

Преди края имам моралното задължение да взема отношение по един въпрос, който може и да не е толкова интересен за читателите, а още по-малко – за историята. Дълга го на приятелите, които може би съм разочаровал!

Става дума за подаването ми на оставка като секретар на НС „Екогласност“ на събранието на сдружението в 65 аудитория на СУ „Кл. Охридски“ на 24 ноември. Помня изненадата, даже почти уплахата в някои случаи, в очите на повечето колеги. С изключение на двама-трима, за останалите това бе като гръм от ясно небе! Изненада пък за мен бе неочаквано бурната, възторжена реакция на залата, когато обявих, че го правя, за да мога да се съсредоточа върху създаването на Зелена партия. Преди да се спра на това, доколко бе етична тази постъпка, искам да обясня причините за нея.

Няма да развивам теоретичните аргументи, които и сега считам за основателни, че по-добре бе „Екогласност“ да остане като непартийна гражданска организация, а Зелената партия да даде възможност за предимно политическа изява

на тези от „Екогласност“ , които не са обвързани с други партии. Може би това би било възприето от актива на „Екогласност“, ако бях го обсъдил предварително с тях. Това бе едно прогресивно и гъвкаво решение, което е още по-очевидно сега, от далечината на годините. Но и сега съм по-скоро склонен да мисля, че обсъжданията не биха дали резултат – и не само поради това, че „апробацията“ пред двама или трима приятели не срещна възторжен прием. Практически всички (с много малко изключения) в „Екогласност“ бяхме обладани от наркотика на политическата борба. Сдружението, съзнателно или не, се схващаше като основен инструмент на тази борба и създаването на друг в техните очи би изглеждало най-малкото излишно. В по-лошия случай биха видели в него опит за разцепление или даже за унищожаване на „Екогласност“ под диктата на тайните служби³.

За съжаление обаче, „Екогласност“ въобще не бе пригодена за политическа борба като опозиционна партия. Тя беше дисидентска организация с крайно разнороден, като политически и идейни възгледи, членски състав. Нещо повече, новият Устав, който бяхме принудени да приемем (поради създадената традиция на „радикална демократичност“), превръщаше бъдещите местни организации в практически напълно автономни дружества – нещо абсурдно в една политическа борба. До какво би довело това вече проличаваше в примера на основни фигури от сдружението. Хора, които и сега уважавам, с обаяние и ораторски умения, се втурнаха да държат речи, да провеждат политически срещи, въ-

³ Тази дива мисъл облада за известно време някои от хората, които и без това бяха склонни да виждат зад всеки ъгъл ченгета, и това бе една от най-големите обиди в живота ми. В един момент се принудих да напиша на лист хартия всичко, което си шушукат зад гърба ми, (че съм ченге и пр.) и да предложа публично да го подпишат. Това доста поохлади ентузиазма им.

общо да „правят голямата“ политика. „Малката политика“ с тези, които стояха зад нас, с членовете на сдружението, бе меко казано, загърбена. Аз по принцип съм човек, който държи на ясните, в някой случаи вероятно до дребнавост изчистени взаимоотношения. Когато това го няма, се измъчвам⁴. Може би това бе последната (но съществена) капка, която ме убеди, че нещата трябва радикално да се променят! Затова и сега считам, че по принцип постъпих правилно. И несериозни са приказките за разцепление. Можеш да разцепиш нещо, което е с ограничен ресурс. Политическият бент се беше отприщил и пред „Екогласност“ имаше неограничено поле за действие, което то не можеше да изоре само. В този смисъл, Зелената партия би била по-скоро в помощ.

Но да се върнем на моралната страна на това мое действие. От гледна точка на нормалния (нека да го наречем, както е модерно – европейски) политически морал е правилно, като си решил да градиш друга структура (нищо, че формално е партия, а не сдружение), да си подадеш оставката от такъв възлов пост, като секретар на сдружението. Кое то и направих. Не считам, че трябва да имам скрупули и към тези от колегите, които бяха забравили „малката политика“ в „името на голямата“. Но към тези, които не спадат към последните, бяха и са мои приятели и ми вярваха – съм виновен! И искрено ги моля за прошка!

В заключение не мога да не изразя чисто човешката си симпатия към „екологичната душа“ на „Екогласност“, която безспорно бе нашият председател Петър Слабаков. Никога дотогава не съм подозирал, че в този именит артист има такава искрена, по детски наивна любов към земята и природата. Сега, двадесет години по-късно, някой запален еколог-

⁴ Надявам се, че с годините тази недотам полезна черта на характера се е притъпила!

фундаменталист би могъл с лека ръка да ни обвини, че е нечистошътно да се ползва екологичната проблематика като средство за постигане на политически цели. Ако чуеше тогава бай Петър, то сърце не би му дало да го каже! Що се отнася до мен, то не виждам нищо лошо в това, щом целите са благородни – а те бяха такива! Нещо повече, за чест на „Екогласност“, трябва да подчертая, че си е малък подвиг фактът, че за толкова кратко време и при тази обстановка сдружението успя да повдигне толкова много чисто екологични въпроси (виж списъка в края на настоящия сборник), като съвместно и интелигентно работи по тях.

Вера Младенова

Станах съучредител на „Екогласност“ случайно. Конкретната причинно-следствена верига изглежда така – когато ме приеха във ВИТИЗ, се запознах с Фани и Лили; когато Фани тръгна да се омъжва, се запознах с Деян; когато през 1986 г. си търсех работа, Деян ме запозна с Мечката, извинете, с Петър Стайков, който пък си търсеше асистент. И така, по приятелска линия, аз станах този асистент. Точно по същия начин се озовах и в „Екогласност“ – случайно. И закономерно също, обаче. Защото – кажи ми какви са приятелите ти, за да ти кажа какви ще ги свършиш.

Всъщност, всички важни събития в живота ми са свързани с приятелите, както и повечето от маловажните. Когато учредявахме „Екогласност“, за мен това беше важно. В запущеното с цензура публично пространство тогава пробиха първо фактите за обгазяването на Русе – с документалния филм на Юрий Жиров „Дишай“. Разбира се, в СССР отдавна течеше перестройката и явно сме били подгрели вече достатъчно, за да изскочи духът от бутилката и да се зароди онава, което се оказа началото на края на тоталитарния режим у нас. А покрай проблемите в Русе, с проектите „Рила“ и „Места“, покрай драстичното замърсяване на средата в Мусагеница, неизбежно се оказа, че ние, новоизлюпените еколози, дисидентстваме. И това беше важно, но за недоразвитото ми гражданско съзнание то беше съпътстващ проблем. С тази представа си живях няколко месеца – докато избухна демокрацията. И тогава доста бързо се разбра, че всъщност основната движеща сила в нашия „клуб“ са били политическите интереси, а екологията е била само средство. След като го осъзнах, интересът и ангажираността ми към дейността на „клуба“ драстично намаляха. На практика, с идването на демокрацията участието ми в „Екогласност“ приключи.

Като цяло, свързвам участието си в създаването на „Екогласност“ с редица фактори, не на последно място – с броя на учредителите. Трябваше да сме все пак повечко хора, нали така. А желаещите бяха малко кът. Оказа се, че било опасно – факт, който бях склонна да подценявам. Не съм храбра, в никакъв случай – по-скоро лекомислена. И всъщност, въпреки приятелството ми с Лили и Деян, ако ги нямаше тези две години, през които заради Мечката прочетох огромно количество литература – включително цели течения на „Новый мир“ и „Огоньок“ – кой знае дали щях да се включа. По отношение на всякакви групи и сдружения съм доста инертна и незаинтересована, а и донякъде подозрителна. Вярвам, че хората истински ги събира приятелството, а не интересите. Обаче толкова страшни неща научих тогава – за лагерите и насилието, за жестокостта и огромната лъжа, в която сме живели – че наистина беше въпрос на запазване на себеуважението си да направя нещо срещу това, да се опълча. Едва ли сама щях да измисля как да стане, но учредяването на „Екогласност“ ми даде тази възможност и аз я използвах. Да се възпротивя – и на конкретните екологични престъпления, допускани и укривани от властта, и на системата като цяло.

Когато сега се опитвам да си припомня по-важните моменти от дейността на „клуба“, за мен те се броят на пръсти. Подписката пред „Кристал“. Трите събрания в кино „Петър Берон“. И най-вече, разбира се, 3 ноември 1989 г. – внасянето на събраните подписи в Народното събрание. Няма да забравя ликуването ни тогава. Бяхме много, събирахме се по своя воля, имаме усещането за мисия. Лицата на хората наоколо грееха. Кулминацията, поне за мен, дойде, когато забиха камбаните на „Александър Невски“ – невероятни мигове на почти свръхестествено усещане за свобода, за волност. После помня едно събиране, на което с тайно

гласуване трябваше да решим ще участваме ли като партньор на СДС в първите демократични избори. Гласувах „против“ – какви избори, имаше толкова екологични проблеми, с които трябваше да се занимаваме! – и бях единствена, имаше и един „въздържал се“. Това бе началото както на формалното политизиране на „Екогласност“, така и на моето дезинтересиране от него. Но то вече нямаше особено значение, защото членовете му бяха нарастнали стремглаво. Помня смътно едни събирания в апартамент някъде съвсем близо до „Попа“, който пращеше по шевовете от ентузиастични и видни дисиденти. Помня по-нататък някакви жужения около това, имало ли е „къртици“ между нас, кой – или кои – са били те, всъщност ние ли сме създали „Екогласност“ или властта ни е създала. Честно казано, не обърнах особено внимание. Моето участие беше вече приключило, на приятелите си все така вярвах – защо да ме интересува тогава? Слуховете са мръсно и непочтено нещо. И както бях „над тези неща“, така си получих личната порция охулване – под формата на люта псувня от устата тъкмо на един от съучредителите на „Екогласност“. Псувня, гарнирана с обвинението, че съм доносничела на Държавна сигурност. Толкова се шашнах, че загубих дар слово за известно време, а когато се окопитих, той си беше отишъл – явно отвратен да споделя едно пространство с мерзавец като мен. Не че щях да успея да се защита – думите му не бяха обвинение, а на практика, присъда, окончателна и неподлежаща на обжалване. Каквото и да бях се опитала да кажа тогава, нямаше да бъде чуто. Не видях повече този човек и така и не разбрах какви слухове лежат в основата на изреченото от него. Дано е жив и здрав и дано поведението му тогава се е дължало на временно умопомрачение. Наистина се надявам да е така.

Лично аз не свързвам времето на „Екогласност“ с никакви репресии. Не ме биха, не ме арестуваха, дори не са ме

викали по някакъв повод в милицията. От една колежка в службата – вече бях напуснала Мечката, синът ми стана първокласник и не можех да продължа на ненормирано работно време – разбрах, че кварталният, който бил съученик на съпруга ѝ, му казал: „Имате вие там една клубарка, държим я ние под око“. Както и да са ме държали под око, нито съм забелязала, нито пък ме интересуваеше особено. И пак с този период свързвам една тайнствена случка, от която не пострадах, но и досега ме чопли понякога – какво беше това? Ще я споделя, защото в нея има и смешен момент. Тогава живеех сама на втория етаж на една стара къща, детето ми през седмицата беше на детска градина и го отглеждаха баба му и дядо му, а при мен го вземах за съботата и неделята. Там имахме един съсед, който живееше под нас и с който се случваше, ако се видим през деня, дори да си поговорим нормално от време на време, освен дежурните поздравии. Този съсед – чичо Боян, така му викаха всичките ми приятели и редовно се осведомяваха за здравето му – та чичо Боян имаше язва. Поне с това жена му обясняваше неговата нервозност и неспособността му да спи. Тоест, през нощта чичо Боян се разхождаше из апартамента си и слухтеше. У нас пък често имаше гости, събирахме се предимно след работа и бяхме царе на нощните разговори и на безбройните последни цигари, след всяка от които се канехме все пак да спим. На нас ни беше хубаво от тези общувания, но не и на съседа. Редовно чукаше по тавана, в по-тежките случаи отваряше вратата на апартамента си и крещеше, а се случвало и да блъска с нещо желязно по парапета на стълбището и да ме призовава да сляза, та да ми сплеска главата... примерно, не помня точните изрази. Интересно, че леля Стела – съпругата му – нямаше язва, но и тя не можеше да спи. Тя не ме заплашваше с физическа разправа, но редовно ме осведомяваше какво се случва в моя апартамент –

как снощи например някой в 2 часа се бил разхождал, а дъските скърцали и било направо тормоз. Както и да е, да не се увличам, че то е цяла сага. Ще обобщя, че приятелите ми не пропускаха да се поинтересуват как са чичо Боян и леля Стела и много се веселяха на навъсените погледи, с които ги дарявах. Страшно ми беше писнало и от съседите, и от интереса към тях.

Но на въпроса. Когато се случи събитието, за което ще разкажа, все още работех при Мечката, беше делничен ден, „Екогласност“ вече го имаше и аз се прибирах у дома някъде към 2 часа през нощта, след поредните безкрайни приказки и песни в работния кабинет на моя работодател – тоест, в мазето на къщата му на „Иван Асен II“. Нахлух в празния си апартамент и още не успяла да съблека шлифера си, на вратата се позвъни. Нямах време дори да се изненадам – запътих се да отворя и пътъом някак си все пак се сетих да попитам кой е. И още един странен факт – установих, че съм заключила входната врата. Тук пак се налага едно малко пояснение – имах много приятели, част от които – с квартирни проблеми, друга част от провинцията. А аз живеех почти през цялата седмица сама. И вместо да вадя неясно колко на брой ключове, просто не заключвах апартамента си. Така, независимо дали съм вкъщи или не, всеки скъп на сърцето ми човек можеше да влезе, да се настани удобно и да ме почака. През четирите години, когато живеех там, това си беше практика, без изключения. Имах създадени устойчиви навици да отварям вратата направо, това нещо – ключа – за нищо го нямах.

Но ето че докато вървах към вратата, за да отворя на окъснелия пореден гост, погледът ми падна върху бравата и с изненада установих, че съм пуснала секретта. Доста се изненадах и си спомням, че си помислих – това пък защо? Междувременно бях попитала кой е и чух мъжки глас, кой-

то някак игриво ми отговори: „Отвори и ще видиш“. Първоначално на шега се заинатих и казах: „А, прекалено късно е да познавам, казвай веднага!“. И същевременно осъзнах, че не познавам този глас. Това ме притесни – как така няма да позная гласа на приятел! А после, докато отвън мъжът продължаваше шеговито да настоява да отворя и тогава ще разбера, едно гласче в главата ми пошушна – ами ако не е приятел?

И досега се радвам, че проявих благоразумие и не отворих. И същевременно ясно си спомням как се торзомя – ами ако все пак просто не успявам да разпозная гласа? Мъжът отвън настояваше да отворя. Казвал се бил, да речем, Петър. Точно така каза – да речем. А единствения Петър, когото познавах, беше именно Мечката и със сигурност не той побутваше вратата в този час. Изведнъж установих, че съм изплашена. И че заявявам на мъжа отвън, че така няма да се разберем, съжалявам, но не го познавам и няма да отворя. Да бъде добър да дойде утре през деня пак и да направя така, че да мога да го разпозная.

Тук нощният ми посетител изгуби търпение, повиши леко тон и започна да звъни отново. Казах му, че няма смисъл. Но той се оказа упорит човек и буквално легна върху звънеца. И тогава, разбира се, пред погледа ми изникна чичо Боян и за пръв и последен път се сетих за него с благодарност. Тутакси разказах през вратата на неканения си гост както за язвата на съседа ми отдолу, така и за навика му да крещи и заплашва. И накрая заявих, че аз сега си лягам, а той, като го погне чичо Боян с онова голямото желязо и събудят цялата махала, да не каже после, че не съм го предупредила. Пожелах му лека нощ, врътнах се и влязох в една от стаите – най-отдалечената от външната врата. И, разбира се, се вцепених на място, сърцето ми бумкаше в ушите и се ослушвах да чуя какво ще стане сега.

Стана това, че най-после настъпи тишина. Доста време не посмях да си покажа носа от стаята, а когато все пак го направих, мъжът си беше отишъл. Дори чичо Боян не даваше признаци на живот, при това доста продължително звънене и говорене по малките часове. Въобще, нощ на чудесата. Благодарих на всички ангели, че се свърши, и на пръсти се отправих към леглото.

Случката наистина е малко смешна, но и сега се питам – с какво ли се разминах тогава? Наистина нямам приятел Петър, но все пак, месеци наред бях готова някой да се обади по телефона или да цъфне на вратата и обвиняващо да каже – а бе, ти как можа да не ме пуснеш да вляза?! Много щях да се извинявам, че не съм го познала, и щях да си откъсна. Защото другият вариант – например, опит за сплашване – ми харесваше още по-малко. Но никой не ме упрекна, нищо повече не се случи, аз се прибирах известно време в по-нормални часове, а после забравих. И наистина, и досега не знам какво беше това и какво щеше да се случи, ако не бях заключила машинално вратата, влизайки у дома. Навярно никога няма да разбере. Когато години след тази случка отвориха досиетата и всеки можеше да прочете своето, ми мина през ума да отида и да видя има ли в досието ми нещо, което да мога да свържа с онова среднощно посещение. Помислих, помислих... и се отказах. Беше минало и исках да си остане такава.

А после дойде 10 ноември и години наред бях твърде заета да оцелявам при новите демократични условия. Приятелите ми – също. Все така се обичаме, макар че имаме много по-малко време да сме заедно. Сега си давам сметка, че всъщност оттогава не сме си спомняли за онзи период, не сме обсъждали нищо – нито кой какъв е станал, нито какво е направил или защо го е направил. Вече ми е ясно едно – тогава се преборихме за гласността, но не и за екологията.

Днес, 20 години по-късно, вече членувайки в Европейския съюз, екологичната обстановка у нас е в пъти по-тежка, тя е направо катастрофална. И се моля сегашните екоорганизации също да успяват с гласността, но да се борят за нея заради екологията. Само заради екологията и заради нищо друго.

8. 03. 2009, София

Веселин Кандимиров

На 11 април 1989 г. в едно софийско жилище беше основано Независимото сдружение „Екогласност“ – организация, на която за кратко време предстоеше да бъде водеща, а в известен смисъл – и детонатор на промените, започващи вече и у нас. Тя беше продължение на Комитета за защита на Русе, основан година преди това, но почти не водил организационен живот. Идеята да се използва защитата на околната среда за основа на едно политическо по същността си начинание, беше щастливо хрумване. По същия начин, както полската „Солидарност“, макар и далеч не в същия мащаб, „Екогласност“ завари режима идеологически неподготвен да реагира на тази идея и това осигуряваше допълнителна свобода на действията.

През лятото на 1989 „Екогласност“ влезе в устата на всички. Може да се каже, че лятото и есента на 1989 година бяха златното време на организацията. Един ден жителите на София с изумление видяха нещо, което не биха посмели дори да си помислят, че съществува – малка група хора зад една маса на улицата, приканващи ги да се подпишат под обръщение, насочено ПРОТИВ официален правителствен проект. Днес рядко си спомняме и е вече трудно да си представим какво огромно освобождаващо действие върху масовото съзнание, парализирано от господството на комунизма, оказа подписката срещу проекта „Рила-Места“. „Свободна Европа“ и другите западни радиостанции разнесоха новината из цялата страна. Властта беше объркана. Първоначално тя игнорираше ставашото, после се опита насилствено да отстрани подписката от центъра на града. Това завърши с така наречения „побой пред „Кристал“ на 26 октомври 1989. Той предизвика скандал с международен отзвук, защото по това време в София се провеждаше извест-

ния Екофорум. Последствията щяха да са още по-значими, ако „Екогласност“ беше призовала чуждите делегати да напуснат форума и с това да го провали – нещо, което тя можеше, но поради незрялост не направи.

Още по-голям ефект имаше шествието за връчване на подписите в Народното събрание, проведено на 3 ноември същата година.. То създаде модел на поведение, който с времето щеше да доведе до отприщване на огромна гражданска енергия.

Така „Екогласност“, първа от съществуващите тогава опозиционни организации, изнесе гражданското действие на улицата. И това е нейната несъмнена заслуга в събитията от това време. Естествено, това повиши авторитета ѝ неимоверно за кратко време. В един момент, членовете на всичките малко т.нар. „неформални“ (т.е., опозиционни) организации от това време – Клубът за гласност и преустройство, „Подкрепа“, НДЗПЧ и пр. бяха членове и на „Екогласност“.

Все още няма сериозно изследване, което да установи доколко „Екогласност“ беше резултат от спонтанно обединение на независими личности, доколко замисъл на перестройчици и доколко – опит да се отгледа послушна на режима опозиционна организация. Със сигурност можем да твърдим, че в нея имаше и от едното, и от другото, и от третото. Тя определено беше толерирана от властите. Докато, например, Дружеството за защита на човешките права на Илия Минев, основано предишната година, изобщо не можеше да се събере на заседание, защото членовете му биваха арестувани още на излизане от жилищата си, членовете на „Екогласност“ се срещаха редовно, без да предприемат някакви конспиративни мерки. И все пак, „Екогласност“ изигра лоша шега на властта, ако тя се е опитвала да я използва за собствените си цели.

За да стане ясна картината на онова време, трябва да подчертаем, че „нежната революция“ (или това, което съответства на нея в България), също както и в останалите източноевропейски страни, всъщност беше не революция, а реставрация, по-точно – реставрация, извършвана с революционни средства. При една такава реставрация нещата са почти огледални. Революцията е разрушителен процес, а реставрацията – възстановителен. Да задържаш процесите при една революция е благородно дело, и в този смисъл един Лафайет е винаги за предпочитане пред един Робеспьер, докато да задържаш процесите на реставрацията, в случая – на разграждането на комунистическата система, означава просто да пречиш на обществото да се завърне в нормалното си състояние. Нормализацията на обществото е винаги полезна, независимо колко бързо е била извършена.

Не всички членове на тогавашната „Екогласност“ споделяха в еднаква степен това виждане. Като резултат, някои от тях напуснаха (или биваха изгонвани от) организацията, когато промените, които получаваха, се оказваха повече от тези, които те биха могли да понесат. Днес те могат да се видят на най-различни места. Някои от тях, между които причислявам и моя милост, така и не получиха всички промени, които биха желали да видят – например, декомунизация на обществото, подобна на денацификацията в Германия след 1945. Други направиха обратен завой и дори се върнаха в лагера на тогавашните си противници. Бих казал, че съдбата на „Екогласност“ е илюстрация на незрелостта (или недееспособността) на българския елит, който не можа да извърши това, което постигнаха елитите в Полша или Чехия, например.

Златното време на „Екогласност“ приключи при основаването на СДС в края на 1989. Макар номинално да минаваше за първа сред равните организации в него и да заемаше почетно място в ръководството чрез Петър Берон, тя не-

минуемо трябваше да отстъпи пред по-ефективните инструменти за политическа борба в него – политическите партии.

*
* *

Научих за съществуването на „Екогласност“ от предаванията на радио „Свободна Европа“. По това време то се слушаше повсеместно – и от противници, и от привърженици на режима. Приносят му за успеха на „Екогласност“ е решаващ. (Спомням си един несръчен опит да се дискредитира организацията с лозунга: „Независимо движение ли е „Екогласност“, след като използва „Свободна Европа“ за свой рупор?“ Той веднага беше контриран от член на организацията с въпроса: „Независима радиостанция ли е „Свободна Европа“, след като „Екогласност“ я използва за свой рупор?“) Но от „Свободна Европа“ не можеше да се научи нещо за местонахождението на „Екогласност“.

Един ден, през лятото на 1989, радиото изброяваше имената на лица, подписали призив на „Екогласност“. Между тях имаше едно, което ми беше познато: Гергана Жулева. Обадох ѝ се, и съпругът ѝ Красен Станчев ме заведе на поредното събрание на организацията, което се проведе в дома на Мариел и Лили Самсонови на ул. „Граф Игнатиев“. Това беше някъде в края на август или началото на септември, не помня точната дата.

В личен план (а това, несъмнено, е по-интересно за страничния наблюдател, отколкото общите разсъждения по-горе) участието ми в работата на „Екогласност“ е безспорно обогатяващо. Ще отбележа две нови усещания, свързани с нея.

Първото е чувството, предизвикано от осъзнаването, че човек притежава и може да употребява гражданските си

права, което бих нарекъл гражданска способност. (Възможно е да съществува и друг термин). То е като прохождение на човек, който досега не е можел да ходи, защото е държан спънат или в тясно пространство. Или като изправянето на човек, стоял дълго наведен.

Второто е чувството, познато ми от литературни източници, но неизпитвано лично преди това. То е странното, почти роднинско чувство за близост към другите участници в процеса, родено от очакването за общата съдба, която ще последва. То остава живо и досега, въпреки появилите се различия. Днес, когато нещата изглеждат ясни, можем да се отнасяме към станалото през онези дни критично и дори с ирония. Не така беше тогава. Развързката не беше ясна и всякакъв – дори разигралият се месеци преди това тянанмънски вариант, не можеше да се изключи.

Вяра Николова

АРХЕТИПОВЕ НА ДЕМОКРАЦИЯТА

20 години след началото на политическите процеси, в което начало влиза и създаването на „Екогласност“, човек е по-склонен да прави равносметка, отколкото да се отдава на романтични спомени. Успяха ли усилията на множеството партии и организации в стремежа да се установи демокрация?

Преди всичко, какво представлява демокрацията и може ли да има единна представа за нея? Изработването на единната представа за демокрация е дълъг процес, почти колкото и процесът на установяване на демократичните принципи. Липсата на единна представа за демокрацията се дължи на различните житейски представи, традиции, предразсъдъци, наслоения от миналото, идеологеми. Опитът да се „подредят“ тези различни представи помага да се обяснят социалните процеси. Като основа за типологията могат да послужат архетиповете, чиито корени са дълбоко в митологичните представи, приказките и символите.

Няколко думи за понятието архетип. То има своя корен в гръцкия език и означава праобраз, идея. Филон Александрийски и Августин говорят за архетип, но Юнг е този, който го разработва и включва в една богата идейна концепция. В концепцията на Юнг, архетипове са изначалните, вродени психически структури, първични схеми на фантазните образи, съдържащи се в колективното несъзнателно и в основата на общочовешката символика. Те формират активността на въображението, като се проявяват в митове, вярвания, приказки, произведения на литературата и изкуствата. Нека да направим един социален „прочит“ на някои от традиционните архетипове.

1. Архетип на „вълишебната покривчица“.

В известната приказка, това е покривчицата, която след като веднъж се постеле, веднага се отрупва с най-различни храни. По същия начин се разбира и демокрацията, като възможност да се консумира неограничено и без особени усилия от човека. Както в приказката покривката дава на приказния персонаж всичко, без труд и усилия, така и демокрацията се възприема като възможност човек само да получава. Демокрацията се асоциира с пълни магазини и със задоволени потребности, и представата за живот, в който има изобилие от материални вещи и пари.

2. Архетип на „вълишебната тояга“.

В приказката това е тоягата, която винаги, когато има нужда, започва да бие и да наказва. В обществото този архетип изразява потребността от ред и дисциплина. Демокрацията се представя като строй, в който има строг ред и всеки веднага получава наказанието си. Представата за ред и дисциплина се персонифицира със „силна личност“, която ще поддържа мечтания ред и дисциплина.

3. Архетип за „лошия цар“.

Може би най-популярната тема в приказките е мотивът за лошия цар и смяната му с добър. Това е идеята за лошият управник, който носи всички отговорности и трябва да се смени. Промените, настъпили на 10.XI.1989 г., в които участваха много личности и политически организации, бяха израз преди всичко на усилието да се смени държавният глава и номенклатурата, свързана с него. Но целта не трябва да бъде просто смяна на един политически лидер с друг, а смяната на цялата политическа система. Когато усилията са насочени само срещу една личност, това говори за един ограничен идеен хоризонт. Всъщност, това не е случайно. Един

от комунистическите рецидиви е да се търси „най-добрият, най-достойният и честният кандидат“. При комунизма това намери израз в „култа към личността“. Първите ръководители на „народа и партията“ бяха обожествявани и идеализирани, те „пишеха“ десетки томове философски и други трудове, въпреки че нямаша образование за това. Те бяха „пример“ със своя живот и идеал. Това бе израз на утопичния модел на Платон, че „владетелят трябва да е свършен“. Следователно, този архетип изразява копнежа по един „справедлив и добър“ цар и очакването той да свърши всички добрини. А народът е в една инфантилна позиция на очакващ от управляващия да реши проблемите му.

4. Архетип за единството.

Този архетип изразява представата на хората за демокрацията, като тип управление, при което има единство, липсват конфликти. Те са смутени от споровете и разногласията, спомнят си с носталгия за времето, когато всичко се гласуваше еднакво и нямаше опозиция.

Предубеждението, че трябва да се избягват конфликтите в политическия живот, също е остатък от комунистическата идеология, която с репресивни мерки или с трикове изместваше вниманието от същинските проблеми. Обратно, в развитото демократично общество, политиката е арена на политически страсти и място за разрешаване на проблемите чрез парламентарен или друг мирен начин. Ако проблемите се замаскират, потушат или потиснат, се стига до застои в развитието.

5. Архетип за свободата.

Това е архетипът за криворазбраната свобода на личността и на словото. Тук са налице два момента, които в комбинацията си водят до нещо изродено. Първото е гладът за

свобода на словото, отсъстващ през времето на тоталитаризма. Това доведе до една неистовост, изговаряне на всичко, което се мисли. Другият момент е възприемането на всичко казано и написано като чиста истина. Тази инерция идва от комунистическото мислене, когато имаше Един вестник, Едно радио, Една TV. Посттоталитарният човек е в позицията на „гладуващ“, отдал се на неудържима всеядност след дълга диета. Тази негова доверчивост провокира агресията на медиите. Обратно, в страните с демократични традиции има един скептицизъм към масовите комуникации. Според едно социологическо изследване, извършено на Запад, процентът на недоверие към медиите във Франция и Англия е около 70%. Това показва, че колкото по-силни са традициите в свободата на словото, толкова по-голяма е съдържаността и критичността към тях.

б. Архетип на „народовластието“

Този архетип е стар, колкото и самата дума демокрация, защото буквалният ѝ превод е „власт на народа“. Свеждането на демокрацията до управление на народа е част от изтънчената демагогия на комунистическата идеология. Но както казва Ралф Дарендорф, такова нещо, като „управление на народа“, на света просто няма. Дарендорф подчертава, че демокрацията не е просто многообразие на мнения, а система на управление, при която целта ѝ е да обезпечи тези, които управляват, с поддръжката на народа, поне на старта.

Демокрацията е форма на управление, при която народът избира личности, като ги упълномощава да управляват от негово име. Политическият лидер, (водач) винаги е крачка напред в своите решения. Политиците, които поради малодушие или от демагогия са в ролята не на водачи, а на „следвачи“, имат временен успех, популярни са, но се провалят при критична ситуация.

Следователно, хората, които не са преодоляли комунистическото мислене, предпочитат да получават нещата наготово, без усилия. Но, поради факта, че не полагат усилия, винаги са обладани от вътрешна неувереност и нестабилност. Хората, които са нереализирани, неудовлетворени от себе си, са обладани от завист към другите, които са реализирани. Дълбоко вътрешно и несъзнателно, тази завист не е към материалните им възможности, а към това, че са постигнали нещо. На идеологическо ниво те крият вътрешното разяждащо чувство за неуспех зад грандомански идеи за „справедливост и равенство“. Това са хора, които търсят вината навън, в другите, а не в себе си, защото да се види собственият провал е болезнено. Поради това, те са податливи на идеологии, които се основават на психологията на завистта. Бердяев казва, че комунизмът се крепи върху завистта на хората. Така, комунистическата идеология се превръща в един лесносмилаем, евтин „продукт“, който има успех, защото задоволява дребната склонност на хората да имат враг, да прехвърлят върху него своите неуспехи и неблагоприятия.

За да се промени тези нагласа е нужно да се даде възможност на хората за реализация. Тогава те стават пълноценни хора и завистта се модифицира като чувство за съперничество и конкуренция.

Да се върнем на архетипите. Проблемът е в това, че при някои от архетипите, желанията и нагласите, които те съдържат (за изобилие от блага, за ред и организация, за справедливост, за свобода на печата и мисленето) са резултат, последица от демократичното общество. Самата демокрация е друго, тя е форма на управление, която дава възможност на всеки да прояви своите способности и възможности. Бедата е, че това, което е същността на демокрацията – правата и възможностите за реализация на амбиции и

цели – са потъпквани, пренебрегвани, поругавани. На това се дължи разминаването между желания и действителност, и за тъжното чувство, че така желаните демократични промени, които бяха в основата на създаването на движения, като „Екогласност“ и СДС, не са се състояли.

Деян Кюранов

КАТО ЕДНО ВРЕМЕ ЛИ?

Като едно време: Сашо на Лила, Лила на мен – и се свързахме за обща работа – Сашовата инициатива за 20-та годишнина от рождението на „Екогласност“. Разбрахме се, че една от целите – комай най-важната – е „хората да напишат какво (им) е било“. От Александър Каракачанов – организационните инициативи (всъщност, като едно време), от Лиляна Александриева – конкретизацията на идеите, от мен – акъл за едно-друго. И Лила (тя от години живее в Пещера, защото гледа възрастна майка), се хвана и написа един великолепен въпросник, който да подсеща и подтиква при това предполагаемо писане. Накрая се отказахме от него, главно от страх, да не би пък да скове „хората“. Но на мен толкова ми беше харесал, че се зарекох аз поне да напиша в отговор на въпросника.

Сега виждам, че няма да го направя. Банално – не ми стига време. Бях решил, че следвайки въпросите, ще ми е лесно и сега имам само ден – след изнеждащо работно пътуване със системно неспане. Нямам в главата „спокойното езеро“, което да отрази всичко, ясно и неизкривено, в подробности. А въпросите, виждам сега, наистина подтикват към дълбочинно – и детайлно – навлизане в тогавашните ни работи. Отговорите могат като нищо да напълнят цяла книжка. Няма кога. Ще гледам поне от въпросника на Лила да остане духът.

Ще говоря само за най-важното, при това – най-важното за мен. И за да е честно, ще почна от онова важно, за което ще мълча. В друг контекст бих говорил и за тези неща, тук и сега – не. Списъчче (хронологично):

1. Изключването от „Екогласност“ на Стефан Гайтанджиев.
2. Споровете ни около доброволните срещи на хора от Управителния съвет с ченгета за „неформални разговори“.
3. Разцепването на „Екогласност“ от Александър Каракачанов на „Събранието на победата“, 24 ноември 1989 – поради което аз напуснах Управителния съвет на „Екогласност“.
4. Поведението на Управителния съвет по повод изказвания на Петър Берон, есента на 1990 година – поради което аз напуснах „Екогласност“ и като редови член.
5. Политическият край на „Екогласност“ – отслабване, остаряване, вдетиняване, маразъм, смърт.
6. Информацията – от втора ръка, защото вече не участвах – за една кражба в „Екогласност“ (1990).
7. Дошлата с годините информация от втора ръка за това, кои сред нас са доносничили – или пък просто са си изпълнявали служебните „задания“.

Я, не излезе дълго – и, повярвайте, не е толкова страшно в родния контекст. Мисля си какво би излязло, ако пишех за „Клуба“ (за гласност и преустройство), а пък за СДС (докато бях в ръководството му до средата на Кръглата маса) – да не говорим.

А сега за светлото – защото за мен то е светло, и е повече и по-важно от гореизброените тъмнотии.

Когато лятото на 1989-а с Петър Стайков и Красимир Кънев седнахме да напишем едно обзорче за тогавашните неформални групи у нас (нужно бе за някакъв чужд журналист,

но, както се оказа – и за нас!) – за пръв път осъзнахме, че демонстрациите на „Русенските бабки“, на които така се възхищавахме, са първата мирна публична проява против властта, някъде от 1947 година, от разгрома на николапетковистите, насам. А лятото на 1990 вече пишех (забележете, пак за износ) – за редица „първи“ събития в съвременната българска политическа история, които направи нашата „Екогласност“:

- първо публично говорене на неформална група – в рамките на официално събрание, при това – отразено (макар не според договорката) в официалния печат;

- първо открито събиране на подписи на улицата, при това, многодневно;

- първо разлепване на неформални плакати, при това – по цяла София, отлично организирано;

- първо събрание на неформална група „под покрив“, разрешено от режима. (При това, три събрания. При това ги проведохме при страхотен ред, оправяйки се с клакьори, провокатори, алтернативни неформали и огромен човешки наплив (само тук не успяхме напълно, пред вратите на кинцето „Петър Берон“ оставаше грамадна тълпа неуспели да влязат жадни хора). При това, спазарихме разрешение и за едно събрание на „Клуба за гласност и преустройство“, щото те не можеха самички.)

- първи неформални „открити събрания“, на които граждани се престашаваха да идват и свободно да обсъждат всичко, при все че провокаторите си провокираха (в градинката на „Кристал“, подир – в Южния парк);

- първо открито заявено, организирано и публично неподчинение на режима, довело до насилието по „Раковска“ и пред „Кристал“;

- първо в историята на България официално извинение за насилие над свои граждани – пред „международната общественост“ на Екофорума;

- първи аналитични материали, произведени от неформали, открито добили международна публичност (на Екофорума);
- първа международна пресконференция, по инициатива и организирана от неформали (в частна къща, без уведомяване на властите).
- първо публично искане на оставка на член на правителството (на министър-председателя Георги Атанасов, по националната телевизия, първите дни на януари 1990).

Може би има и други. Но и тези ще стигнат.

Аз, да речем, всеки път си давах сметка, че това е за пръв път. (По неизбежност обаче, постоянно обобщавам, улавям се, че пиша сякаш приписвайки на „всички нас“ преживявания и оценки, които сигурно са само мои. Това е въпрос на условната форма при правенето на изреченията на български, не че искам да вмениям своето на другите!) Очевидно беше за пръв път, зер не знаехме „как се прави“ и импровизирахме неустрашимо. Хем, неустрашимо – след като ни мина неспоменаваният, но реален страх, че „могат да стрелят“. Бяха стреляли по Симон Варсано; добре, че оживя от раните си. Но след първото ни истинско „излизане на улицата“ – с подписката против „Рила-Места“ – когато властта реши да ни игнорира, страхът, че могат да ни убият – нас, или пази Боже, наши близки, изчезна. А друго нищо не беше истински страшно.

Знам откога ми е този страх да не умра „в борбата“ – от както пламна и изгоря Ян Палах. Рекох си тогава, седемнайсетгодишно хлапе – „Така трябва!“ – и си представих как горя на Жълтите павета. И си казах, че ме е страх от болката и че няма да го направя. В по-късни, но дали по-зрели(?) години – ми дойде друг акъл: че не се чувствам дотам лично виновен, та личната ми саможертва да може да изкупи зло-

то на нашата Системка. Прилича на „вторична рационализация“ на първоначалния страх, нали, психолозите да кажат. Във всеки случай, това ме направи политически несъгласен с повечето съветски дисиденти, които отиваха на лично мъченичество, колкото и да ги обичах (задочно) като хора. Аз „по Ленински“ (тогава професионално се занимавах с Маркс и Ленин) си говорех „Трябва организация!“ . Опитвах – не ставаше. И през 1971, когато най-близките ми, наистина близки приятели, с които повече от година се виждахме постоянно и откровено си говорехме за „всичко“, най-вече за морал и за политика, абсолютно отказаха да започнем някаква по-целенасочена работа (бях влязъл във връзка с английски и френски радикали, все още бодри остатъци от славната 1968). И през 1977, когато неколцина близки колеги бързичко се разбягаха, когато опитах да превърна начинаещото ни философско домашно кръжоче в нещо по-политизирано (не става дума нито за „Салона“ на Николай Василев, нито за „Марксовия семинар“ на Деян Деянов). И през 1985, когато опипвах почвата в миньорската бригада, в която работех след като доброволно напуснах асистентството по философия в Университета, защото ми се е мерджелеело нещо от сорта на полския КОР, съюз между интелигенцията и работничеството – само дете колегите от бригадата скоро ме усетиха, и ми рекоха: „Ти не си лошо момче, ама тая, дет я мислиш, никога няма да стане“ – и досконално ми разясниха защо, демонстрирайки политическа култура доста над равнището на преподавателския състав на Софийския Университет (не преувеличавам).

И тъкмо подир това поредно нищо, Димитрина Петрова и Красимир Кънев (бяхме приятели по философска линия) ми се обадиха и ми казаха: „Почваме нещо, идвай си...“ (защото работата ми беше в Панагюрище). И аз им повярвах, макар не отведнъж, и си дойдох, и вярно почнахме нещо, ор-

ганизирано, макар отначалото само четирима, и то семейни двойки: Краси и Димитрина, Лиляна и аз. Но оттук нататък вече работехме не на равнището на личното мъченичество, а на организираниите хора, които малко по-късно приеха името „неформални групи“.

Към „Екогласност“ аз пристъпих с тоя багаж, че и с разочарованието от липсата на хват и хъс, в иначе красивия „Клуб за гласност и преустройство“ (бях помогнал малко на Желю Желев при организирането му, но мисля, че Желю практически го направи сам). Това беше багаж по предимство политически и хич не природозащитнически: аз от екология не разбирах. Имах, обаче, претенциите да разбирам от практическа гражданска политика, тук и сега. Така че, за мен „Екогласност“ бе просто средство за организирано противопоставяне на властта, което можеше да се окаже по-ефективно от най-добрите до тоя момент, но в началото на 1989 вече неработещи: „Русенският комитет“ и „Клубът“. Това понякога водеше до неразбирателства с някои екогласници, които бяха „чисти еколози“ и искрено вярваха, че ние не се занимаваме с политика, а с природа. Неразбирателства – да, конфликти – никога, блокиране на работата – никога. Защото си давахме взаимно огромен аванс на доверие и винаги чувахме мнението на несъгласното другарче. И още нещо, което впоследствие се оказа страхотно важно: от самото начало се разбрахме и въведохме строго формализирана демократична процедура при всяко наше събиране, така че всеки да може да си каже и да бъде чул, и регламентираното време да стигне за всички. (Тук опитът ми от студентските събрания в Англия свърши добра работа. Но по-важното е, че всички спонтанно приеха и поеха тези малко странни за нас английски измишльотини – наглед така подобни, но всъщност толкова различни от колективния ни опит от пионерски, комсомолски, партийни или квартални събрания.)

Една от големите ми болки е, че нито един-едничък от най-близките ми приятели, с които в края на гимназията си помагахме да се образуваме в живота и се зъбехме на тирана, не влезе в никаква неформална група. Отстрани застанаха – до един. (И досега не мога да говоря за това с тях.) Толкова по-близки ми станаха „бойните другарчета“. Вярвахме си, а на някои аз вярвах практически абсолютно. Например на Сашо – не само, че няма да направи съзнателно някаква беля – а че няма и да сбърка, че и в най-сложна ситуация ще намери победно решение, защото е не само смел, но и умен, с едно рядко, политическо остроумие. Па и хубав, да опустее, колкото и да съм безвъзвратно хетеросексуален – няма да го забравя какъв беше, когато първата вечер в „Петър Берон“ докараните клакьори опитаха да провалят събирането – скочи взрян във тях, опънат като струна – а Лиляна после каза, че очите му били „като светлосини лазери“ (ревнувам и досега!). Или когато ни бяха нахвърляли в автбуса, как извика „Не бийте жените, че дяволите ще ви вземат!“ (или нещо подобно, във всеки случай не беше псувня) – той го извика, пръв, не аз или друг. И престанаха да ги бият. Или пък Владо Симеонов – висок, че строен, спортно момче, свободни телодвижения, на вид непукист, жена-хубавица (Росица, и тя работеше с нас) – как тоя привиден галеник на живота, който не участваше много-много в нашите тежкакарски спорове, та му бяхме отредили да организира разлепването на плакатите – ни събра, трийсет души, мигом ни подели на петнайсет двойки, придаде ни към петнайсет софийски района, каза в колко сутринта започваме едновременно и приключи с: „Плакатите и скоча са в коридора, разпределени в найлонови торбички, вземайте ги.“ И ние си ги взехме и си тръгнахме в лек транс, защото целият „инструктаж“ не трая и петнайсет минути, а беше толкова прост и прецизен, че дори ние нямахме въпроси, и най-важ-

ното – на другия ден се справихме много добре. Такава организация на хаотична ситуация аз оттогава не съм виждал. Или беззаветният Красимир Кънев, който се появи на първото ни, при това, предварително провалено (и той го знаеше), публично сбирание, с двегодишната си дъщеричка „на конче“ – все едно че еколози протестират във Вашингтон, не в София, и аз му кирам към „баретите“ на един лакът от нас, и му вдигам бесен скандал, а искам да се разридая от умиление само като го погледна с това детенце на раменете, и да ги браня, разбира се, до последен здрав кокал!

Толкова по-тежко ми беше, когато след Десети ноември по една или друга причина стана така, че се отчуждих от тези хора. Толкова по-самотно ми е сега.

Знам, че няма да се повтори – да върша най-смислената работа в живота си, при това с успех, защото не съм сам, а заедно с чудесни хора. Оттогава все се опитвам да си намеря нещо, поне донякъде подобно, понякога успявам, напоследък най-вече в чужбина – така че няма как да е същото. От друга страна, някъде през 1986 (едва тогава!) аз си издигнах личния лозунг „Комунизмът трябва да бъде убит!“ Стигнах дотам след поредица все по-радикални лозунги, а в началото им беше бая беззъбото „реформа на текущата ни идеология, според автентичния марксизъм“. Да отбележим: комунизмът (като система) – не комунистите. Защото именно от техния пребогат опит разбрах, че да избием лошите, за да заживеем добре, е не само грях, но и глупост. Комунизмът не беше дори убит, той „си отиде“ – толкоз по-добре; аз успях да го съпроводя в това му „отиване“ – още по-добре. За политическия човек в мен – а, казват ми ревниво, той бил заел почти цялото пространство на това, дето съм аз – по-добро няма. Това огромно политическо добро можеше и да го има, но нямаше да е същото без вас, добри и лоши другарчета от „Екогласност“. Добри и лоши – бяхте прекрасни!

А иначе явно съм късметлия, тъй като ми се падна и една лична награда. За нея досега не съм казал никому и сега ще се разбере защо. Беше след като разпуснахме „шествието“ до Народното събрание, участници и клакьори се смесваха и разотиваха, притъмняваше, аз си правех последната обиколка на района, да съм сигурен, че „баретите“ или други ентусиасти не закачат никого и всичко ще приключи нормално. Слизях по някакви стъпала, към „Раковски“, вдигнах очи и видях една жена, която пък се качва – и ме гледа в очите. Гледаше ме с такъв поглед, дето дай Боже всекиму, не се забравя, почувствах го и сега. Гледаше ме сякаш съм правилен човек.

Такива трябва да сме били, ам' че к`ви?

София, 15 март 2009

Красен Станчев

НОВОВЪВЕДЕНИЯТА НА „ЕКОГЛАСНОСТ“ ОТ СРЕДАТА – КРАЯ НА 1989 Г. И МАЛКО СЛЕД ТОВА

Дори участниците в дадено движение, умонастроение, не разбират напълно какво правят. Това е естествено състояние на нещата. Спонтанно „Екогласност“ създаде няколко нови инструмента в българския живот. По-често това ставаше непреднамерено. Както казва един немски философ от началото на XIX век: „Човек не може да си помисли нещо ново, само защото иска това да стане“.

Също естествено, повечето нововъведения на „Екогласност“ бяха взети назаем. Но в тях се получи съчетание, което не бе изцяло повторимо или известно.

Чернобилската авария доказва, че античовешката същност на режима не се нуждае от специални доказателства. Да броиш жертвите на революциите, колективизациите, преименуванията и преместванията на етнически групи, централизираното разпределение на ресурси, прочистването на интелектуално и идеологически неудобните, и да разбираш въздействията на всичко това върху човешкото здраве и продължителността на живота, бе изключително сложна работа. Все пак, от западни демографи се знаеше, че по мирно време Съветският съюз е загубил повече население, отколкото по време на война и че там продължителността на живота от края на 60-те до средата на 80-те години на XX век е значително по-кратка от тази, в западна Европа и северна Америка.

Тази античовечност, обаче, стана особено очевидна след април 1986 г. в България. Не защото режимът в България бе по-човеконенавистнически, в сравнение с другите страни. Той просто бе по-нагъл и глупав. Между понедел-

ник, 28 април (когато аз научих за Чернобил от студент, слушал БиБиСи) и неделя, 3 май 1986 г. държавните медии и водачи на България са единствените в комунистическа Европа (без тези, на Съветския съюз), които хем не уведомяваха за това, което се е случило, хем лъжеха, че всичко е наред. Всички останали страни на запад от Минск правеха точно обратното и съветваха хората да предприемат възможните защитни мерки, спрямо радиационното замърсяване.

Трябва да кажа, че според мен Чернобилската авария окончателно отстрани вярата, върху която все още се крепеше режимът на Варшавския договор. Това обяснение ми хрумна именно тогава, на 28-ми април 1986 г. Семинарът ми бе на тема „ресурси и технологии“; за това, че след като даден ресурс бъде открит и използван, той се осъзнава като ограничен, разпределя се като собственост, търгува се, получава ценност и цена, която в най-общия случай има тенденция към намаляване, доколкото се търсят и намират заместители (за да се печели от тяхното използване). Когато от използването на даден ресурс следва унищожаване на живот и хора, въпросът с ценността му стои по особен начин. Всъщност, това бе и коментарът на студента, който ни разказа за Чернобил. Жена ми, Гургана Жулева, беше бременна и това усилваше личната ми тревога за това, какво се случва и какво може да се прави.

Всеки ден на онази седмица аз слушах радиостанции на всички езици, на които можех да различа някакви значения на думите и да добавя парче информация към онова, което се знаеше към дадения момент⁵.

⁵ Слушането на радио по повод Чернобилската авария и изучаването на реакциите на политическите системи към подобни събития стана част от научните ми занимания за около година напред; резултатите бяха изложени в една статия, издадена в сборник на Института по философия на БАН през 1987 г.; днес наукообразният стил и безличност на изложението са направо смешни.

И така – от Минск на запад имаше само една столица, от която не се разпространяваше информация, и това бе София. Защо? За властите в Съветския съюз имаше някакви разумни обяснения защо мълчат и заблуждават – за многомилионна и с огромна територия страна, шансът нещата да минат незабелязано са по-големи, властите се чувстват виновни, не искат това да се разбере, и прочее.

Мълчанието и нарочната заблуда, от страна на българските власти, бе защита на репутацията на съветските комунисти и управници. Това също бе рационално поведение: от авторитета на съветските власти зависеше легитимността (т.е. вярата, че са най-подходящите в дадения момент и обстоятелства) на българските управници. За тях тази връзка бе по-важна от естествената човешка реакция да се сподели с ближния онова, което се знае, за да се предпази сам. По такъв начин постъпиха всички останали комунистически страни. Тъй или иначе, тогава реших и казах на Гергана, че ще направя нещо – не знам точно какво – това да се промени⁶.

В Горбачова съветска Русия, втората съставка в названието на току-що възникналото движение, означаваше предимно „възможност да се изкажеш на висок глас“.

В България – поради обстоятелствата около Чернобилската авария – „гласност“ означаваше „извеждане наяве и/или даване на публичност“. Другата съставка в названието на движението, древногръцкото „еко“ бе свързано с другата особеност на събитията в България около Чернобил – някак внезапно появилата се очевидност на антихуманния характер на режима⁷.

⁶ Всъщност е важно да знаем какво точно се промени. Сегашна България се различава от повечето страни в нова Европа по това, че и днес управляващите в България се грижат повече за интереса на управляващите в Русия. Но и едните, и другите, могат да бъдат сменени.

⁷ Извеждането наяве бе особено важно и като организационен принцип на движението. На това ще се спра по-долу.

Появата на „Екогласност“ разкри именно тези значения. По-точно, започна да ги разкрива. Първоначално те бяха загатнати от Русенския клуб (Комитета за екологична защита на Русе – *заб. от съставителите*). Освен дълбока опозиционност и освобождаваща липса на вяра в режима – преживяни по време на прожекцията на филма „Дишай“ и единствената сбирка на Клуба – той показа и това, че „еко“ е политически безопасна форма на опозиционност⁸.

Аз отначало не вярвах, че „Екогласност“ ще продължи настроението на Русенския клуб. По-сетнешния опит на Клуба за гласност и преустройство показва, че гласност може да се разбира и като „изказване“, а не толкова като „извеждане наяве“ (макар и този клуб да целеше именно това). Но щом бе изоставена обвързаността с проблемите на един град, смисълът на движението стана универсален, „Екогласност“ се занимаваше всъщност със ситуацията на човека в България. Почти всички стотина формални члена на сдружението защитаваха именно промените на тази ситуация към по-добро.

Това въздействие на сдружението и неговите членове бе доказано многократно:

- от внасянето на петиции за връщането на имената на българските турци;
- от членството на хора, които нямаха намерение да се занимават с опазване на околна среда;

⁸ Днес е лесно да се каже, че хора са били „преследвани“, поради членство в едната или другата организация, но гоненията са по-скоро на битова основа или – в сравнение с преживяното от други поколения – смехотворни. Аз самият бях уволнен, т.е. непременен на работа в тогавашния Висш Икономически институт „Карл Маркс“, по силата на няколко неспособно формулирани за целта на подобни уволнения члена на тогава действащия закон за научните степени и звания. Това бе изтъквано като последица от членството ми в тези организации. Не е вярно. Причина да бъда уволнен бе страхът, че, както върви, мога да се хабилитирам преди мнозина други колеги.

- от членството на хората от движението във всички нововъзникващи опозиционни групи и партии;
- от срещите със западни посланици и поддържането на връзка с БиБиСи, „Свободна Европа“ и „Немска вълна“;
- от защитата, която предоставихме на всички правозащитници и прощъпулничещи опозиционери, по време на Форума по опазване на околната среда на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (16 октомври – 3 ноември 1989 г.);
- от организацията на шествието на 3 ноември 1989 г., което завърши с няколкосекундното скандиране „Демокрация!“;
- от ролята на движението като технически организатор на митинга на 18 ноември 1989 г.;
- от участието в учредяването на Съюза на демократичните сили и приемането на пазарната икономика като програмна ценност и цел на Съюза⁹;
- от обстоятелството, че организаторите на „Екогласност“, счетоводителите, банковите сметки и имущество на движението, бяха основните канали за поддръжка на СДС за около пет-шест месеца;
- от активната роля на движението, неговите членове за т.нар. „връщане на имената на българските турци“, в Комитета за национално помирение и в т.нар. Кръгла маса по националния въпрос;
- от участието в писането на програмата на СДС и в работата на Кръглата маса (членовете на сдружението бяха в работните групи по изменението на тогавашната конституция, проектозаконите за партиите и избора на Велико народно събрание);

⁹ „Пазарната икономика“ бе единствената ценност на СДС, по която в Общото събрание на „Екогласност“ имаше спор дали да се приеме или не.

– от учредяването на политическа партия на движението и присъствието на четиринадесет народни представители в конституционното събрание, където тези хора са инициатори на мораториума върху смъртното наказание, членството в НАТО, приватизацията и реституцията.

Универсалният политически и хуманен характер на движението е толкова очевиден, че основен проблем бе поддържането, доказването на неговата екологична насоченост и изпълнението на целите за опазване на околната среда. Частично тази работа се падна на мен.

Това обяснява участието ми експертизата на БАН за АЕЦ Белене, спирането на някои безумни проекти, създаването на процедури за достъп до информация за състоянието на околната среда през 1989 г. и съставителството на първия закон за опазване на околната среда¹⁰ (приет 1991 г. и отменен през 2001 г.), председателството на съответната комисия и пр.

Ако тази работа бе оставена несвършена, репутацията на сдружението би била крайно неблагоприятна. А аз не бих оставил незавършено онова, което смятах, че е важно да се свърши през април 1986 г.

Изглежда най-трудно бе съставянето на закона – приоритет на 1989 г., за който никой нямаше време да се захване след септември 1990 г. (следва бележка 10),

Успехът на „Екогласност“ в периода 1989–1991 г. се дължи на това, че принципът на работата му напълно съот-

¹⁰ Основните проблеми при съставянето на законопроекта бяха следните: а) той трябваше да отчита възможното присъединяване към Европа; б) не трябваше да пречи на провеждането на пазарни реформи и приватизация, в) да даде определения – например, на „информация за околната среда“, „оценка на въздействието“ и др. – и въведе процедури (например, за вземането на решения без конфликт на интереси между местни и централни власти), които тогава още се формираха в другите европейски страни или които подлежах на допълнително учредяване в България, с новата конституция, закона за местното самоуправление и т.н.

ветстваше на разбирането на „гласност“, като „извеждане наяве“. Както навсякъде, имаше провокатори, внедрени доносници и недоброжелатели. Справянето със тях бе лесно, защото всички решения бяха публично обсъждани и обявявани. Провокаторите нямаше какво да правят, освен да ги разпространяват и понякога дори – защитават.

Този принцип бе трудноприложим при организирането на мероприятия до 10 ноември 1989 г. Обикновено обявявахме какво организираме. Въпросите „как“ (например, за подписките, шествието) се оставяха на доработване на детайлите от малки групи организатори, където лесно се виждаше кой на чий господар служи.

Гордея се най-много с ролята си в нещо, което днес почти никой не си спомня. За да сполучи цялата идея за промяна, беше необходимо да се осигури публичност за онова, което се прави в България. Бяхме решили, че това ще е Форумът на ОССЕ. Но за да бъдем известни на Форума и на международното обществено мнение и преса, ние трябваше да заявим съществуването си още преди това. Струва ми се много важно, че успях да убедя съучастниците да организираме първата опозиционна пресконференция на 16 октомври, преди началото на Форума. Слава богу, че г-жа Марина Нитова предостави за целта своя апартамент на ул. Раковски №137. Без много да претендираме, че сме само защитници на околната среда, обяснихме какво смятаме, че става и дадохме думата на други, които трябваше да се представят и да разкажат своята версия.

За мнозина България стана по-интересна. На 26 октомври, за да предприемат акцията за сплашване, властите трябваше да отвлекат вниманието на западната преса и дипломати от градинката пред „Кристал“. Не се получи. Спонтанно се формираше движение за демонтиране на комунизма.

Лиляна Александриева

СПОМЕНИ И РАЗМИШЛЕНИЯ

Посвещавам тези „спомени и размисли“ на бай Кольо Ковачев... С огромното съжаление, че сега те са само мой монолог, но пък започват от редките ни някогашни разговори... Благодаря ти за тях, бай Кольо! И за майтапите, и „спомените и размислите“ ти за живота и мисленето във времето на твоята младост – време, което винаги ме е интересувало... Светъл ти път там, където си, бай Кольо...

Като дете ми беше много жал за тия възрастни дядовци и бабки, дето ги довеждаха в училище, за да ни разказват за умрелите партизани. Все имах чувството, че не си спомнят, а рецитират нещо веднъж някога наизустено. И те, и ние, се чувствахме глупаво, и това си личеше, а на повечето мои връстници им беше и досадно. На мене ми беше и страшно. И сега се чувствам по същия начин, глупаво. Сякаш вече не живея живота си, а разхождам историята му. А и не мога да си избира дали съм полезно изкопаемо, или динозавър, или...

Не посещавам и възпоменателните сбирки на съучениците си. Те са ми мъчителни, защото там срещам не просто непознати ми хора, а хора, за които спомените са емоционален кладенец, а не обекти предимно на самоанализ. И ако усетят, че днешният им ден им налага някакво отстранение, веднага панически минават в модус „хленчецо самоожалване“... Спомените сигурно не са нито общи, нито еднакви за всички участници в дадено събитие, сигурно има значение и как всеки назовава съответното тогавашно събитие. Ние, като съвременници, уж сме живели едно и също, но то по

дефиниция е толкова противоречиво, а пък ние помним обикновено само един негов аспект. С онази част от приятелите си, с които някога бяхме в „Екогласност“, никога покъсно не сме обсъждали спомените си – нашето събитие продължава и днес. За какво би ни било някакво си „вчера“?

Ако някога съм разказвала нещичко за „Екогласност“, то винаги е било на значително по-млади от мен хора. Тогава се налага да давам много контекст, защото те нямат моя опит от онова време, а от главите им току изскачат някакви клишета. А тези млади бяха добронамерени, забавляваха се и имаха желание да схванат...

„Екогласност“ днес е непотребно, малко разбираемо и добре забравено минало. И е такава точно защото беше най-яркият продукт на онова време, най-ясният израз на онова мислене, най-динамичният субект на онова поведение. (Онова време – времето на „перестройката“ без преустройство; онова мислене – мисленето за наложителността на промените, а не за групите, чиито интереси тези промени ще трябва да изразят; онова поведение – поведение, търсило реформи, но изметнало се в цялостна трансформация). Дори името ѝ, както я закотвя в тогавашната обществена практика, така я и съгражда от нея. Тя е излишна, защото беше органична част от вчерашното. „Днес“ пък няма много общо с „вчера“. Днес „Екогласност“ е само спомен. Само нашият спомен. Дали оттук следва умозаклучението: „Екогласност“ е излишен спомен?

Спомените

Заедно с Констанца Попова до средата на февруари 88-а работехме в Дома на киното. Тогава мен ме уволниха, а Констанца напусна, протестирайки срещу това уволнение – и двете се оказахме безработни (и без шанс да се занимава-

ме повече с кино). Но свободни. От есента на същата година аз трябваше да се преместя в партийната организация по местоживееене – т.е. в пенсионерската квартална организация в Долен Лозенец. Това пък ме направи свободна и от Партията (ако някой се сърди заради главната буква – това си е издевка със спомена, та нали тогава така я пишехме!). Тук думата „свободен“, разбира се, би трябвало да е в кавички, или придружена от определението „сравнително“, но е факт, че тогава осъзнавах тази намалена възможност на властта да ме шантажира като освобождаване, въпреки нарасналата ми незащитеност, ако властта решеше да ме репресира. И двете възможности си бяха еднакво реални. Колко широко възприемахме тогава свободата си показва и това, че с Деян Кюранов, с когото живеехме заедно вече пет години, тъкмо в разгара на Екофорума наченахме процедурата за подписване на формалния (според нас) граждански брак – само за да не позволим на властта да ни раздели, ако той бъде интерниран или екстрадиран... Разказвам това, само за да изтъкна, че при някои неформали властта бе избързала и много рано силно бе стеснила възможностите си да ги уплаши или накаже, заради дейността им – просто нямаше от какво толкова да ги лиши. Та, в навечерието на създаването на Русенския комитет, ние си бяхме вече безработни, запазили обаче ограничен, но не изцяло забранен достъп до Дома на киното (място, много важно за „неформалната“ работа сред „творческата интелигенция“). И, естествено, станахме съучредители на Русенския комитет. После и на Клуба за подкрепа на гласността и преустройството. Дори организирахме и в същия тоя Дом, отчасти осъществихме, първата подписка (в защита на уволнения Стефан Продев – не че го познавахме, а по принципни съображения).

В началото на 89-а година разбрахме, че някои хора от Русенския комитет обмислят как да продължат с екологич-

ните битки. Чухме, че Петър Слабаков прекъсва представления си в Сатиричния театър и съвсем по Брехтовски говори някакъв много вълнуващ свой текст. Мисля, че Димитрина Петрова и Красимир Кънев станаха връзката между тези хора и нас с Деян – а оттам – и с предимно кинаджиите около мен. Не си спомням кога точно беше първият опит за създаване на сдружението – дали преди или след акцията за Мусаженица (по повод годишнината от създаването на Русенския комитет), на гърба на Военния клуб. Денят 8 март беше много ветровит, а цивилните ченгета бяха пратени там още от обед и, горките (!), няколко часа гонеха шапките си по площада около „Ал. Невски“, правейки се на почиващи по пейките граждани. Беше много смешно. После, също много рано, стовариха и униформените милиционери, но не блокираха достъпа до площада. Сигурно мнозина от нас не са си давали сметка колко властта е вбесена, защото, например Краси Кънев пристигна, покачил своята двегодишна Ваня „на конче“, като че ли не идва на място, дето може и да бъдат (заради което Деян, който полудява когато големи излагат малки на риск, му вдигна скандал!). По някое време Стефан Гайтанджиев започна да пресреща хората и да ги връща, защото „митинг нямало да има“. (Оказа се, че това е било предшествано от неприятна история, Стефан бе нарушил демокрацията ни, действайки на своя глава от името на „Екогласност“; в резултат взехме решение да го изключим – и Стефан беше изключен; затова и не бе сред официалните учредители на сдружението; накрая беше допуснат да участва в подготовката на документите за Екофорума, без да бъде приет обратно.) Във всеки случай, насъбрахме се трийсетина души. Но, изглежда, страхът от митинг – „несанкционирана“ публична проява на недоволство наред центъра на София – у милицията е бил много голям, защото още преди обявения начален час, тя влезе в преговори с

организаторите, както и принуди Мако Даков не само да приеме малката самоизлъчила се делегация, че дори и да се съгласи на условията ѝ за равнопоставено участие в събранията на Софийската казионна екоорганизация месец и половина по-късно. Организаторите добре са усвоили Ленин в частта му за революционните компромиси. Все едно, това си беше успех – и то неочакван. После, от самото събрание на казионната софийска организация си спомням преди всичко, че повечето време стояхме във фоайето на залата (мисля, че отстрани на „Позитано“ 20), влизахме само да чуем „нашите“ и по едно време, седнали на перваза на прозореца, дълго и много хубаво си говорихме за „нещата от социалния живот“ с Блага Димитрова – тя и тогава вече по-трудно се движеше.

Та – за учредяването на сдружението. Стана на възможно най-защитеното място – в генералски блок на „Паун Грозданов“, в изглеждащия ни толкова огромен тогава хол у Сашо Каракачанови. Мисля, че пристигнахме с Констанца и с Христо Маджаров – тогава тримата четяхме „Работническо дело“ в Народната библиотека по един проект за бюрократията на Петър-Емил Митев. От присъстващите си спомням Владо Симеонов и красивата му съпруга Роси, които ми бяха непознати; разбира се, Сашо също не го познавах. Имаше и един военен, вероятно близък на Сашо, с младата си съпруга, в която познах едно дете, моя някогашна самодейка, от училището в с. Сестримо. Въобще, „Екогласност“ ме срещна повторно с някои хора, които бях загубила по пътя си – например, с Пламен Даракчиев и Георги Спасов, познати ми от Пазарджик от преди петнадесетина години, с Вероника Николова, която много бях харесала, когато се бяхме запознали преди 5 години и т.н. С други, които познавах от преди и не харесвах, „Екогласност“ не стана причина да се сбlijим. Но се радвам, че например там и тогава се за-

познах със Светлана Жулева, Николина Николова, Росица Симеонова, Роси Петрова; пак там много по-добре опознах Цветан Пенчев, Красен Станчев, бай Кольо Ковачев, Сашо Каракачанов, Пирин Воденичаров... Но не стана учредяването, защото бяхме май малко хора.

На 11.04. пак бяхме у Сашо, тоя път много повече хора, беше вече тесничко, приключихме работата много делово и се разотидохме бързо. Избрахме Управителен съвет – Слабаков, Н. Ковачев, Цветан Пенчев, Сашо, Г. Аврамов, говорители (Деян и Дима, като най-добри в английския) и Контролен съвет – Петьо Стайков и аз, и задочно – Берон. (Може би на другия ден ходихме в канцеларията на Берон с Петьо да му съобщим официално за избора му като председател на КС – Берон се държа хем уплашено, хем високомерно, хем уклончиво. Отдадохме го на страх от подслушване. На мен той не ми хареса, навярно имах друг образ за него от книжките му.) Работата на Контролния съвет беше да следим за съответствието на решенията на Управителния съвет с програмните документи, с приетите процедури за работа на Общото събрание и т.н. Това значеше, на практика, на всяко заседание на УС поне един от нас да присъства. За Берон това не се отнасяше и на събранията ни той идваше рядко.

Сега не мога да си спомня колко често сме се събирали. Не мога да си спомня и много случаи, когато се е налагало да влизам в ролята си на Контролен съвет. Работехме делово и много демократично. Общото събрание се събираше, когато трябваше да се приемат нови членове и служеше предимно за осведомяване на членовете за свършеното от УС и за разпределяне на работата, ако УС не можеха да свършат всичко. Постепенно се оформи група от активисти, които посещаваха и заседанията на УС, защото те бяха по устав открити за всички членове. Спомням си и това, че когато

свършеше събранието, на излизане почти винаги виждахме колите на милицията около блока, които като че ли държаха да ни покажат, че сме подслушвани и следени, но някак си това не ни правеше особено впечатление. Просто си имахме много работа и въобще не ни беше до тях. Често на събранията се разнасяше и поредната подписка, но за това не говорехме гласно, а всеки подписваше индивидуално, като гражданин. Не коментирахме гласно и текущата политика.

Въпреки че помещенията за общо събрание ставаха все по-голям проблем, не прекратихме приема на нови членове. Приемахме и много хора, които вече членуваха в другите сдружения – особено хора от „Подкрепа“. Така „Екогласност“ стана официалното място за среща на неформалите... Но си спомням и изненадата ни, когато в един неприличен час около полунощ – повечето хора си бяха отишли, а ние бяхме останали да почистим, у Сашо неочаквано някой позвъни на вратата. Естествено, паникьосахме се, но пред удивения поглед на домакина, вместо предполагаемите милиционери или вбесения шеф на домсъвета, застана поп Христофор (видяхме го за първи път), в пълния блясък на одеждата си и придружен от двамата си гавази, и изрече много прочувствено на висок глас канонично благопожелание към генералския дом. Едва удържахме да запазим благоприличие и да не обидим със смеха си човека (който, навярно, също си даваше сметка за нелепостта на ситуацията – колкото и насериозно да се вземаше, все пак не беше идиот).

После беше Екофорума. Не ходехме да четем „Работническо дело“, а стояхме непрекъснато на подписката. Бяхме десетина души постоянни там. Включително и чудесните момиченца – дъщерите на Вяра Николова и на Стефан Гайтанджиев – Буба и Биба. Не мога да забравя и това, че Георги Аврамов точно тогава замина да си озвучава нещо от филма в Чехословакия, както и че Христо Смоленов пак

точно тогава замина на „специализация“ някъде в чужбина. Помня събранията в кино „Петър Берон“ – на първото Илия Минев се опита да направи отвън „паралелно мероприятие“, но се получи само крясъци на един подскачаш истеричен старец. Беше ме срам заради него, защото го уважавах за героизма му, но не очаквах толкова да няма чувство за мярка и за ситуация. На второто събрание май беше, когато Деян като водещ трябваше да отнеме думата на Александър Йорданов, който, като че много държеше да покаже колко бил радикален и то отколе, без въобще да го интересува, че така може да няма следващо събрание изобщо, или че отнема времето за свободни думи на други хора. Май вече на третото събрание се оказа, че младият комшия от третия етаж на кооперацията, в която живеехме под наем, всъщност бил наш съмишленик и предлагаше сътрудничеството си (после разбрахме, че цялата кооперация през годината, когато живяхме там, всъщност тайно от нас ни е подкрепяла и ни е пазила – а бяха хора, които в своето време май са били висока номенклатура. Това е една от причините да знам, че комунистите биват всякакви и да не понасям „антикомунизма по принцип“.)

Спомням си, разбира се, и „Кристал“.

На 25.10. милицията се опита да ни изгони от градинката, като направи кордон. След пререкания, на които се струпа голяма тълпа и положението едва не излезе извън контрол, ние продължихме да събираме подписите пред кордона, на тротоара до входа на градинката откъм „Раковска“. Това беше първият знак, че ще има промяна в държането на властта. Дотогава цивилни се опитваха да ни вкарат в разпиравии, за да нарушим „обществения ред“, постоянно ни снимаха, докараха Росица Кирилова да прави запис за клипче, пускаха разни провокатори и т.н. Решихме на следващия

ден да се съберем по-голяма група, отколкото бе нужно, за да си носим плакатите и масичките – пред Първа градска болница, на пресечката на „Раковска“ с „Патриарха...“, в 10 часа. Времето, за наш късмет, почти през цялата втора половина на октомври беше прекрасно. С Деян успяхме да пристигнем десетина минути преди десет и да пресрещнем Румяна Узунова. За нея много се безпокояхме, защото вечерта тя беше вкъщи, но на гости на Пламен Даракчиев (за Екофорума той обитаваше нашата кухня, тероризиран от ревнивата ни котка), за да си говорят нещо за „Подкрепа“. На срещата бяха много хора и май въобще не спаха. Румяна Узунова си тръгна сравнително рано и Деян я изпрати до хотела ѝ, защото пък доброволният ѝ бодигард и шофьор Ибрахим Кърпачев в това време беше успял да избяга от домашния си арест в Перник и успя да се срещне с Джери Лейбър я във Вълкосел, я в Корница, Гоцелчевско, (но това е друго, цял авантюрен роман с преобличане). Не си спомням дали тази вечер е бил импровизираният дебат на религиозни теми в присъствието на Румяна между отец Христофор и Деян. Все едно, всеки ден се безпокояхме за безопасността на Румяна, особено след огромните плакати с „Откритото писмо“ на Дамян Дамянов срещу нея. Но и оная сутрин пред „Първа градска“ тя беше добре и бодра, бързаше към пресконференцията на официалната българска делегация на Екофорума. Няколко минути преди 10 часа, отнякъде се появи малко автобусче, пълно с хора, и спря близо до групата ни. От него изскочиха двама – трима цивилни (вътре имаше на задните седалки и военни с униформи), и дойдоха при нас. Единият се представи като Стоянов – запомнила съм го, защото беше облечен в светло бежово сако, което му беше изключително тясно. Веднага отиде при Сашо (много добре знаеха кой кой е от групата ни) и почна да му нарежда да тръгнем не към „Кристал“, а към Южния

парк, щото такава била заповедта на кмета. Сашо му заобяснява, че писмото на Кмета няма юридическа стойност и става шумна разправия. В това време надойдоха и чуждите журналисти, също тръгнаха за „Кристал“, щото пък пресконференцията била неизвестно защо отложена. По едно време Сашо много ефектно легна на тротоара и от тая поза прикани „цивилните“ да го отнесат в Южния парк. Но на част от групата вече ѝ беше омръзнала тая разправия и реши да не обръща внимание на ченгетата, а да си тръгнем по пътя си. Пресякохме „Патриарха“ и продължихме по „Раковска“, взехме си материалите от дома на Констанца, на „Раковска“ 132, децата ѝ ни махаха от прозорците. В тоя момент автобусчето наби спирачки пред нас, наред улицата, от него изскочиха едни яки момчета и хванаха Сашо, Краси и Деян и ги внесоха в автобусчето, хвърляйки ги на пода между седалките. Те не оказваха активна съпротива. Но тогава пък ние с Николина Николова се хвърлихме да спасяваме „мъжете си“ ... и нямам спомен как се оказах на седалката срещу вратата на автобусчето. Отвън видях Майк Пауър да се опитва да снима през прозорците, но някой от юначагите се хвърли да дърпа пердето. Ники, която беше на седалката зад мене (явно са я хвърлили преди мене) нещо крещеше за падналата си обувка, но я удариха зад врата и тя притихна. Едновременно с това хвърлиха на пода и едно момче Данко, слабичко, студент май – той не беше член на „Екогласност“, но често снимаше. Веднага след него „Стоянов“ скочи вътре и автобусчето полетя по „Раковска“. Самото на „Стоянов“ беше с разпран ръкав, той търсеше по-нататъшни нареждания, но никой не му казваше нищо и автобусчето се носеше без всякакви правила по нагъчканите улици. Не виждах мъжете назад, бяха ги нахвърляли на пода между двата реда седалки, заети от някакви цивилни и други в униформа на военни. После разбрахме, че някакъв

дребничък цивилен седнал върху гърдите на Деян и почнал да го удря с юмруци, Деян почнал да се привдига, но този тежък Деян трябвало да се опре с лакът на затиснатия под него слабичък Краси, Краси извика от болка (това се чу) и Деян полегнал пак... Така че аз си разтривах наранената ръка и дори едно от яките момчета провери дали не е счупена случайно. Стана тихо и се чуваха само разговорите на „Стоянов“. След безкрайни въртележки се насочихме към Южния парк, дето на някакво абсолютно безлюдно място спряха и ни наредиха да слизаме. Аз, все още въоръжена с една стойка за ноти, слязох след Данко. Спомням си, че някакъв от униформените военни, дето седяха отзад, се опита да се разправя за нещо със Сашо, но дори не му пребъркаха чантата, дето имаше много листове от подписката. Стовариха ни и си отпрашиха нанякъде. Набързо Николина обу обувките на Сашо, Сашо пък – по дебели чорапи (на Деян) и тръгнаха към „Пирогов“ за да освидетелстват Сашо за наранения му гръб, а ние четиримата тръгнахме да хванем такси, за да скрием всичко, което беше у нас от подписката, в квартирата на Данко, някъде в „Хаджи Димитър“. По пътя шофьорът на таксито ни каза, че нещо става пред „Кристал“ и ние го помолихме да минем оттам. Видяхме много хора по всички тротоари. Слязохме от таксито някъде из непознати ми покрайнини и се разделихме, всеки по уговорената работа, като се разбрахме след един час да се видим отново у Констанца. Аз реших да мина да видя какво става на „Кристал“. Вътре в градинката художниците си стояха, но входовете на градинката бяха охранявани от униформени милиционери, видимо много объркани. Повечето не ми обясниха защо не мога да мина, но все пак един ми каза, че „снимат филм“. Стигнах под колоните на „Кристал“ и там, сред рехавия вече народ, видях до едно каменно кошче за боклук един младеж – грамаден, с униформа на келнер, кой-

то хлипаше на висок глас, повръщаше и отвреме на време успяваше да извика: „Те бият,... бият бе,... бият ...и жени! Боже, защо?“. Наоколо му нямаше много хора – хората бяха пред Военния клуб и пред Военния театър. По „Раковска“ срещнах някого, който ми разказа какво е ставало: как от групата пред „Кристал“ са се врязвали биячите, измъквали са някого, натоварвали са го на някакви спрели наоколо автобуси и са го откарвали в неизвестна посока. В дома на Констанца вече имаше хора, по едно време дойде и Берон, а после забелязахме, че „Раковска“ е абсолютно пуста. Движението бе спряно, бавно курсираха само две черни волги. Това трая поне два часа, през което време пропуснаха само колите на френския посланик и на съпругата на английския посланик. Те разгледаха с интерес и съучастие гърба на Сашо, който не само имаше вече документ за раните си, но и се беше обул. Написахме на един лист за плакат, че подписката се премества на входа на Южния парк, дадохме я на Берон да я закачи на входа на градинката и отидох у Стефан Гайтанджиев, за да си напиша оплакването за нарушените ми права. Към три часа вече стигнах до Южния парк, дето разгонваха майките с бебетата, обикаляха конни полицаи, имаше водоноски, но пък на нас ни беше весело и напук държахме това да се вижда. Много се смяхме месец по-късно, когато видяхме по телевизията в един хотел в Гоце Делчев как Георги Танев, министър на вътрешните работи, разказва пред Народното събрание, че Деян си бил удрял главата в автобуса и затова се бил самонаранил – а Деян рани нямаше – но пък за Сашовия гръб не каза нищо. Подписката продължи пред Южния парк, дето хората идваха специално, за да се подпишат.

Спомням си и внасянето на подписката в Народното събрание – пред задния вход, а не пред парадния. Шествието, камбаните в шест часа на „Невски“, „Хубава си, моя го-

ро“, запята от множеството, първите скандирания „Демокрация!“...

След Екофорума, „Екогласност“ имаше вече нов проблем, за който въобще не беше готова: стотиците молби за членство. След 10 ноември стояхме с Дима и Светла Жулева и сортирахме молбите – по квартали, по професии, по възраст. После беше събранието в Университета, дето Сашо обяви неочаквано, че ще прави Зелена партия. Май тогава някаква американска организация награди „Екогласност“ като НПО на годината, пък Дима ходи до Щатите да получи наградата – някаква картина... Големи вълнения бяха около стачката в НИХФИ, дето Илич Цветков от „Подкрепа“ откровено предаде стачниците, заставайки на страната на ръководството и на тези, дето мислеха само какво ще ядат, а не какво ще дишат. Това хорско безразличие вече не беше дори страшно, защото се оказваше толкова всеобщо, че се замислихме дали пък е не аберация, а културна норма... Защото, ето и в Мадан, на митинга за връщане на имената на мюсюлманите, където всички се бояха, че ще затворят „ГОРУБСО“ и те ще загубят привилегиите си на миньори – представяха си качеството на живота си свързано само с парите, които получават, а не с похабеното си здраве... Хората, които тогава вече се кичеха с името „Екогласност“ бяха нагли, хитри и убоги...Просто ставаше тъжно и безнадеждно. В началото на януари „Екогласност“ поиска оставката на министър-председателя, заради невъзможността да опази реда при протестите на националистите, по повод на връщането на имената на мюсюлманите – за първи път тогава видях на живо Нешка Робева и я видях как работи (разбира се, не като треньор – но пак завидно хубаво работеше!) Започна Кръглата маса... Разочарованията се трупаха.

Напуснах ръководството на „Екогласност“ някъде през февруари, когато решиха, че сдружението ще участва в изборите за Велико народно събрание. За мене „Екогласност“ беше гражданска организация и трябваше да остане такава, дори с цената на това, да няма толкова скоро Закон за опазване на околната среда (показателно е, че Красен успя да уреди той да бъде гласуван в последния ден от работата на ВНС). А едновременно с Деян престанахме да членуваме въобще в нея, когато в края на 90-а Берон заяви, че „Екогласност“ от началото се била борила за власт, а ръководството въобще не коментира.

После имаше някаква „Екогласност – 89“, ставаше въпрос за някакви имущества – даже не си спомням кога е било това.

Толкова със спомените...

Разсъжденията

„Екогласност“ беше емблематичното явление на онова време.

Тя беше дело – и като процедури и организация, и като дейност, и като екологично и политическо мислене – на хора, обединени преди всичко от общо отношение към социализма. За нас социализмът беше даденост, защото в него се бяхме родили, а не нещо, което е трябвало дотогава да изграждаме. (Ще уточня: когато тук генерализирам, пишейки думи като „Екогласност беше“ и „ние“, аз не забравям, че между нас имаше всякакви различия, често – сериозни политически различия. Но въпреки това пиша така, защото в нашата тогавашна „неформална“ работа тези различия не личаха. А самата ни работа най-подхождаше да бъде вършена от една такава „Екогласност“, от един такъв обобщен субект, от такова „ние“, каквото го описвам тук.) Социализмът за нас беше реалност, която, вярвахме ние, имаме право да

нагаждаме към себе си, а не себе си към нея. Беше и социална практика, която трябваше не толкова да бъде почитвана от „родилните си петна“ (методи и стил на управление, употребявани и характерни във всяка владяна с насилие и по дефиниция враждебна среда) – по-скоро, тя трябваше спешно да бъде приведена в съответствие със световните стандарти (което си беше повик за поредното „наваксващо усилие“ на българската модернизация). Просто гледахме на социализма като на общество, като всяко друго – нито лошо, нито по-добро, просто със своите си лошотии и благини... Ние тогава не искахме „да сваляме“ социализма. Ние само бяхме сърдити, че той няма „човешко лице“, та затова се захем да „превъзпитаваме“ и „обучаваме“ (не казвам облагородяваме) управниците му. Последвалите антикомунизъм, див капитализъм и борбите за надмощие и за властта между „реставраторите“ и „реформаторите“ (и между БКП и новите „стари“ партии, и вътре в партиите) не бяха част от нашия тогавашен сценарий за необходимите или предстоящите промени. Ние просто искахме промените тук и веднага – и затова за нас беше важна наложителността им, а не целта им, не „свърхзадачата“ им. Ние бяхме деятели, а не визионери. Ако перифразираме пак нещо театрално, този път Станиславски: ние реализирахме промените чрез себе си, а не себе си чрез промените. Едва ли е случайно, че сред активистите на „Екогласност“, тези, които се стремяха към властта, употребиха я или пък останаха в нея, бяха или „външни“ за сдружението (Берон), или „Екогласност“ им беше странична организация (Волен Сидеров, например, беше преди всичко активист на Независимото дружество за защита на правата на човека), или пък несъзнавано разграничават власт от политика и ги влече повече към последната (Сашо през годините досега като че ли прави и поддържа „инкубатори“ за кандидат-властници, маскирали се като по-

литици – и когато усетят мириса на властта, те го напускат. А Сашо си беше много на място в „Екогласност“ именно защото тя беше политическа организация, но не за партийна, а за гражданска политика. Както възникналата почти едновременно „Подкрепа“, както после и „Комитет 273“.) Поради всичко изброено по-горе, точно „да бутаме социализма“ май въобще не ни идваше наум и ако някой ни обвинеше в такова нещо, искрено го подозирахме във властническа параноя.

Двете отбелязани дотук теми – за отношението към социализма и за отношението към властта – правеше „Екогласност“ различна от другите независими сдружения. Както и именно поради тях се получи и най-важната разлика – че тя стана най-работещата група. Причината за нейната ефективност не е в това, че тя е „второ поколение“ неформална организация и, видите ли, тя си е взела поуки от грешките на организациите от „първото поколение“ – НДЗПЧ, Русенския комитет или Клуба за подкрепа на гласността и преустройството. Не че и това го няма. Та нали част от активистите ѝ бяха най-напред членове на Клуба, а и точно голяма част от младите създатели на Русенския комитет създадоха после „Екогласност“. Но мисля, че тогава това не го съзнавахме. Просто активистите сред нас, членовете на „Екогласност“, искаха веднага нещо да се променя, а не просто тя да съществува само в устата на хората или в милиционерските и партийни папки. Мисля, че заради това си желание, тя и не допусна грешката на Русенския комитет. А той беше блокиран, защото се оказа вклинен между Партията и държавата; обвинявайки държавата, че не прави онова, което Партията е декларирала като свой приоритет (ако не помните – това беше „грижата за човека“!) Ако беше правил нещо, Клубът щеше да прави същото, само че като обяснява на Партията защо държавата ѝ не е читава. Независимото дружество за

правата на човека пък изцяло се опираше на Хелзинкските договорености и обвиняваше целокупната власт в нарушаване на международните стандарти. „Екогласност“ въобще не действаше така, тя изглеждаше по-кротка, но бе по-опасна, защото щеше да действа като „китайска капка“. В това е разликата, и тя е огромна. А властта беше толкова вече ошавена, а и инертна, че не можа да прецени кое вътре в страната я заплашва повече – декларираната опозиционност и критичност или желанието на гражданите за промени „на парче“. Давам си сметка, че това сега са спекулации – всички си знаем, че властта падна не защото имаше независими сдружения! Но пък сега си говорим за нас си и за свършената от нас работа.

„Екогласност“ беше различна от другите организации и поради това, че ние тръгнахме от другаде и като йерархия на ценностите, и като политическо мислене. От една страна, за мнозинството в „Екогласност“ ценността на природата или на качеството на човешкия живот въобще не подлежаха на обсъждане. Те си бяха безусловна ценност, необвързана с идеологията. От друга страна, за нас вече Партията беше само една от групите, упражняващи властта, и си знаехме, че решенията ѝ се определят от други интереси, не идеологически. Така, че ние гледахме на заниманието си с екология като на защита на ценности срещу някакви – всякакви – групови интереси. Най-важното, за да сме ефективни в действията, беше да успеем да идентифицираме групата, заради интереса на която властниците решаваха да унищожават природата или да развалят условията за живот. И вече според тази група избирахме конкретния начин за действие.

Ние бяхме избягали встрани от идеологизирането, не коментирахме властта като добра или лоша, а оспорвахме само конкретни политики и практики. Ценностите, за които работехме, бяха признати официално и от Партията за ней-

ни – това от една страна. На пръв поглед изглеждаше, че „Екогласност“ изисква от властта само диалог. От друга страна, всички си давахме сметка, че ние постоянно, каквото и да правим, „извиваме ръцете“ на властта. Това пък беше причината за нашата популярност. (Чисто по български: не на мен да ми е добре, а на другия да му е зле!) И една вметка – както и една от причините (сигурно някъде другаде ще дойде време да спомена и други) да не се поддадем на „шпиономанията“. Властта вече беше поставена (а и сама се беше поставила) в ситуация да доказва и постоянно да показва, че е нормална, а не насилническа – а методите на действие на „Екогласност“ също не бяха насилнически. В тези условия конспиративността не просто не ни вършеше работа, тя щеше да ни пречи.

Макар че си знаехме, че за властта ни беше нетърпим самият факт на съществуването на нещо, несъздадено и неконтролирано от нея. Екологията също беше особено болезнена тема за властта. Тя беше поле за демагогия и популизъм; бързата и безогледна модернизация на стопанския живот не оставяха много място и сили за грижа за природата и човека; традицията за човека да се мисли за господар на природата се поддържаше свято – и защото беше част от мисловната традиция на марксизма, и защото управляващите в мнозинството си бяха лумпенизирани селяни; властниците гледаха на всичко като на ресурс, който трябва само да бъде открит и оползотворен; и т.н. Но ако темата за екологията просто им набиваше в очите, че вече са загубили неограничеността на властта си, то заплахата за употреба на гласността вече заплашваше да им изтръгне самата власт от ръцете. (Сега няма да обяснявам защо гласността е основното оръжие срещу всяка „затворена“ структура.) Самата реализация на властта, вземането на решенията, беше конспиративно и гласността удряше точно там, изисквайки аргу-

менти, публичност и прозрачност. И така властта губеше и монопола си върху правилността и непогрешимостта. „Екогласност“ олицетворяваше възможната и предстояща загуба на двете най-важни неща за БКП-управниците. Само в тоя ред на мисли може да се твърди, че „Екогласност“ е докарала 10 ноември. (А ако дойдем в днешния ни ден, с горест ще си спомним, че тогава само заплахата за гласност или обявяването на някакво искане от някакво произволно мнозинство беше достатъчно за отмяната на такова изглеждащо непохватно решение като това, за ХК „Рила – Места“. Блажени години!... Дали защото в „затвореното“ традиционно общество общественото мнение е значимият, важният регулатор в обществото, докато силата му в „демократичните“ общества е много по-малка, защото всички са еднакво овластени... Боже, колко много илюзии има още за изхвърляне! Но физиците твърдят, че нямало изхвърляне на илюзиите, а просто следващото поколение се ражда без тях! Дано!)

Накрая, трябва да се акцентира и върху това, че „Екогласност“ беше ефективна, защото беше мислена именно като организация. Това значеше грижа не само какво да работи, а основно как да работи – и следователно всичко, което можеше да се окаже пречка, трябваше предварително да е забелязано и да е решено как и от кого ще бъде премахнато. Затова и въпросът за формите на дейност (основна грижа на сдруженията от първото поколение) пред нея въобще не стоеше. Тя беше група и гъвкава, и разнообразна в действията си, защото тия действия трябваше да съответстват на обекта си, а обектите бяха – както и сега – много и различни. Акцентирането обаче е необходимо заради нейния организационен опит, който другите неформални групи нямаше как да имат. Стана така, че за бъдещето най-важни се оказаха не реалните, но временните успехи в екобитките (повече-

то от постигнатото тогава беше унищожено в следващите години), а усвоената практика „групата“ да работи по правила и да спазва договорените процедури. На фона на всеобщата и натрапваща се на погледа организационна безотговорност (прикривана зад либерализъм) и некултурност на обществото ни, (ако го съдим с мерките на прогреса и модернизацията) и тогава, и днес, организационната култура на „Екогласност“ е впечатляваща. Уви, тя е и онова, което отличава „Екогласност“ от „третото“, днешното поколение екозащитници. Например, уверена съм, че „Екогласност“ никога не би допуснала протестът ѝ да бъде провален от провокатори – най-малкото би имала собствена охрана...

„Екогласност“ беше пример за силна процедурна дисциплина и за висока култура на деловото съжителство – и това също обяснява неуспеха на опитите работата ѝ да бъде блокирана чрез „страх от доносниците“ (спомням си поне един такъв опит: Вяра Николова и Георги Аврамов, обвинители на Веселин Донков). Мисля, че ние си знаехме, че сме в „Екогласност“ не защото сме приятели, харесваме се и се обичаме, а защото сме решили, че искаме да свършим някаква работа. И тогава, дали си агент на ДС или не си, почва да губи значение, защото ти така или иначе трябва да участваш в свършването на общата работа – иначе групата ще те изгони и ти няма да можеш вече да си полезен и на ДС, и на себе си. Т.е. докато даденият човек не пречи с поведението си на тази работа, той е съюзник и следователно – част от групата. Така че, само подозрението, че някой е доносник, не беше достатъчно този някой да бъде отстранен. Другата немаловажна причина, че не обръщаме внимание на този страх е, че властта все още не заплашваше живота ни заради заниманията ни с екология. Сигурно конспиративното мислене е значително по-обсебващо, ако работиш на живот и смърт. Но „Екогласност“ по природата си беше

за легална борба, дори за диалог. Мисля, че си давахме сметка, че властта е в ситуация, която ще я принуди, поне външно и ограничено, да допусне този диалог.

Дали във всичко случило се тогава имаше трайна тенденция, днес не може да се каже, защото започнаха „промените“ и „Екогласност“ беше първата им жертва. Тя беше едно изключително крехко „социално същество“, при това – много млада и в процес на прохождение. Но тя измина много важния път от реактивността (към действията на властта) към проактивността (на инициативния и осъзнат гражданин). Сигурна съм, че активните сред младите днес ще действат, усещайки друг баланс между тези две тенденции в гражданското поведение – и, дай Боже, някои от тях да се окажат също толкова ефективни.

12.03.2009 г., Пещера

Петър Слабаков¹¹

Е. К. – Така нареченото „неформално движение за опазване на природата“ може да се раздели условно на три етапа – възникването на Клуба за екологична защита на Русе, създаването на „Екогласност“ и третият – от 10 ноември насам. Защо се включихте в Клуба?

П. С. – Мене поначало повече ме интересува, може би, екологията, отколкото, да кажем, театърът. По-близки са ми хората, свързани със земята, отколкото, да кажем, интелегентите. Не знам защо е така, навярно защото оттам произхождам. Със земята съм свързан от детството си, от земеделското училище в с. Градница, Севлиево. А сега, през последните години, просто усещам промяната с растенията, с животните. И понеже и професията ми е такава, пътувам с киното, снимам по различни краища на България, знам коя река колко е замърсена, колко е пълноводна и защо не е пълноводна. Колко пъти съм се карал с кметовете по селата за водите, с агрономи, с председатели на ТКЗС... Със собствения си брат, който беше председател на обединено ТКЗС в Шуменско, такива спорове съм водил за нитратите! Но напоследък работите се задълбочиха до такава степен! Затова, като гледахме филма „Дишай“, не ми трябваше никой да ми казва да се включа. Това беше добре дошло за мене, че има и други, които мислят така.

– Какво разчитахте да постигнете с този клуб?

– Искахме да се обединим повече хора, да се обърнем към инстанциите, към управляващите, да помогнат на града Русе. Когато ни викаха после в Централния комитет, ни казаха, че това било Партия на зелените. На никого не му е

¹¹ Разговор на Е.Кръстев с Петър Слабаков, публикуван в сп. „Еко“ 1'90.

минавало през ум, че правим Партия на зелените. Показаха ми Призива, който бях прочел в театъра, и ме обвиниха, че това е Партия на зелените. Отговорих, че това са модни думи, които ги прикачат, когато искат да те накажат. Лепват ги като етикет на този, когото трябва да уволнят. Казах им, че през 1951 г. (тогава бях тракторист в Добруджа), ме изключиха от Партията, защото ме изкараха трайчокостовист и титовист. След туй, през 1956 г. ме обвиниха – във връзка с Познанските събития. През 1960 г. ме уволниха дисциплинарно от театъра в Бургас, че сме били формалистичен театър, който може да докара положението като в Полша. Гледаха ни като врагове. По-късно, вече работех в Младежкия театър, започна кампания за маоизъм. Съкратиха цяла група от театъра, мене ме изпратиха „на поправка“ в Перник. Изкарах една година и се върнах в кинематографията. Тогава пък излезе наредба – забранява се назначаването на артисти в кинематографията. И отдолу забележка: отнася се за Петър Слабаков. Като че ще взривя София. Когато някой стане неудобен, веднага му лепват нещо. Сега, например, е времето на екстремистите. Наричат ни екстремисти, но никой не може да обясни какво значи това.

– *Вие прочетохте Призива по време на „Балкански синдром“, когато прекъснахте представлението, нали?*

– Да.

– *Защо го направихте?*

– Казаха ни, че Комитетът може да бъде признат от съда като юридическо лице чак след един месец. Аз викам – какво ще чакаме цял месец! Попитах режисьора и той се съгласи, щото и той беше в Комитета. Вечерта спрях представлението, беше удобно, там всеки има една сцена да си каже проблема, и казах, че имам един проблем, и започнах да чета. Отначало хората се смееха, после млъкнаха и като свърших, след кратка пауза избухнаха в ръкопляскания, за-

щото последните думи бяха: „Да спасим Русе е наш граждански дълг“ или нещо в тоя дух.

– *Какво последва?*

– Веднага на другия ден ме извикаха в ЦК. Като влязох, видях 4-5 души от Политбюро. Десетина минути ми обясняваха какво е положението, какви мерки вземали. Отговорих им, че теоретично не мога да обясня, но ще им дам примери – питам ги има ли чиста река у нас, защо в Червен бряг от 100 младежи само 20 служат, другите са параграфисти или инвалиди. Мълчание, никой не отговаря. Имали сведения за белодробните заболявания по децата в Русе от министъра на здравеопазването, а аз ги засякох, че той лъже. На тази дума те не реагираха. Говорихме за унищожаването на земята в Трояново. Разбирам, че електричество трябва, казвам им: но тая почва ти не можеш да я възстановиш. Срещал съм се с директора на „Трояново 1“, той ми обясни, че на годината възстановявали по 1800 дка. А разорали 140 хиляди декара. Сега от други села изземват още толкова земя, значи 150 години ще рекултивират. А край Раднево и Гълъбово е най-плодородната земя. Там се намира най-старата железопътна линия за износ на жито, а ние опустошаваме нивите, като че България е необятна. Стана въпрос за езерата около Бургас, за Девня! Тая долина аз я познавам отпреди 35 години. Там съм работил на изкопите за водоснабдяване на Варна, когато бях във Варненския театър. През летните ваканции изкарвах там по някой лев. И така, час и четирийсет и пет минути. Питат те, ти им обясняваш и гледаш, че тези хора не разбират какво им говориш. Там беше и Гриша Филипков, а той не може да обели една дума. Когато отивах, мислех, че ще се срещна с най-умните хора, които управляват държавата, а виждах, че са нула. И ми стана жал, че живее в такава страна.

– *Като се разчу, че е създаден Комитетът за защита на Русе, се роди всеобщ ентузиазъм. Много хора и цели ко-*

лективи поискаха да се присъединят към вас. После плъзнаха слухове, че властта се е намръщила, че ви викат един по един пред най-големите и там удрят с юмрук по масата. Няколко дни по-късно се появиха и известните партийни документи, в които ви изобличаваха напълно. Ето една справка, която беше изпратена по партийните организации, чуйте: „Нужно беше да се действа без излишен шум, без да се създават настроения у нашата общественост, което би се отразило крайно негативно върху сътрудничеството ни със съседна Румъния, върху приятелството между българския и румънския народ. В крайна сметка, именно към такава атмосфера се опитваха да тласнат нещата организаторите на т. нар. спасителни за Русе акции на Комитета за екологична защита на град Русе в София. Тези демагози, чиято дейност беше използвана от западни централи, се ръководеха не от интересите на Русе, а от свои користни цели. Те и стоящите зад тях се опитваха и се опитват да създават психоза около Русе – да манипулират с чувства, да разпалват страсти, подведоха хора, искрено загрижени за Русе.“

– Те са демагозите! В някои партийни организации ни изкарваха диверсанти, които искат да вземат властта. Но никой не ни даваше възможност да кажем какво сме искали да правим.

– Този документ беше разглеждан в партийните организации заедно с известната Докладна записка за монополизма и почти навсякъде хората бяха принудени да го гласуват като чиста истина. Такава беше категоричната инструкция.

– При нас не гласуваха в подкрепа на Докладната, защото в театъра, както и в София, не всички мислят така. Но за да стреснат всички, изключиха от Партията Варамезова от Русе и Христо Смоленов, когото Милко Балев беше заплаш-

вал със страшни такива епитети. Изключиха и Георги Мишев, и Соня Бакиш. След това един полковник от ДС ме викаше и ме уговаряше да се откажа, а аз му отвръщах, че трябва да повдигнем въпроса да бъдат върнати в Партията тези четирима души. А той – няма какво да се занимавате със Соня Бакиш! Викам – как няма да се занимаваме, тя е наш член! Не, тя била жена на председателя на Народното събрание! Така, че искаха да ни сплашат, но всъщност се завъртя колелото.

– Като се разбра, че обществеността се надига, Партията реши да реформира привидно официалното обществено движение – Общонародното движение за защита на природата. На 26 юли 1988 г. беше организирана Национална конференция, на която едно от най-големите постижения беше, че се промени названието на движението. Вие присъствахте там.

– Тогава не ми дадох думата. Следобед решили, че все пак трябва да ми позволят да говоря, понеже вече бяхме основали „Екогласност“, но други се уплашили и накрая ми казаха да дам писмено предложенията си. Отказах. Заявих, че искам да ги направя устно, защото, ако ги напиша, те ще ги хвърлят в коша, както досега. Искан тия хора да ме чуят, викам. Делегатите, 950 души, настояваха все пак да ми дадат думата, на три пъти отивах до микрофона, но ме връщаха.

– Какво се готвехте да кажете?

– Едно от нещата, които исках да предложа, беше, че все отнякъде най-после трябва да се почне. Всички предприятия без пречиствателни станции на 25–30 км от изворите на реките да се закрият. Селата са възникнали около тия реки, ако тях ги нямаше, нямаше да съществуват и селищата. Познавам много добре, например, Видимата, която се влива в Росица. Край нея има 16–17 села, те не са на чукарите горе, а край водата. Това е кръвоносният съд, който поддържа жи-

вота. Да се махат тия предприятия и да се изградят бентове, каквито са правели някога самите селяни. Преди двайсет години съм пил от тази вода, и децата се къпеха в нея. Сега човек, ако влезе, получава уртикария. Жива зараза. Искаме чисто мляко – откъде да го вземем? Каквото пие кравата, каквото яде, такова ще бъде и млякото, и месото. Този въпрос съм се мъчил да го поставя още пред Комитета за опазване на природната среда, тогава председател беше Тодор Божинов. Дълго го търсих, но все попадах на разни секретарки... Сигурно съм бил груб, казах им, че въобще не си седят на местата и как, със свещ ли да ги търсим? Една ме нарече простак, аз не знам дали ѝ теглих една фамилия. Така че за 6–7 години преди Русенския комитет това можах да направя, да ми кажат, че съм простак. Искях да поставя и въпроса за Кремиковци. По-голяма глупост трудно може да се направи. Някои управници се оправдават, че едва сега са разбрали, но това не е вярно. Беше през 1962 година. След премиерата на „Смърт няма“ отидохме в ресторанта на ЦУМ и там видяхме Тодор Живков, Живко Живков и министъра на финансите Иван Попов, тъкмо си тръгваха. Нямахме охрана, тогава още се чувствуваха така... народни хора. Нашата директорка Гамова отиде при тях и им каза: „Другарю Живков, елате, нашите хора ще се зарадват“. И те се върнаха. Аз съм завършил икономика, тогава още ми беше прясно това, което бях учил, и заговорих с Живко Живков, че едно предприятие е рентабилно, когато рудата е до него. Освен това, процентът на метала на кремиковската руда е такъв, че производството няма да бъде ефективно, както сега се казва. Няма да има полза, печалба няма да носи. И най-важното – на една крачка от София! Живко Живков се съгласи и ме успокои, че идвали много предупреждения от подобен род, щели да имат пленум и да обмислят въпроса. Разбра се колко са мислили.

– *На какво разчитахте по време на конференцията? Вярвахте ли, че новият Общонароден комитет ще свърши някаква работа?*

– Бях сигурен, че нищо не може да свърши. Виждах кои влязоха вътре. Същите, които толкова години помагаха да се стигне дотука. Някакви стари кримки. И аз не съм млад, но поне не мисля като тях... Де да знам? Но такава организация, която е зависима и от Партията, и от Министерския съвет, не може да постави никакъв въпрос, тя трябва да се съобразява. Отгоре на всичко искаха ние, „Екогласност“, да се слеем с тях. Разбира се, отказахме.

– *След като смачкаха Клуба за защита на Русе, на какво се надявахте, когато замислихте „Екогласност“?*

– Като поутихна малко, написах писмо, което разпратих до 49 инстанции. В него казвах, че се чувствам престъпник заради състоянието, в което се намираме, защото всичко е химия, растенията и животните са химия, естественият тор и той е химия, жените раждат химия, децата ядат химия. В този смисъл беше. Ставаше дума за глупостта, дето ще правим зимна олимпиада, по-добре паметник на тия от Олимпийския комитет и на поддръжниците му да издигнат и така нататък. После се събрахме девет души и започнахме отново. Продължавахме същата дейност, защото не смятахме, че сме престъпници, власт не искахме да вземаме. Просто настоявахме правителството да вземе мерки, щото времето не работи за нас. Искахме да се чуе истината, колкото и да е страшна. Защото тогава беше така: всичко е розово, розово, розово и все заминаваме някъде нагоре, прескачаме стъпала. То не останаха стъпала. И се оказа, че сме на дъното. Като сън е била цялата история. И народът го знаеше. Но ако продължава така, мислех си, цялата нация ще си замине. И то, в кратки срокове. Двехилядната година не знам как ще я посрещнем. Ние сега всички сме болни, макар че радиация-

та никой не я усеща. А те не разбираха. Бе, викам, ние се борим да се продължи животът, по тоя начин не може. По четири часа и половина ме държах в ДС, аз настоявам на едното, той на другото. Заболяла го главата. Викам – и мене ме заболя главата, ако искате. Това е!

– *Не ви ли беше страх?*

– Според мене няма никакъв страх. Когато човек няма никакви помисли да вреди на някого, да извършва насилие... Страхът се поражда, ако правиш зло на някого.

– *А на 26 октомври?*

– Тогава няхах време да мисля за страх. Бях в театъра, имах репетиция. По едно време тръгнах към градината да видя как върви подписката. Наближих и гледам – завардено, петнайсетина милиционера, повечето офицери. После казваха, че нямало палки – не знам палка ли е това, към 80 см бичове. Имаше и цивилни с палки. Попитах ги къде са арестуваните, защото аз съм от „Екогласност“, те казаха, че не знаят. Един цивилен с бяла коса започна да обвинява групата, която протестираше, че шестимата са бити и откарани вече, че на всички бащите им били съдени от Народния съд. Като удариха английския журналист, отново започнаха да мъкнат хора към автобусите. Казах, че няма да ги оставя, и тръгнах с тях. В туй време ме хвана едно момче, не грубо, от другата ми страна – друг. Викам – чакайте, няма нужда, аз ще се кача сам, а той ми казва – кротко, кротко, че си народен... Никой не вдига аларма, отговарям, както виждате, отивам сам. И докато се качвах в автобуса, този с бялата коса ме удари в стомаха и ми тегли една фамилия. Обидно беше. След Девети септември мислех, че започваме да правим нещо хубаво, а сега същите тези хора да ме удрят. Чудя се защо съм в тази Партия? То не е до болката, аз дори и сега не мога да преценя дали ме е заболяло, или не. Преди Девети ме би един подофицер с поясок, гърбът ми беше станал

като нацепен. Спях по очи. Също не чувствавах тогава болка. Така че и сега, то е до унижението. И за какво, да попита човек? Но тия неща трудно ще се преодолеят. Трябват бързи мерки, а във вътрешността на страната още не е мръднало. Като бяхме в Русе, в „Дунавска правда“ излезе съобщение, че под названието „Екогласност“ се крият екстремисти.

– *Кога стана това?*

– Това беше... Щях да кажа след Девети. След десети ноември. Бяхме четирима души на среща с обществеността. Като излязох от залата, им викам – сега хубаво ме гледайте, отзад има още трима. Ние сме екстремисти, да знаете как изглеждат, че да се пазите от тях.

– *Как се чувствахте на митинга на 18 ноември?*

– Как да ви кажа,... на Девети септември мисля, че не е имало такъв възторг. Някакво освобождаване, като че си бил държан в клетка. Обвиняваха хората, че били викали. Как няма да викат! Те не са си чували гласа. Представете ли си, да си ням и изведнъж да си чуеш гласа, в какво изумление ще изпаднеш. Човек има право да изохка понякога. Или и на това няма право? Най-важното в този митинг беше, според мене, че и в най-острите изказвания се наблягаше промените да се извършват без насилие. Дори пострадалите от предишния режим не искаха насилие.

– *Смятате ли, че Клубът за защита на Русе и „Екогласност“ помогнаха да дойде десети ноември?*

– Не знам, може би са помогнали, аз не съм политик. Но тази смяна стана някак изневиделица. Тодор Живков управлява 35 години! Имах чувството, че така ще продължи во веки веков.

– *Какво очаквате от сегашното време?*

– Очаквам големи промени, но трябва да стават по-бързо, времето не чака. Мисля, че сред сегашните народни

представители почти няма свестни хора. Трябва всички да си дадат оставката. То е малко до чест тази работа.

– *Ще Ви видим ли в Народното събрание след изборите?*

– О, аз изобщо нямам намерение да се кандидатирам, не съм за такава работа. Не ми е минавало през ума. Мисля, че жените трябва да бъдат в Народното събрание.

– *Защо?*

– Според мене за любовта на майката няма граници. Никаква власт не може да излезе срещу нея. Те биха умрели заради здравето и живота на децата си. Ако в едно Народно събрание има да кажем 25-30 на сто, ако щете и половината да са жени, екологичните въпроси ще се решат много по-бързо.

– *И да се върнем към писмото – защо „се крие истината“ и „докога ще търпим това престъпно положение“?*

– Търпението се изчерпи.

24.12.89 г.

Петър Стайков

БЯГАНЕТО ПО „ОСТРИЕТО НА БРЪСНАЧА“

В края на 80-те години в българското общество се беше натрупала много излишна енергия. За разлика от ранните години на господството си, комунистическата партия и властта не можеха, а вече като че ли и нямаха желание да я канализират и да я насочат в желаната от тях посока.

От друга страна, вече в края на осемдесетте ставаше все по-ясно, че предстоят сериозни промени в държавата и обществото. Не искам да кажа, че аз и приятелите ми вече сме знаели, че България след по-малко от две десетилетия ще е член на НАТО и Европейския съюз, сигурен съм, че дори и Мони Паси не се е досещал за нашата евроатлантическа перспектива. Нямахме идея и за мащабите на предстоящата драстична смяна на системата, но така или иначе, във въздуха вече ухаеше на нещо ново, на нещо, което предстои да се случи. На нас това ново ни се представяше като нещо привлекателно и увличащо. И, може би, колкото по-голяма беше неопределеността на неговия образ, толкова по-непреодолима беше неговата магнетичност.

Промените предстояха и ние не искахме да бъдем само техни обекти или свидетели. Промените предстояха и ние искахме да бъдем част от тях, искахме да кажем своя дума за това, какви трябва да бъдат те. И като казвам „промените предстояха“ съзнавам, че не съм съвсем прав. Предстояха промените по върховете на властта, за тях всички се досещахме и ги очаквахме. Предстоеше да се промени нещо в системата. Това, обаче, не е всичко, защото докато очаквахме големите промени, самите ние бяхме започнали да се променяме.

Ние вече не бяхме съгласни да се удовлетворяваме само с ролята на слушатели на „основния осведомителен бюле-

тин“, а искахме да можем да влияем върху големите неща в нашия живот.

Управляващите вече живееха в идеен и емоционален дискомфорт, към който ние добавихме нашето, на пръв поглед, съвършено наивно твърдение, че законите в Народна Република България са за всички и трябва да се спазват от всички, включително – и от властващите. По Конституция имало свобода на сдружаването, ами щом е така, то бъдете така любезни да ни позволите да се сдружим в едно независимо от вас сдружение. По Конституция имало свобода на събранията – ами щом е така, ние ще се събираме когато си искаме и понеже има и свобода на словото – ще си говорим каквото си искаме.

В началото на март 1988 г. беше създаден Русенският комитет. Властите успяха да блокират дейността на активистите и след няколко привиквания в Държавна сигурност и в Секретариата на ЦК на БКП, нещата се уталожиха. Тогава, обаче, започна подготовката за организиране на Клуба за подкрепа на гласността и преустройството. В началото на ноември и това се случи. Очакванията ни, че ще можем да имаме някъде възможност активно да изразяваме своите опозиционни мнения, не се сбъднаха. На Клуба беше отказвано всичко, което неговото ръководство се опитваше да поиска от управляващите.

Имаше заседания на ръководството, те бяха притеснявани от ченгетата, арестуваха ги, бяха отвлечли и архива. Все пак, Клубът успя да подготви и да пусне за подпис няколко декларации, които адски ядосваха властите и, естествено, доставяха голямо удоволствие на всички останали.

Това беше чудесно, но и в този случай работата се вършеше от Управителния съвет на Клуба, а ние искахме повече. И това „повече“ започна да се оформя в идеята за създаване на природозащитна организация.

Никой, включително и хората от Държавна сигурност, не можеше да отрече, че в това отношение има проблеми. Разбира се, държавата си беше създала съответните органи и нямаше никакво желание да се занимава и с някакви си случайно възникнали обществени организации. Но пък от друга страна, никой не можеше да каже, че природозащитната дейност е, сама по себе си, антидържавна или антипартийна и т.н. И ние, и те, знаехме, че в нашия случай това е точно така, но ние не искахме, а те не смееха да го кажат.

В едно общество, в което реалната политическа дейност се извършва единствено и само в кабинетите на партийните функционери, на практика вече няма обособена сфера, която да може да се определи като сфера на „политическото“. На пръв поглед изглежда, че в това общество вече няма политика, но истината е малко по-различна – в това общество вече всичко е политика. Дължината на полата и размерът на панталоните, дължината на косата и носенето или неносенето на брада не са само въпрос на някакви лични вкусове или модни тенденции, а са политически прояви, независимо от това, дали късополите момичета и дългокосите момчета съзнават това.

И така, през февруари 1989 г., бай Петър Слабаков пушна по самиздатските канали своето тревожно възвание, в което сбито, но красиво и със симпатична емоционалност се поставяха големите екологични проблеми на България. Кой какво си е мислил не знам, но всъщност именно това Възвание беше оня документ, който послужи като идейна платформа за създаването на „Екогласност“. Възванието беше много истинско, защото Авторът му беше такъв, защото Петър Слабаков и до ден днешен е пример за това, как един човек може всецяло да бъде отдаден на някаква кауза. Защитата на природата, поне за известно време, се превърна в смисъл на живота на бай Петър. На него не можеш да не му вярваш; с него може да не си съгласен, но не можеш да го

вiniш, че влага някаква корист в това, което прави или говори. Бай Петър е от онзи особено рядък вид, който винаги е бил застрашен от изчезване и за защитата на който никой не създава някаква организация. Слава богу, такива редки птици като него се раждат от време на време... и оставят своята неизличима следа на мястото, където са живели.

Разбира се, и на Бай Петър му беше ясно, че това негово Възвание има и свой политически подтекст, и той го правеше именно защото осъзнаваше това, а не защото е живял в някакъв си свой измислен свят.

Честно казано, за мен лично природозащитната кауза беше нещо съвършено ново. Като добросъвестен гражданин вече след създаването на „Екогласност“, се захванах да прочета малко литература по въпроса, та да не бъда съвсем не на мястото си в организацията. Дали съм бил единственият – не знам, но факт е, че в „Екогласност“ прекрасно се съчетаваха заниманията с проблемите на околната среда в Народна Република България и участието в различни, имащи чисто политически характер, инициативи.

Въпросът за съотношението или за съчетаването на политическото и екологическото в дейността на сдружението беше решен по един гениално прост начин.

На събиранията на организацията, които официално се водеха заседания на Управителния съвет, имаше съответно дневен ред, който, както си му е реда, се приемаше с гласуване в началото на заседанието. В него непременно присъстваше като последна точка „Точка разни“. И именно в „точка разни“ се дискутираха въпроси за нашето участие, например, в някаква подписка, изслушвахме пристигнали да установят контакт с нас представители на други нововъзникващи организации.

В този контекст, струва ми се, може да се постави и една друга основна характеристика от дейността на „Екоглас-

ност“. Става дума за това, че ние се опитвахме да се движим някъде на границата на позволеното и непозволеното. Разбира се, как тълкувахме тези понятия, беше въпрос много странен, но с поведението си членовете на организацията показваха, че всъщност не е чак толкова страшно да се изправиш и да кажеш, че не си съгласен с едно или друго решение на властите, с едно или друго правителствено постановление и така нататък.

Не мога да си спомня някога съвсем насериозно да сме обсъждали тази тактическа схема, но мисля, че на практика всички се опитвахме да се придържаме към нея. Споровете обикновено възникваха около това, кой къде вижда границата на позволеното. От време на време дори се поставяше въпросът защо все ние трябва да бъдем някак си „на върха на копието“ на опозицията. Поставяше се въпросът, но отговор нямаше и ние продължавахме да се държим така, като че ли всичко, което правехме, беше повече от нормално и, разбира се, абсолютно законно.

Лично аз си имах своите формулировки, според които ние трябваше всячески да показваме, че не е страшно да се изправиш срещу властта, че можеш публично да изразиш своето несъгласие и, при това, ако го направиш достатъчно грамотно и ако имаш до себе си хора, които да застанат в твоя защита, то тогава властите няма да посмеят нищо да ти направят. Колкото повече хора успееш да се освободят от страха си от системата и, разбира се, от нейните репресивни органи, толкова по-смислена и позитивна щеше да бъде предстоящата промяна.

През цялото време от създаването си, до десети ноември, „Екогласност“ непрестанно изпробваше нервите и границите на търпимост на Партията и държавата. Дали ще се събираме някъде на открито, дали ще се опитваме да окопаваме розите в парка, дали ще оповестяваме нашите програмни документи

по чуждите радиостанции – всичко това беше един и същи въпрос: „А да ви видим на това пък какво ще отговорите?“

С приближаването на Екофорума опитите ни да разширяваме границите на позволеното ставаха все по-мощни и, разбира се, интересни. Тук искам да спомена и за единствената акция, проведена от членове на „Екогласност“, за която си позволихме да си послужим с някои конспиративни инструменти.

Става въпрос за разлепването на плакати с несанкционирано от властите съдържание.

Не искам да говоря за сегашното състояние на София, но май че не друг, а ние сложихме началото на произволното разлепване на печатни материали на видни места в града.

Нашият принос в украсяването на столицата беше предвиден да се осъществи в деня, в който се откриваше Световният екофорум. За предстоящата акция, мисля, че знаеха много хора, но конкретната ѝ организация беше сведена до един сравнително тесен кръг.

Човекът, който беше и душата, и моторът на инициативата, беше Владимир Симеонов. С характерните за онези условия начини и средства, Владо организира отпечатването на плакати в някаква печатница. Като цяло, плакатите имаха чисто екологично съдържание, но на някои от тях все пак пишеше, че „Екогласност“ е „Зелена алтернатива“. Естествено, не се уточняваше на кого точно е алтернатива „Екогласност“, но защо и трябваше да се уточнява, след като така и така всички си знаеха?!

Владо провеждаше организационните си сбирки с по един или двама човека и разговорите винаги се водеха в движение на улицата, за да се избегнат подслушвачките в закритите помещения. Идеята беше наистина да се опитаме да изненадаме ченгетата и да успеем да разлепим колкото може повече плакати.

След като плакатите бяха готови в точния момент, Владо ги беше складира на място, на което не се бяхме събирали. Беше апартаментът на Бойка Чуклева. Вечерта преди откриването на Екофорума – и значи, вечерта преди акцията за издържаното в природозащитен дух украсяване на София – отидохме в апартаментата и си взехме материалите, в които се включваше и тиксо, лепило и четка.

Още преди това се бяхме разпределили на двойки и съответно – всяка двойка имаше свой район на действие.

Друга част от тактическата схема се отнасяше до началото на акцията. Приехме, че е добре да започнем, когато се развидели, за да не се окаже, че някой е пострадал, а ченгетата да кажат, че това е станало по погрешка поради тъмнината.

Доколкото си спомням, някои от двойките бяха започнали и малко по-рано, но за щастие не се случи нищо непоправимо.

За съжаление, двадесет години по-късно не мога със сигурност да си спомня имената на всички, които участваха в акцията. И пак за съжаление, допитването до колеги не даде съществени резултати. Изглежда, че наистина тогава сме успели с употребата на конспиративния елемент, след като на практика никой не можа да ми изброи имената и на десетте човека, които участваха.

Както вече казах, основният човек беше Владо Симеонов, но не мога да си спомня кой беше неговият партньор. Освен Владо, участваха Деян Кюранов в двойка с Краси Кънев, Румен Данов с Ники Генов и моя милост, заедно с Бойка Чуклева.

Имаше и още една двойка. Като цяло, акцията протече според предвижданията ни. Никой не е имал илюзии относно това, че ще ни оставят безпроблемно да си разлепваме плакати по софийските сгради, но се надявахме, че сме успели да запазим в тайна организацията и че ще успеем да из-

ненадаме службите. Според единодушното мнение на участниците, наистина се бяхме справили добре с конспирацията, защото първата двойка беше арестувана чак след три часа от началото на акцията. Между три и четири часа беше времето, което успяхме да си откраднем, а за това време доста материал беше разлепен.

Нас с Бойчето ни арестуваха хора от Първо районно, но не ни откараха в сградата на Районното, а в някакъв Център за безопасността на движението, който се намираше недалеч от Районното.

Лейтенантът, който ни беше задържал, ни обясни, че чакаме да дойде човек от общината, което – беше ясно – че не е вярно. Всъщност чакахме да дойде човек от Държавна сигурност, който трябваше да донесе и решението какво да правят с нас.

За това, че наистина бяхме успели да ги изненадаме съдя и по това, че чакането на съответния другар продължи малко повече от два часа. Доколкото знам, по подобен начин са се разположили във времето нещата и с другите двойки.

А междувреме лейтенантът започна да си приказва с нас, като се интересуваше кои сме, какви са тия плакати, какво е това „Екогласност“ и т.н. С Бойчето започнахме да провеждаме нашата „идейно-възпитателна“ работа. Разяснихме за какво се бори „Екогласност“ и срещу какво е насочена подписката, която се събира пред „Кристал“. Момчето се оказа от Петричкия край и от нас узна, че имало проект, според който водите на Места трябвало да се пренасочат към Тракия. Съвсем спонтанно, той се разпали и каза, че те там – неговите хора по поречието на Места – няма да позволят това да се случи. На това ние заявихме, че не те, а ние сме тези, които няма да позволим това да се случи. Какво да кажем? А бяхме млади! А бяхме по свой си начин непринудено нагли!

След това той се заинтересува от плакатите, които носехме и понеже нямаше заповед да ни ги конфискува, попита можем ли да му оставим някои от тях. Тук ние му направихме насрещно предложение, а именно, да украсим помещението, в което те си провеждат занятията по безопасност на движението. Взехме си чантата, минахме в другото помещение и там върху поставената на стената черна дъска започнахме да правим това, заради което малко по-рано ни бяха арестували.

В съседната стая беше пълно с други милиционери и от време на време някой от тях се показваше на вратата да види какво става и чувахме как той преразказва на останалите съдържанието на плакатите, които ние поставяхме в тяхното помещение.

Най-сетне дойде чаканият човек от общината, който почти нищо не ни пита. Уведоми ни, че сме нарушили не нещо друго, а – представете си – само една наредба на общината, която регламентирала разрешенията за разлепване на рекламни материали на обществени места, за което именно и ще бъдем санкционирани по съответния ред. След като му отговорихме, че това ни е известно, той се разпореди да ни пуснат и ние си тръгнахме.

В гарсоньерата на Васил Каракашки в „Младост“, където също така никога не бяхме правили сбирки на „Екогласност“, бяхме поставили човек, който да чака на телефона. От своя страна, ние имахме ангажимента да звъннем, след като по един или друг начин сме приключили работата си. Някъде към 13:30 всички двойки се бяха обадили, че са си свършили работата, а тези, които са били задържани – че вече са освободени.

Същата вечер представители на „Екогласност“ дадоха пресконференция за чуждестранните журналисти, акредитирани на Екофорума, на която беше съобщено за поредния произвол на властта, която, видите ли, арестувала мирни

граждани само за това, че те са си позволили да разлепват плакати, без това да им е било предварително позволено.

А после? После всички го знаят, макар че всички си имат своето мнение по въпроса. Следваха събитията пред „Кристал“, събранията в кино „Петър Берон“ и най-красивото нещо, в което съм участвал – Шествието за внасяне на подписката в Народното събрание, на трети ноември.

Бил съм на какви ли не митинги и събрания, но еуфорията, амалгамата от чувства, кое от кое по-положителни, които съм изпитвал на площада пред „Александър Невски“ и при пренасянето на подписката до Народното събрание, се случи само веднъж. Но и за това благодаря на съдбата си.

Рени Костадинова

ИМАШЕ ТАКОВА ВРЕМЕ...

Годините преди 89-а за мен и за повечето от познатите и приятелите ми, от една страна, бяха спокойни (в сравнение със сегашните – имаше работа, можеше да отидеш на море, можеше да си позволиш да пътуваш по-често и до подалечни от 50 км места и пр.), от друга – недоволството към живота в България нарастваше. На събиранията ни все по-често говорехме за неуредиците, вицовете (обикновено) бяха политически – „15 години с добър адвокат“, както ги наричахме, песните ни – тогава се пееше! – ставаха все по-иронични и мрачни – нищо, че се смеехме... В Съветския съюз започна перестройката, а тук нищо не се променяше; Живков се надяваше на вниманието на Големия брат, но Горбачов, напротив – не му обръщаше никакво внимание. Слушахме с часове Висоцки и Окуджава, говорехме. Говоренето помежду ни беше главното Действие. В Пещера то не ми стигаше, та го търсех и в София. Благодарение на Лили Александриева се запознах и сприятелих с Тита /Констанца/ и цялото семейство Попови, Вера Младенова, Роси Пишева, Светла Байчинска, Фани Катеринска, Деян Кюранов, Цветан Пенчев, Петър Стайков – с повечето от тях съм близка и сега. Някои от тях не влязоха в „Екогласност“, но ги споменавам, защото бяха от този същия „приятелски кръг“. Говорехме за обгазяванията в Русе, за скандалите и уволненията покрай създаването на Русенския комитет и, по-късно – на Клуба за гласност и преустройство.

По това време (а и досега) живеех и работех в Пещера, в „Биовет“ – предприятие за производство на микробиални препарати за селското стопанство. Производството бе свързано с отделяне на доста неприятна миризма, дим от комина

на котелното, прах -след изсушаването в крайния процес на производство и със изливане на отпадни води в реката. Говореше се, че с километри надолу в нея няма риба. Доста силен беше шумът от работещите машини и той тормозеше хората, дето живееха наоколо – не само работещите вътре. Хората недоволстваха, почти всички в Пещера обвиняваха „Биовет“ за нарастващите алергии, особено сред децата. Случиха се и поредни замърсявания на питейната вода, инфекциозното отделение на болницата се пълнеше със заболявания.

Кога попаднах на първата си сбирка на „Екогласност“ – не помня, но не ще да е била учредителната. Бях с Лили и Деян. Бях приета за член. Кога ще има сбирка ми съобщаваше по телефона Лили и, ако можех да се освободя от работа, заминавах за София. Спомням си сбирките в апартамента на Ал. Каракачанов – доста хора в огромния хол, говорене за проблеми. Спомням си и сбирка в апартамент в блок, непосредствено над „Попа“, на смрачаване. Хора – поне 20-на или повече, насядали кой където намери. С изключение на Лили – и други 2–3 познати лица – повечето непознати. Мисля, че бяха и Александър Каракачанов, Пирин Воденичаров, Георги Спасов. Някъде по тези места за пръв път видях Петър Берон... Говорехме за положението и в София, и по места – спомням си, че разказах за Пещера и положението със замърсяването на въздуха и реката, че реални замервания няма. После събирахме пари в шапка (кой колкото може) – за непосредствени нужди (закупуване на канцеларски материали и пр.). От Пещера понякога донасях пакет или два ксероксна хартия (с която пък ме уреждаха приятели), ленти за пишеша машина.

Присъствах и на предаване на подписка в Парламента – на задния вход, на гърба на сградата, подписката предаде Деян Кюранов. Беше слънчев ден (може би началото на

май), доста хора. Някакъв журналист взе интервю от Деян, говореха на английски.

Друг паметен случай – в кино „П. Берон“ – множество хора, много от тях чакат отвън да влязат... Илия Минев... напрегнатата атмосфера, острите лица на мъже и жени...

Много често у сем. Попови – тревожна и трескава, (а понякога и тревожно-весела) атмосфера, плакати, материали, Бимбите (малките ѝ деца – близнаци), които тичат, разказите за заяжданията на ченгетата... Няколко пъти нощно време, когато си тръгнах от Попови или от Вера Младенова, бях спирана за адресна проверка от милиционери. Веднъж това стана на 20-на метра от къщата на Констанца, която беше излязла да ме изпраща с кучето Сара. Вече имах опит и на въпроса на униформите кога съм пристигнала и защо не съм се регистрирала (като човек от друг град), казах, че преди по-малко от 3 часа съм пристигнала (знаех разписанието на влаковете) и няма как вечерта да извърша това. Заядох се с Тита, че не носела паспорт, тя им обяснява, че живее на 20 м и им показва къщата, а те – пак не вярват... Друг такъв случай, пак в късните часове – милиционер, младо момче ни спря (май бяхме с Вера на път за у тях), около Университета, със същия въпрос, но не се заяждаше, та даже си позволих да се пошегувам дали патроните му са истински (имаше тогава такъв виц) и той взе, че ни „доказа“ – извади патрон, отчекна върха му с дулото на пистолета, изсипа барута на плочка току до стената и го подпали. После повървя малко с нас – да ни поизпрати. Явно сучаеше.

Междувременно знаех, че е имало обиски в дома на Деян и Лили, че ги следят, знаех, че бяха викали Деян няколко пъти в милицията, бяха го и задържали. Дълго време носех със себе си една малка листовка „Как да се държим и какво да говорим, ако ни арестуват“, която те ми бяха дали. Разбира се, че се боях – особено като си представях, че ако по-

желае, властта може да тероризира родителите и близките ми – особено докато научат приятелите ми и някак помогнат – ако се стигне до там, естествено. Един ден в завода ме извикаха в службата по охрана (която, така или иначе, си беше свързана с милицията). Беше времето след подписката с искането за връщането на имената на българските турци, която вероятно съм подписала на някое от събранията на „Екогласност“ и вече знаех, че са чели имената ни по някоя чужда радиостанция. Тръгнах към административната сграда с всичките тези притеснения. Влязох вътре усмихната и с вид на спокойна, (а вътрешно всичко ми трепереше – в Пещера бях сама, без никой от моите софийнци наблизо). В стаята бяха двама – единият беше от завода, а другия го познавах, но не си спомням къде е работил. Поканиха ме да седна и дълго ме гледаха. Чакаха нещо, какво – не знам – може би как ще реагирам? И аз попитах: „Какво има, защо ме викате?“ Те помълчаха още малко и ми обясниха, че по-неже идвали празници (вероятно 9 септември), се очаква да има, евентуално, провокации от страна на турците, работещи в завода, а и извън него – заради имената, и че трябвало да съм нащрек (работех като дДержурен по завод – длъжност, свързана с организацията на производството и контрол върху целия цикъл)... и пак млъкнаха и ме загледаха. Казах, че такова нещо въобще не очаквам от тези хора, познаваме се, работим заедно от толкова години, че те са толкова свестни! Струва ми се, че май и на двамата им стана неудобно. Добре, казаха, ти все пак гледай! И това беше. Тръгнах си и се чудих за какво, аджеба, беше всичко това! Питах един от колегите си дали са го викали да му обръщат внимание по въпроса, той отвърна – не!

За мен беше важно, че започна, оформи се, заживя нещо, което да каже, че има и друго мислене, че има несъгласие, че има искане за промяна. В такъв смисъл, протестите

срещу екологичните нарушения за мен играеха роля и на протест в социално отношение – едното бе свързано с другото. Подписките, в които участвахме, показват, че за нас малко или много нещата са били свързани – протестирахме и срещу проекта „Рила-Места“, и срещу смяната на имената на българските мюсюлмани, и срещу незаконните арести (на Тренчев и другите с него), за освобождаването на Меди Доганов...

От друга страна – след 10 ноември – моето желание и виждане за „Екогласност“ беше, че то трябва да си остане Движение, опозиционно и с възможности за независими експертизи – и така да въздейства на която и да е власт. Като такова, обаче, „Екогласност“ не успя да остане. Появи се Зелена партия, появи се Политическо движение „Екогласност“, нещата се измениха. Бях поканена с писмо от Петър Слабаков да участвам в Политическо движение „Екогласност“, но не се съгласих, тъй като продължавах да стоя на мнението си за нонстоп опозиционността на „Екогласност“.

Така или иначе, много скоро след 10 ноември учредихме в Пещера клуб „Екогласност“, който просъществува много кратко. Известно време се събирахме доста редовно, разпределяхме си задачи – да проверим едно или друго, да събираме информация... Спомням си, че бяха доста „обидени“ от Инспекцията (ХЕИ) Пазарджик от едно табло със снимки на водоема над Пещера – разградени стени, замърсено, неохранявано, които по моя молба направи Георги Ставракев и което табло окачихме на витрината на магазин в центъра – хората се спираха, смееха се, негодуваха. Но, от друга страна, започнаха да ни възприемат като инстанция, която им е длъжна, спираха ни, казаха ни: „защо не направите това и това“ – даваха акъл и очакваха да свършим едва ли не всичко. Но на въпроса ми защо те не го направят, защо не се включат при нас и да помагат, отвръщаха – е, че

нали вие сте „зелени“, вие трябва да го свършите и пр. Работата имаше много, тя изискваше време, възможност за влизане, проверки, изследвания – което и физически, и специализирано, компетентно не можехме да извършим. Сбирките оредяха. Започна и политизирането. Така клубът се саморазпусна.

И това възторжено време ми липсва и досега, защото отново се надявам на промени (към повече нравственост, обаче)... и те са ми жизнено необходими... – заради света, заради България и заради мен.

15 .03. 2009 г., Пещера

Росица Симеонова

СПОМЕНИ ЗА ЗЕЛЕНОТО ВРЕМЕ

Беше ми омръзнало да слушам оплаквания и мърморене. Навсякъде чувах едно и също – комунистите са лоши, властта е корумпирана, излъгаха ни. Никой обаче не правеше нищо да промени нещата. Преди разбирам, страшно беше, но след Горбачов... Един ден след подобна тирада на маса с приятели, обилно полята с ракия, аз предложих или да спрем да говорим празни приказки, или да направим нещо. Ето ти го Влади¹², само ден по-късно се стяга за акция. Беше решил да напише лозунги по стените. Нарамил кутия с червена боя, облякъл стари дрехи, готов за дела! Почакай малко, май не е толкова лесно! Хвана ме страх, парализиращ страх; представих си, как го арестуват, как животът ни се прекъръшва и всичко отива по дяволите. Но все пак, къде остана вярата ми, че нещо трябва да се промени и ние самите трябва да раздвижим нещата. Ние дължим на себе си това. Как иначе, ще живеем в страх и лъжа. Ето така, изпълнена със страхове, но и решимост, започна моето участие в „съпротивата“. Влади написа лозунгите на 3–4 места: една гимназия, два подлеза в центъра и другите места не ги помня. Нали си е висок, беше ги написал нависоко, та на другия ден хора бяха видяли милиционерите, получили задачата да ги изтирят, да се тюкнат, че не могат да ги стигнат. Всичко мина благополучно, макар че цяла нощ не мигнах, представях си как милицията ще заудря по вратата, досущ като по филмите. Никой не почука.

¹² Владимир Симеонов – съпруг на Росица Симеонова, и двамата – учредители на НС „Екогласност“ (заб. Съставителите)

Следващия епизод, за който си спомням, беше една вечер в Съюза на кинодейците. Показваха документален филм за един инспектор, който беше разкрил нещо нередно и беше наказан за това. Една несправедливост, която идеше да покаже, че животът не е справедлив. Звучи твърде обикновено като за дисидентско меропориятие, но имаше нещо в този филм, което го правеше неудобен за властите, не си спомням подробности, но ми се струва, че филмът беше извадил на показ лъжата, че при социализма нещата са различни – дори ако се допусне грешка, накрая правдата ще възтържествува. След филма имаше изказвания, които се доближаваха до идеята ми за дисидентско мислене (и действие), и си спомням, как това дълбоко ме развълнува: „значи имало такива хора, които са готови публично да кажат каквото мислят, не само на маса и с чаша в ръка“. Видя ми се като акт на борба срещу лъжата, не срещу конкретна идеология, а срещу нещо, което тровеше живота ни по простата причина, че не беше вярно, сякаш се молехме на грешен идол.

За мен лично, най-нетърпимо беше да живея с лъжите: че сме равни, че сме свободни да избираме и да живеем живота, както си го представяме, че партията ми „дава“ образование, (а къде отидоха безсънните ми нощи по сесийно време). Абе, направо, всичко, което имам и съм постигнала, съм го дължала на партията! Аз исках прости неща: да си купя дънки от магазина, с парите, които съм спечелила сама; исках да мога да метна една раница на гръб и да обиколя света, както връстниците ми на запад, които преминаваха през България, запътили се към широкия свят (ех, как исках!); исках да мога да казвам каквото мисля, без да ме е страх, че аз или слушателят ми ще пострада. Вместо това получавах лозунги за светло бъдеще (кога?), манифестации и паради, открити партийни събрания, пълни със скрити

заплахи, двойни стандарти, накъдето и да се обърнеш, и още: страх, шушукане, шъткане, лицемерие, доносничество. Как се живее такъв живот!? Сега, от дистанцията на 20 години, виждам, че не всичко се е дължало на политическата система и управляващите. Причината да толерираме лъжата е била и в самите нас, в хората, избрали да се примиряват, в незрелостта ни като нация, в страха ни, не само от физическата и морална разправа, а най-вече – от истината за нас самите и за света, в който живеем, и за това, че хепиенд (тогава се наричаше „светло бъдеще“) няма. Без съмнение обаче, в условията на точно тази система, лъжата плуваше като риба във вода. Стига да повярвахме, че хората могат да бъдат заставени да бъдат добри, със щикове на една чужда армия, със Закони за защита на държавата, с концентрационни лагери и след това – с постановления, лъжовна преса, партийни събрания и петилетни планове, (които се изпълняват предсрочно). И ако добавиш към тази смес страха да видим, или, ако виждахме, да кажем, че царят е гол. И над всичко това – страхът да бъдем самите себе си.

Спомням си първото мероприятие, организирано от проходащата „Екогласност“ – протестното събиране в градинката пред църквата „Св. София“. Ето това беше истинско премеждие за мен. Трябваше да се боря със страха си цял ден, през главата ми се изреждаха различни сценарии и всякакви страхотии. Трябваше да се боря с предателската мисъл „най-добре е да се откажа и да не отида изобщо“. Накрая се престраших – отивам, пък каквото ще да става. Радвам се, че го направих. Победата над страха за мен е едно от най-ценните и важните ми постижения. Малко преди да отида до мястото на срещата, изведнъж се сетих, че в чантата си имам едно листче, нещо като позив с описание на причината за митинга и целите на „Екогласност“. Спрях се пред книжарницата на бул. „Руски“ и го накъсах на дребни

парченца, преди да го хвърля в боклука. Мина ми през ума, че съм чела някъде за съдвкване на позив и ме досмеша. Е, не беше толкова страшно, щом можех да видя смешното. Стигнах до мястото и се зарадвах да видя Влади, Сашо и някои хора, които вече бях срещала по сбирки и мероприятия, не си спомням, обаче, кои точно. Чух някой да казва, че в редиците ни има предател и той, предателят, е пресрещал хората и ги е връщал със съобщението, че мероприятието се отменя. За момента гневът ни се премести върху „предателя“. Тогава се разбра също, че властите са предложили, вместо да протестираме на улицата – сакън да не види някой, да участваме в събрание, организирано от Комитета за защита на околната среда. Това ми се видя успех и добър знак: обърнаха ни внимание, значи виждат в нас опонент, но също за мен беше знак, че няма да прилагат сериозни репресии. От този момент престанах да се страхувам, за живота си поне. Видя се, че няма да посмеят да отидат до крайности.

Следващ епизод. Ето ни в апартамента на Сашо на 11 април. Съществуването ми беше изпълнено с адреналин, няма да забравя чувството, което изпитах в онази студена пролетна вечер, нищо подобно не ми се е случвало оттогава, макар животът ми да не е от най-скупните. Създавахме организация, това беше всичко, което успях да разбера. Говореше се за конституционни права (нямах представа, че имаме такива!), за „Закона за лицата и семействата (за първи път чух за него), за управителен съвет. Всичко звучеше много сериозно и по странен начин тази сериозност ме успокояваше и мотивираше. В живота аз обикновено участвам в масовките, защото никога не съм имала увереността да изляза понапред. Ето и тук предложих да пиша протокола. Сашо извади една пишеща машина „Марица“ и аз се заех „с работа“. След като напечатах протокола под зоркото око на Цветан

Пенчев, дойде ред да изредя имената и домашните адреси на учредителите. Проблемът беше, че аз не знаех имената на всички присъстващи и освен това, в този „исторически момент“ не беше ли важно, кой е пръв и по-преден в списъка? Смутих се и попитах Цецо какво да правя. Той ми каза просто: почни със себе си и карай поред. Със себе си?! Как със себе си?! Аз исках да се скрия в редиците, където бих се чувствала по-уютно. Написах пръв Сашо, хем му знаех адреса наизуст, после написах Цецо, който беше до мен, после написах Влади и чак тогава се сложих себе си. Все пак четвърта, помислих си, по-бива. Сега ми е смешно, но тогава си беше парекселанс душевна борба. Друго интересно нещо от учредяването беше, че след като приехме решение за учредяване, избрахме управителен съвет с анонимно гласуване (имената на предпочитания кандидат, написани на малки листчета хартия и събрани в шапка); двама души решиха да се откажат от участие в организацията и трябваше да ровим из листчетата и да познаваме по почерка техните гласове. Беше малко извън „процедурата“, но беше честно. За мен това беше една изумителна вечер, много емоционална и наситена с тревожно предчувствие за нещо предстоящо и голямо. Сякаш в мен се роди едно обещание за още бъдещи победи над страха.

Събранието, предложено от властите, се проведе – колко символично – в Дома на активните борци, даже ми мина през ума дали няма след време да се учреди нов съюз на активните борци за ... демокрация. Ето това би било една лоша епитафия на цялото това усилие. На събранието се редуваха „оратори“ от официозния комитет и наши хора. Нашите лесно се открояваха, пламенни, със страст и болка за природата. Колко рядко съм виждала хора да говорят от сърце, си мислех. Всичкото ни говорене идваше от някъде другаде, заучени фрази, все чужди. Сърцата ни сякаш бяха

заклучени. И ето, да видиш разликата! Беше много вдъхновяващо и с усещане за нещо истинско. От другата страна течаха все същите лозунги и изтъркани от употреба фрази. Но и в тях можеше да се усети някакво отчаяние, сякаш официалните оратори виждаха, че тяхната кауза е бита. Един от техните оратори възкликна: „Какви са тези еколози, бе, глей ги – всичките пушат!“ Не че не пушихме, беше си вярно, но какво беше това дребнаво заяждане! Какво общо имат личните ни навици и недостатъци с идеите, за които се говори тази вечер!

В началото се събирахме в Сашовия апартамент на „Паун Грозданов“ (сега „Черковна“). Дебатирахме разпалено различни форми на участие. Беше запушено и задушевно. По едно време започнахме да се събираме в апартамента на Мариел на Попа. Там за пръв път се прие решение да не се пуши. Беше трудно да се издържи без пушене, като се има предвид градусът на дебата, но изтърпяхме, бравос! Един ден Влади се надигна и каза, докога ще се събираме по апартаменти и ще се надприказваме. Дайте нещо да направим навънка, нека хората ни видят. Имаше възражения, някой възрази, че нямало защо да се превръщаме в чистачи по улиците. Дали това беше пак все същия страх да се озовем на открито пред погледите на властниците или, типично за интелектуалците отношение към живота – стой в главата си, където ти е най-удобно, действието е за другите. Май беше по-лесно да си седим в апартамента и да обсъждаме различни страни на екологичната защита, и дори с още по-голяма охота, липсата на демокрация и човешки права, отколкото да излезем навън и да се изправим лице в лице с милиционерите, и с какво ли още? От друга страна, ако искахме да излезем от рамките на възмутените граждани, па макар и събиращи се редовно и организирано – нещо като един добре посетен масов дебат в Ганковото кафене и с нова тема –

трябваше да се покажем навън. Ако искахме да направим нещо реално, трябваше да получим подкрепата на хората, ерго, трябваше да излезем от апартамента, това е, което и аз си мислех. Предложи се идеята да садим дръвчета, което, после се оказа, не било добра идея, защото по това време не се садели дръвчета и пак укорът: „какви са тия еколози, не знаят кога се садят дръвчета!“ . Отдавна ми се иска да отговоря на този укор. Всеки лесовъд знае кога се садят дръвчета, аз не съм лесовъд. Не всеки лесовъд обаче се противопостави тогава срещу плана за пресушаване на Рила планина: да се вземат планинските води отвисокото и да се хвърлят в налудничави проекти. Аз бях и все още съм загрижена за дръвчетата и нещата, и хората около тях, и това, че не знам кога се садят дръвчета, не променя този факт. Беше ми омръзнало да се смесват проблемите и да се изважда нещо дребно и незначително, за да се заличи или замаже по-голямото и по-важното: те пушат, те не знаят кога се садят дръвчета! Да, обаче, те не се примиряват с това, което им е сервирано: ракия, салата и плюене на властта за мезе. Пушенето, признавам много е вредно, напълно съм съгласна, но пораженията от лъжата не са по-малки. Те може и да не се виждат на рентгенова снимка, обаче разяждат душите на хората и съсипват природата.

След дълги дебати, какво можем да садим, къде и кога, най-накрая се реши да садим рози в Парка на свободата (Борисовата градина). Явихме се в уречения час, бяхме около 15–20 души, ако не ме лъже паметта, милиционерите бяха далеч повече, както винаги. Повъртяхме се, докато се разбра, че няма да ни дадат да правим каквото и да било. Разотидохме се разочаровани, но все пак решихме да отидем да обядваме заедно в една кебапчийница извън София. Беше приятна компания и вкусен обяд на една обляна от пролетно слънце тераса. Долу, в колите, седяха агентите от ДС. Боже, колко е

тъжно, горките момчета не можаха да хапнат по едно кебапче макар!

През лятото течеше рутинна работа по събирането на информация и материали, за да представим нашата позиция по важните и конкретни екологични проблеми на страната, по време на предстоящия световен екофорум. Към края на лятото, началото на есента, се роди идеята да осеем София с плакати. Влади, като човек на действието, се включи с голям мерак. Той изкупи плакатите от една книжаница на площад „Славейков“, едни от онези, дето призоваваха да се изпълнява планът и да се строим в редиците на партията. Имаше намерение да употреби гърба на плакатите, на които да напише нещо за нас. Технологиията му също така включваше „печатарска“ матрица, направена от стари рентгенови снимки, от които изрязваше думите. Купи боя и мече и ето ти домашната печатница заработи. Спомням си един път посред нощ, аз се опитвах да забавлявам гостенката ни, а той най-сериозно ни обвини в лентяйство и ни нареди да се захващаме за работа. Приятелката ми тихомълком се зае с производството на лозунги. По-късно някой откри връзки в истинска печатница и успяхме да отпечатаме много хубави зелени плакати, които изглеждаха много професионално, само дето първата партида беше отпечатана с правописна грешка (Еколози! Не знаят правописа! – представих си реакцията на чичковците от Комитета за околната среда). Бяхме написали „здружение“. Беше забавно, наистина. В деня на акцията, участниците бяха разделени на двойки, София – разграфена по участъци, плакатите – разпределени. Някои по-дръзки активисти бяха налепили плакати на гърба на тролеите, та да се видят от повече хора. Акцията беше успешна и ни донесе доста радост и задоволство.

Най-големият ни успех обаче беше събирането на подписката пред „Кристал“ и шествието за внасянето на под-

писката. Аз бягах от работа и ходех всеки ден в ранния следобед. Събирахме се по 3–4 души и се сменяхме на всеки 2–3 часа. Организацията ни беше много добра. За последната смяна пристигаха лидерите. Очакваше се, че тогава може да има сблъсъци с властите. Беше ми драго да видя как хората се присъединяват, подписват, подават заявления за членство в „Екогласност“. Хората се спираха, питаха кои сме и какво правим. Някои не смееха да се подпишат, но пак спираха и ни разпитваха. Някои идваха по няколко пъти. Градинката пред „Кристал“ придоби много централно място в живота на държавата. Поне на мен така ми се струваше. Беше супер. Ето това не се случва често и аз се чувствах много привилегирана да бъда там, редом с другите активисти на „Екогласност“.

Искам да избегна празна патетичност, затова ще завърша, като кажа само, че за мен, 20 години по-късно, „Екогласност“ беше една идея, която обедини около себе си една група загрижени за опазването на себе си и за хората и природата около себе си; които искаха и бяха готови да вземат съдбата си в свои ръце. Това не беше широко движение, особено в сравнение с влиянието и мащаба на дисидентските организации в други източноевропейски държави. По всичко личи, че ние, българите не сме по големите мащаби. Колкото и малко да бяхме на брой обаче, ние успяхме да дадем нашия отговор на лъжата, бездушието, бездействието и се надявам, това малко нещо да е превърнало нашата страна в едно по-уютно и чисто място за живеене – за нас и за нашите деца и внуци. Постигнахме ли амбициите си? Осъществиха ли се мечтите ни? Оттогава много вода изтече, много неща се случиха и много думи се изрекоха по адрес на хората, участвали в тези събития. За съжаление, помията заля всичко, здраво място не остана, грам зеленина не остана в идеята на „Екогласност“ – всичко почерня от хвърле-

ната кал. Жалко! Не са толкова много нещата, които имаме, за да ги пилеем с лека ръка. Допускам, че може да е имало предатели в нашите, не толкова многолюдни редици, приемам, че някои от нас може да са били пресметливи циници, които, усещайки близкия край на системата, се подредиха за бъдещи облаги. Това е така! В тези няколко реда, обаче, аз говоря от името на онези активисти на „Екогласност“, които не бяха нито едните, нито другите. Аз съм една от малцината, които никога не получиха пост и облаги и знам в сърцето си, че помислите ми бяха чисти и истински. Заради това ми е тъжно, че нищо от това, в което аз вярвах и в което се надявах, не се остана и не се запази. Един приятел навремето ми каза, че е грешка да очаквам големи неща от този епизод в живота ми. „Нали ти беше хубаво, запази това.“ Ето това възнамерявам и да направя.

Христо Смоленов

ЕКОЛОГИЯ НА ДУХА

В разобличенията около хлорното обгазяване на Русе неизбежно се стигна и до „иприта“, за който смятахме, че се произвежда в румънския химически комбинат на другия бряг на Дунава. Поставих този въпрос на 14 март 1988 година, по време на разпита, който ни бе устроен от тогавашния министър-председател на България и четирима други секретари на Централния Комитет на управляващата партия-държава.

Поемайки отговорност за създаването на Русенския комитет, правехме и нужното да го защитим, и то не само морално. Трябваше да контрираме враждебното отношение на властите с нещо неочаквано, с готовност да направим още по-голям международен скандал. Ето какво пише по този повод в строго секретната стенограма от заседанието на Секретариата на ЦК на БКП от 7 април 1988 г.:

„Интересно е, че Смоленов...заплашва, че при предприемане на репресивни мерки щели да дадат гласност в чужбина, че те, ако решат, могат да го направят световен проблем. Зад тази негова мисъл, че могат да направят световен скандал, стоят реални неща.“

Думите са на тогавашния министър на вътрешните работи Димитър Стоянов. Министър-председателят Гриша Филипов и секретарят на ЦК Чудомир Александров потвърждават казаното от вътрешния министър.

Заплахата с по-голям скандал не беше само блъф. Никой не може да си позволи празни приказки, когато властите му подготвят съдебна разправа по член 113, заедно с „политическа дискредитация“. Международният скандал поня-

кога е добра тактика за колективна самозащита. Но за „Екогласност“ това не беше самоцел – ние го използвахме и след 10 ноември 1989 г. Докато срещу нас, един след друг, се пускаха в ход маниакално-методични сценарии за политическа дискредитация. Те имаха само ограничен успех, заради духовната ограниченост на самите сценаристи.

А ние имахме самочувствие, че сме направили нещо истинско. („Прави каквото трябва, пък да става каквото ще...“) Още през пролетта на 1988 година започнахме да създаваме неправителствена организация с минимална ръководна йерархия и множество пряко взаимодействащи участници. Тяхното поведение се основаваше на споделена и разпределена отговорност и „локални правила“, приети доброволно, по силата на вътрешни убеждения.

Йерархията на ръководните органи беше сведена до минимум, защото вече имахме опит от това, как властите блокираха дейността на Русенския комитет чрез натиск и изолиране на членове от ръководството му. Затова „Екогласност“ в самото начало се организираше само от координатори и беше изградена по аналогия с интегралната схема, а не с традиционната пирамида...

Това превърна движението в своеобразна структура от „хетерархичен тип“, в опозиционна мрежа, която от ден на ден увеличаваше потенциала си за съпротива. Участниците в нея бяха вътрешно свободни и заедно с това – отговорни пред своята обща кауза. Те не бяха зависими от йерархични нива в организацията, но не бяха и изолирани, самотни играчи.

Впечатляващо е, че преди петнадесет години в България, в критични обстоятелства и въпреки репресиите, възникна организационна иновация – мрежа от свободно взаимодействащи хора. Тя се формира като група за натиск –

първото екологично и заедно с това неохуманистично движение. В основата на мотивацията ни беше убеждението, че чистотата на природата и на човешкия дух са еднакво важни и еднакво застрашени. Това даваше енергия на връзката между духа на екологията и екологията на духа.

Приоритетите на неохуманизма не са нещо тривиално, разбиращо се от само себе си. Екофундаментализмът, например, си представя чистотата на околната среда едва ли не без присъствието на хората. А ресурсите, които човечеството неизбежно изразходва, като че ли стопяват активите на глобалния капитал. Това сякаш предизвиква ревнивата му реакция, израз на която е пазарният фундаментализъм.

Докато в нашите убеждения потребността от устойчиво развитие засягаше не само икономиката и околната среда, а и човешкия дух, разбираан като синтез на знание и поведение. Инстинктивната ни ориентация от онези дни имаше своите научни основания в синтеза от самонарастващо познание и разпределена отговорност на поведението.

„Екогласност“ бе не просто екологична, а екохуманистична мрежа. Взаимовръзките в нея разпределяха отговорността между отделните участници, запазвайки свободата им на действие и разнообразието от идейни позиции. Този принцип на самоорганизация обяснява високия коефициент на полезно действие на движението. Мрежата наистина генерира спонтанно увеличаване на стойността: потенциалът за съпротива на новото движение нарастна нелинейно. „Резонансният му ефект“ беше непропорционално голям, в сравнение с неголемия брой на участниците.

Част от тях преминаха в „Екогласност“ от разгромения Русенски комитет, демонстрирайки с това, че не могат да

бъдат сплашени. Включиха се и други, въпреки натиска на властите и усилията им да ограничат контактите с инициаторите. Като верижна реакция на солидарност протече процес на по-нататъшна самоорганизация, основана на човештина и непримиримост.

В стенографския запис от заседанието на 7-ми април 1988 г. на Секретариата на ЦК, с гриф „Строго поверително!“ четем думи на тогавашния министър на вътрешните работи:

„Искам да се спра на последната група, която проявява непримиримо отношение и несъгласие след разговорите, които станаха в ЦК. В тази група имам предвид Смоленов, Мария Варамезова, Георги Мишев, Цветан Пенчев и Георги Аврамов.“

В групата на непримиримите се включват и много други, споменати или не в този архивен документ. Става дума за Петър Слабаков, който от сцената на Сатиричния театър прочете възванието на Русенския комитет, а по-късно без колебание прие да бъде лице на „Екогласност“ – лице, с което се гордеехме. Става дума и за Малина Петрова, която организира прожекцията на разтърсващия филм „Дишай!“ на режисьора Юри Жиров; за загиналия по-късно Виолет Цеков и за Стефан Гайтанджиев, който с екип от Института по философия към БАН подготви устава на Комитета.

Естествено, в групата на непримиримите са Светлин Русев и Нешка Робева, Жельо Желев и Велислава Дърева, която по онова време лежи пребита след странен инцидент в Пловдив, както и Цонка Букурова, Мария Бойкикева, Димитрина Петрова, Петър Стайков, Борис Колев, Стелян Стойчев... В нея са художниците и филмовите дейци, физиците и философите от БАН, колегите им от Софийския университет и много други, чиито имена не могат да бъдат изредени, но заслужават да бъдат запомнени... (Въпреки, че

пазарната демокрация живее с новините от днешния ден и не обича да помни събития отпреди 15 години.)

Всички те не се огънаха и не се признаха за победени. Отстояваха убежденията си по различен начин, с различна тактика. А и убежденията им бяха различни – безсмислено е да ги привеждаме под общ знаменател и да ги мерим с аршина на по-сетнешната поляризация. Дейците на Русенския комитет и „Екогласност“ бяха стотици и повечето от тях устояха – всички тях имам предвид, когато казвам НИЕ.

Нашето движение беше интелектуално-демократично и екохуманистично – по онова време не можеше да мобилизиращ хората с лозунг „в името на пазарната демокрация!“... Не си струва да теоретизираме можеше ли да има други лозунги преди рухването на системата, която внушаваше толкова страх. Няма смисъл да иронизираме онези, които превърнаха страха си в настървение, когато страшното отмина.

През 1988–1989 година беше трудно: не е като да размахваш юмруци след битката и да се зъбиш на тирана, след като вече го няма. По онова време да те обвинят в конспирация си беше направо инфарктно преживяване. Още повече, когато обвинението идва от най-високите етажи на властта, в изказване на Емил Христов пред Политбюро на 27 март 1988 г., по повод на Русенския комитет:

„Предварително е подготвено възвание и предварително е съставен план как да се действа по-нататък, при една много конспиративна тактика. Пак казвам, тактика, която заслужава оценка „много добър“. И един тактически ход, който също ни е добре познат: ако стане дума за отговорност, един от тях поема всичко. Такъв го има.“

Имаше го, и то не само един... Шокиращо за управляващите бе, че няколко души, независимо един от друг, поема-

ха цялата отговорност за случилото се. Светлин Русев, с достойното си поведение в този дух, реално защити Русенския комитет. Агресивността на върхушката срещу екодвижението беше блокирана до голяма степен и от готовността да направим международен скандал с разкрития за химическите оръжия, произвеждани в румънския завод, който обгазяваше Русе. (Вестник „Труд“ пръв отрази това в материал на Невена Гюрова по повод на една от годишнините на екокомитета.)

Заплахата с такъв скандал продължаваше да е в сила, когато в България пристигна лидерът на „Грийнпийс“ Мактагард. Той бе приет от академик Благовест Сендов, който има определени заслуги за утвърждаването на „Екогласност“. Такива заслуги „за“ имат и професор Г.Х. фон Врихт от Хелсинки, професор Венан Коши от Монреал и професор Маклейн от Вашингтон. Мога да заявя, че нашето автентично екохуманистично движение получи международна подкрепа, най-вече в академичните среди. Това още веднъж потвърждава очакването, че именно в тези среди се раждат кълновете на просветената демокрация.

Ако трябваше сега да дам име на движението, което разбуни духовете преди 15 години, щях да го нарека по друг начин. Нещо, свързано с вече споменатите екология на духа и неохуманизъм – уморени имена на големи истини, които така и не стигат до ежедневието на хората. Но тогава не можеше да има две мнения, не беше и време за колебания: „Екогласност“ ми хрумна „напук врагу“, когато всички смятаха Русенския комитет за разгромен.

Както е известно, временните поражения са по-ценни от временните победи. Стара казашка пословица е, че един бит струва колкото двама небити. Още по-стара самурайска поговорка гласи: „И седем пъти да паднеш – осем пъти стани!“

В края на 1988 година беше необходимо ново начало, а в началото наистина бе словото. Самото то беше съпротива...

„Екогласност“ беше самородна и донякъде – съвременна опозиция – формира се преди, а не след рухването на системата. След промяната тя не се тупаше в гърдите и не претендираше за приоритет. Защото беше автентична – знаехме, че колкото по-голяма е истината, толкова повече тя се премълчава.

СНИМКИ

Първи ден на подписката в градинката между сладкарница „Кристал“ и Централния дом на армията. Отдясно наляво са: Петър Слабаков, Николина Николова, Георги Аврамов.

Фотограф неизвестен; снимката е предоставена от Ал. Каракачанов

*Първи ден на подписката в градинката между сладкарница „Кристал“ и Централния дом на армията. Отдясно наляво са – Волен Сидеров, Георги Аврамов, гражданин, Александър Каракачанов.
Фотограф неизвестен; снимката е предоставена от Ал. Каракачанов*

25 октомври. Опит на милицията да спре подписката в градинката между сладкарница „Кристал“ и Централния дом на армията. В центъра анфас е Тодор Гагалов, разговарящ с униформен полицай. Зад него е Едвин Сугарев, застанал зад гърба на Александър Каракачанов. Последният спори с подп. Бонев.

Фотограф Магда Георгиева; снимката е предоставена
от Д. Кюранов

18 октомври. Първа пресконференция (международна) на „Екогласност“ в дома на Марина Нитова. Отляво надясно: Димитрина Петрова, Петър Слабаков, Петър Берон, Александър Каракачанов, Деян Кюранов, Никола Ковачев, Пирин Воденичаров, Георги Спасов, Красен Станчев, Борис Колев.

Фотограф Иво Хаджимишев; снимката е предоставена от Ал. Каракачанов

20 октомври. Първото събрание на „Екогласност“ в кино „П. Берон“. На сцената отляво надясно: П. Берон, Деян Кюранов, П. Слабаков, Ал. Каракачанов.

Фотограф неизвестен; снимката е предоставена от Ал. Каракачанов

26 октомври. Акцията на полицията срещу „Екогласност“. Най-вляво е Красимир Кънев, най-вдясно се виждат краката на Александър Каракачанов, който е седнал на земята.

Фотограф е Данко Иванов, снимката е предоставена от Д. Кюранов

26 октомври. Акцията на полицията срещу „Екогласност“. До вратата на буса е Лиляна Александриева, зад нея вдясно – Едвин Сугарев, най-вдясно се вижда Петко Симеонов. На преден план анфас – едно от най-напористите цивилни ченгета, изрекъл запомнящата се фраза „абе, коя държава ще ви търпи вас!“.

Фотограф е Данко Иванов, снимката е предоставена от Д. Кюранов

26 октомври. Акцията на полицията срещу „Екогласност“. Най-вляво цивилните ченгета влачат Деян Кюранов, русата разрошена глава в средата е на Николина Николова. С гръб на преден план е английският журналист Майк Пауър.

Фотограф Данко Иванов, снимката е предоставена от Д. Кюранов

3 ноември. На път към изходната точка за шествието на „Екогласност“. Отляво надясно: Петър Слабаков, Петър Берон, Александър Каракачанов (с подписката в чантата), Владимир Симеонов, момче, Станимир Петров, Кардашев, Едвин Сугарев (носи транспаранта), Гергана Жулева, момче, Красен Станчев.

Фотограф Иван Бакалов; Снимката е предоставена от Ал. Каракачанов

3 ноември. Начало на шествието на „Екогласност“. На първа линия отляво надясно: Владимир Симеонов, гражданин, двете талисманчета на „Екогласност“ – ... Николова и ... Гайтанджиева, Вера Младенова, Петър Стайков, Мария Варамезова (Русе), зад Варамезова – един зад друг са Никола Ковачев и Едвин Сугарев, Димитрина Петрова, Петър Слабаков, Петър Берон, Александър Каракачанов, зад Каракачанов са Красимир Кънев и Цветан Кардашев, Пирин Воденичаров, Румен Данов.

Фотограф Иван Бакалов; Снимката е предоставена от Ал. Каракачанов

3 ноември. Пред Народното събрание. Цветан Кардашев чете обръщението до народните представители, вдясно от него – Петър Берон. Зад Берон е Александър Каракачанов, който е вдигнал пакета със 11 545 подписа. До камерата е Петър Слабаков.

Фотограф неизвестен; снимката е предоставена от Ал. Каракачанов

3 ноември. Моментът от предишната снимка с огласяването от Цветан Кардашев на обръщението към народните представители. Вижда се множеството, събрало се да подкрепи шествието на „Екогласност“.

Фотограф неизвестен; снимката е предоставена от Ал. Каракачанов

3 ноември. Влизането на делегацията на „Екогласност“ – Петър Слабаков, Александър Каракачанов, Петър Берон, Цветан Пенчев, Димитрина Петрова и Никола Ковачев – през милиционерския кордон в Народното събрание за предаване на подписката. До микрофона ясно се вижда във фас лицето на подп. Бонев (един културен и достоен служител на МВР! Поклон пред паметта му!).
Фотограф неизвестен; снимката е предоставена от Ал. Каракачанов

18 ноември. Първият демократичен митинг. Открива го водещият на митинга Ал. Каракачанов – секретар на „Екогласност“. Един от основните оратори П.Берон – председател на КРК на „Екогласност“.

Фотограф неизвестен; снимката е предоставена от Ал. Каракачанов

18 ноември. Първият демократичен митинг. На трибуната се виждат трима члена на „Екогласност“ – П. Берон, П. Слабаков, Ал. Каракачанов, и Д. Кюранов.

Фотограф неизвестен; снимката е предоставена от Ал. Каракачанов

ХРОНОЛОГИЯ НА ДЕЙНОСТТА НА „ЕКОГЛАСНОСТ“

1989 година

Януари

Разпространена е първата листовка на Движението „Екогласност“ с упоменаване на координаторите му: Петър Слабаков – актьор; Димитрина Петрова – философ, асистент в СУ; Христо Смоленов – философ, Институт по философия – БАН; Дамян Илиев – строител; Георги Аврамов – асистент-режисьор в Студия за телевизионни филми „Екран“; Георги Мишев – писател; Никола Ковачев – кинорежисьор-документалист; Цветан Пенчев – юрист в Институт за правото – БАН; Борис Колев – географ, преподавател в СУ. През февруари към тях се присъединява и Александър Каракачанов – философ, програма за изучаване на човека – БАН. Разпространено е и обръщението на Петър Слабаков: „Срам ме е!“, което той вече няколко пъти рецитира, прекъсвайки редовните представления в Сатиричния театър, където по това време играе.

Февруари

Обръщение на Петър Слабаков до държавни институции и обществени организации с призив за действие за опазване на околната среда.

9 март

По случай 1 година от създаването на Русенския комитет, Движението „Екогласност“ опитва да организира в градинката зад Военния клуб митинг („пленер“, съгласно разпространената листовка) срещу замърсяването на въздуха в София, както и в защита на кв. „Мусагеница“ в столицата.

Той е отравян от химическо предприятие (НПСК по фармация) на Медицинска академия, на което шеф по това време е братът на съпругата на Т. Живков. Мястото е блокирано от милицията. След преговори, Петър Слабаков, Христо Смоленов, Деян Кюранов, Стефан Гайтанджиев и Цветан Пенчев са приети от Мако Даков (шеф на казионното Движение за опазване на околната среда) и е постигнат компромис: „Екогласност“ ще се откаже от митинга (пленера), но на 21 март ще участва в градското събрание на казионното движение с равен брой говорещи от двете страни и при условие, че събранието ще бъде отразено в медиите.

21 март

Годишно събрание (от 17:00 часа) на Софийското градско казионно Движение за опазване на природната среда в сградата на Дома на активните борци против фашизма и капитализма на „Позитано“ 20. Въпреки милиционерските мерки, голяма група „неформали“ успява да влезе, както и да поиска изпълнението на предварителната договореност с Мако Даков от 9 март. Тогава водещите на събранието опитват да се възползват от процедурата, както и от подкрепата на специално доведената част от публиката, за да попречат на активистите на „Екогласност“ да говорят. Все пак, Александър Каракачанов изнася съдоклад от името на координаторите на „Екогласност“. Между 27-те изказали се, са и Ст. Гайтанджиев, Димитър Езекиев, Христо Смоленов, Димитрина Петрова, Цветан Пенчев, Георги Мишев, Цветан Кардашев, Петър Слабаков и журналистът Руен Крумов. За първи път официално се обявява съществуването на Движение „Екогласност“, неговите цели и намерения, както и се коментират няколко особено опасни екологични проблема на столицата, напр. предстоящият строеж на каскадата „Рила-Места“. Повечето вестници, въпреки уговорката, не от-

разяват събитието, а онези, които го споменават, изреждат само имената на говорилите, без да съобщават от коя организация са и какво са казали.

Март 1989 г.

На някои сгради и подлези в София се появяват надписи срещу Живков и властта. Писани са от различни хора – Симон Варсано (фотограф), Петър Велев (студент СУ) и от Владимир Симеонов, (по-късно съучредител на „Екогласност“).

11 април 1989 г.

Учредява се (на ул. „П. Грозданов“ 75 А, жилище на Ал. Каракачанов) Независимо сдружение „Екогласност“. Учредители (19 души) – Петър Слабаков, Христо Смоленов, Цветан Пенчев, Димитрина Петрова, Красимир Кънев, Деян Кюранов, Лиляна Александриева, Вера Младенова, Констанца Попова, Христо Маджаров, Вероника Николова, Вяра Николова, Петър Берон (неприсъствал, но подписал по-късно), Петър Стайков, Владимир Симеонов, Росица Симеонова, Александър Каракачанов, Никола Ковачев, Георги Аврамов. От изброените имена се вижда, че повечето от учредителите са кинаджии или „млади“ философи. В последвалите месеци сдружението полага много усилия да си изработи процедури за вземането на решения и механизми за ефективна дейност, поучено от грешките в организационното съществуване на дотогава създадените сдружения.

За председател е избран Петър Слабаков, а секретар е Александър Каракачанов. Председател на контролната комисия – Петър Берон с членове – Лиляна Александриева и Петър Стайков. Членове на Управителния съвет са Никола Ковачев, Димитрина Петрова, Цветан Пенчев, Георги Аврамов, Христо Смоленов.

13 април

Независимото сдружение „Екогласност“ подава в Софийски градски съд молба за регистрация.

17 април

Запитване от „Екогласност“ до всички основни държавни институции, относно произхода и разполагането на токсични и радиоактивни отпадъци на територията на Народна Република България.

5 май

Деян Кюранов и Александър Каракачанов внасят подписка в НС за връщане имената на българските турци. Подписката е събирана включително и на събрания на „Екогласност“.

29 май

На събрание на „Екогласност“ се приема решение да се даде безвъзмезден труд за благоустрояването на столицата. Уговорена е с „Паркстрой“ дата на мероприятияето 25 юни, неделя.

5 юни

Международен ден за опазване на природната среда. „Екогласност“ прави опит да получи разрешение да седи дръвчета, но от Столичния съвет ѝ е разрешено само да окопае розите в Парка на свободата. Обаче на самия ден милицията, подкрепена от коли-цистерни на отдел „Чистота“, не ѝ позволява да направи дори това.

23 юни

Протича среща на Ал. Каракачанов, Г. Аврамов и Н. Николова със секретаря на ИК на СОС Елен Петров, във

връзка с решението на „Екогласност“ от 29 май да помогне за благоустрояването на столицата. Елен Петров забранява проявата, но не предоставя писмен документ.

„Екогласност“ отправя писмен протест до СНС (Столичния народен съвет) и до постоянната комисия на Народното събрание за защита на обществените интереси и правата на гражданите, за нарушение на конституционните права на членовете на сдружението.

23 юни

Дело 729/89 (2447/1989) в Софийски градски съд на сдружение „Екогласност“. Съдът отказва регистрация. Според прокурора на делото няма съгласуване с държавен орган, който да упражнява ръководство и надзор.

юни

Становища на „Екогласност“ срещу НПСК по Фармация (София, квартал „Мусагеница“), за критичното състояние на Черно море и срещу проекта „Рила“ и „Места“.

29 юни

Декларация на „Екогласност“ до средствата за масова информация и Народното събрание срещу отказа за регистрация на сдружението и административния произвол на СНС срещу него.

9 юли

В неделната вечер „Екогласност“ прави втори опит да се събере на открито в Южния парк, тъй като домът на Ал. Каракачанов отдавна е тесен за събранията ѝ. В уречения час, освен членове на „Екогласност“ на мястото се струпват представители на община „Триадица“, милиционери и цивилни лица (служители на МВР), както и две водопръскач-

ки. Отправят се заплахи за употреба на сила, ако членовете на „Екогласност“ не се разотидат. След близо час препирни с представителите на властта членовете на „Екогласност“ се разотиват.

11 юли

Жалба до Народното събрание за репресиите срещу „Екогласност“ при опита да проведе свое събрание на открито в Южния парк.

13 юли

В Народното събрание обсъждат Законопроект за опазване и възпроизводство на околната среда. Обявен е Екофорумът – среща на държавите от СССЕ по проблемите на опазването на околната среда. Цел на срещата – да се изработят препоръки за принципите и по-нататъшните насоки на сътрудничеството в нови важни области на опазването на околната среда. Екофорумът ще се проведе от 16.10 до 03.11. в НДК – София. Дотогава трябва да е готов българският Закон за опазване на околната среда. Решението за Екофорума е взето на Виенската среща на страните от СССЕ.

Юли

Любомир Собаджиев и Славомир Цанков установяват връзка с „Екогласност“ чрез Красимир Кънев и Димитрина Петрова. Собаджиев прави изявления по време на гладните стачки на етническите турци по радио „Свободна Европа“ и радио „Дойче веле“. Румен Воденичаров също поддържа връзки с Димитрина Петрова, но не влиза в „Екогласност“. Пламен Даракчиев, Георги Спасов и Тодор Гагалов (и тримата – дейци на профсъюза „Подкрепа“), както и поетите-самиздатели Владимир Левчев и Едвин Сугарев по това време вече са членове на „Екогласност“. Заседанията на сдру-

жението са редовни и се правят все още в дома на Александър Каракачанов, на ул. „Паун Грозданов“ 75. На тях присъстват свободно и симпатизанти. Милицията обикаля наоколо и от време-навреме, за да поддържа психонапрежението, привиква „на среща“ в различни кафенета или посещава на работното им място някои членове на сдружението, като Георги Аврамов, Христо Смоленов, Вероника Николова, Петър Берон, Димитрина Петрова и др.

5 август

Предложение на „Екогласност“ до българския министър-председател и до организаторите на Екофорума Петър Берон – зоолог и член на „Екогласност“ да бъде избран за изпълнителен секретар на Екофорума. Писмото е подкрепено от около 60 български дейци на науката и културата.

17 август

Декларация на „Екогласност“ до Представителите на дъжавите-участнички в съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа и до СМИ. В декларацията се настоява за спиране на репресивните действия срещу „Екогласност“ и нейните членове.

Август

Среща на ръководството на „Екогласност“: Петър Слабаков, Георги Аврамов, Александър Каракачанов, Деян Кюранов и Димитрина Петрова с Ричард Томас, посланик на Великобритания в България. Предлагат му да подпомогне участието на българските „неформали“ в Екофорума и да помогне за разпространението сред делегатите му на специално преведените на английски език аналитични материали на „Екогласност“. Срещата е уговорена чрез журналиста Майк Пауър.

Посланикът поема ангажимента да осигури поне една покана за присъствие на Екофорума на член на „Екогласност“. Изпълва обещанието си (на Екофорума е изпратен Петър Берон) и по своя инициатива мобилизира посолството за защита на членове на „Екогласност“ по време на Екофорума.

Август

Членове на „Екогласност“ и по-млади членове на Клуба за защита на гласността и преустройството организират нова подписка за освобождаване на задържаните в Главно следствено управление по следствено дело 66/89 (дейците на профсъюза „Подкрепа“ и на Независимото дружество за защита на човешките права в България К. Тренчев, Н. Колев – Босия, Т. Гагалов, Антон Запрянов и Хасан Бялков). Търсят се специално влиятелни хора, които до този момент не са подписвали. Правят се опити да се разберат имената и да се помогне и на задържаните след майските събития в страната турци и мюсюлмани.

Август

Красимир Кънев, Деян Кюранов и Петър Стайков пишат обзор за опозиционните движения в България, който разпространяват в чужбина чрез журналистите Майк Пауър и Дениз Сърл. Той се включва в пакета от документи, подготвян от „Екогласност“ за Екофорума.

Септември

Продължава в засилени темпове започнатата от средата на лятото работа по подготовка на документите за Екофорума. Оформя се пакет от документи в няколко части:

1. „Цветната металургия – основен замърсител с тежки метали. Енергетика. Качествено състояние на повърхностните води в България.“

2. „Бъдеще без атом“ (меморандум на „Екогласност“).
3. „Чернобил – болка, проверка, предупреждение“.
4. „Да спасим планина Рила и река Места“.
5. „Тревога за Черно море“.
6. Нашето отношение към проекта за Закон за опазване и възпроизводство на природната среда.
7. Зависима и независима екодейност в България.
8. Харта '89 за опазване на Българското природно наследство.
9. Обзор за опозиционните движения в България

По отделните раздели на документите работят Пирин Воденичаров, Красен Станчев, Любомир Иванов, Стефан Гайтанджиев, Николина Николова, Красимир Кънев, Деян Кюранов, Петър Стайков и др. Обща координация и организация на работата – Ал. Каракачанов. Превод на руски на част от разделите – Росица Симеонова, на английски – Димитрина Петрова и Деян Кюранов.

Последни събрания в дома на Александър Каракачанов. Оттук насетне събранията се правят в дома на Мариел и Лили Самсонови, над ресторант „Стадион“, на пресечката на „Граф Игнатиев“ и „Толбухин“.

19 септември

Обръщение – протест на „Екогласност“ до СНС срещу започналото унищожаване на парк „Въртопо“ в „Младост-1“.

21 септември

Среща на „Екогласност“ с главния секретар на ОКОВПС Никола Генчев. Поставени са редица въпроси – вносът на тютюн за унищожаване, екологичната карта, ура-

новите находища и др. Участвали: Каракачанов, Пирин Воденичаров и др.

22 септември

Писмо на „Екогласност“ до СНС с искане за зали за провеждане на мероприятията на „Екогласност“, свързани с предстоящия Екофорум.

9 октомври

Писмо до Председателя на МС с искане да бъде предоставено на „Екогласност“ непубликуваното разпореждане на МС за изпълнение на проекта на хидрокомплекс „Места“.

11 октомври

Искане от „Екогласност“ до Председателя на Националния координационен център за Европейската среща по опазване на околната среда за допускане на представител на „Екогласност“ в официалната делегация.

11 октомври

Внесени в Народното събрание 287 подписа за преразглеждане на проектите ВК „Рила“ и ХК „Места“.

13 октомври

Секретарят на „Екогласност“ Ал. Каракачанов уведомява СНС, че поради липса на реакция на писмото от 22 септември, „Екогласност“ ще проведе своите мероприятия на открито в района между ЦДНА и зданието на СНС. Датите са 20, 27 и 31 октомври, като са поканени делегати от Екофорума. Това принуждава властта по-късно да предостави за събранията на „Екогласност“ кино „Петър Берон“.

14 октомври

В градинката пред ресторантския комплекс „Кристал“ – между булевард „Руски“ и улиците „Раковски“, „6-ти септември“ и „Аксаков“, „Екогласност“ открива подписка срещу проекта за изграждане на енергийната система „Рила – Места“. По-късно се прибавя и подписка за спиране строителството на нова атомна електроцентрала в Белене или в Козлодуй. Униформени и цивилни милиционери са наоколо, но не пречат на желаещите да подпишат. Поради завалялия проливен дъжд, организаторите се опитват да я преместят под колоните, но от ресторанта не разрешават, навярно заплашени от ДС.

16 октомври

Официално е открит Екофорумът – среща на държавите от СССЕ по проблемите на опазването на околната среда с участието на 300 делегати от 35 страни и 3 международни организации. Продължава до 3 ноември. На нея са допуснати (не от самото начало) представители на „Екогласност“ – Петър Берон и Стефан Васев (в срещите на неправителствените организации).

16 октомври

В ранната сутрин са разлепени по всички райони на централна София 3 вида саморъчни плакати на „Екогласност“. Отлична организация. Почти всички разлепващи най-накрая са арестувани на място, но са пуснати след часове (някои са глобени). До другия ден почти всички плакати са смъкнати от служители на ДС и МВР. Организатор – Владимир Симеонов. Участват: Деян Кюранов, Петър Стайков, Бойка Чуклева, Краси Кънев, Румен Данов, Николай Генев, Волен Сидеров, Христо Маджаров и др.

17 октомври

Първа пресконференция на „Екогласност“ в дома на Марина Нитова, на ул. „Раковски“ 135. Разясняват се целите на сдружението, проявите му по време на Екофорума и очакванията му за близкото бъдеще. Раздават се аналитичните материали на сдружението, специално преведени на английски език. Присъстват около 25 чужди журналисти, вкл. Румяна Узунова – един от водещите журналисти в българската секция на радио „Свободна Европа“. От страна на официалните български медии присъства само една журналистка от БТА (може би Ангелина Петрова), която прави неуспешен опит за скандал.

19 октомври

Писмо до председателя на Народното събрание и СНС, че на 3.11.1989 г. около 17:10 ч. „Екогласност“ ще внесе събраната подписка срещу ВК „Рила“ и ХК „Места“ в НС.

Същото писмо е внесено до СНС, като е добавено, че внасянето ще стане след шествие.

20 октомври

Първо официално разрешено събрание на „Екогласност“ в кино „П. Берон“. Тема: „Ролята на обществените организации в решаване на екологичните проблеми“. Салонът е препълнен, много повече остават отпред на улицата (това се случва и на последвалите две събрания). Клакьори опитват да апострофират първия говорещ (Александър Каракачанов), но биват бързо убедени да млъкнат, очевидно респектирани от множеството в залата и отвън. Разясняват се целите на Сдружението и че съществуването му не противоречи на законите в страната; представят се проявите, които то ще организира в рамките на Екофорума. Красен Станчев излага аргументите срещу проекта „Рила – Места“. Николи-

на Николова представя анализ на пораженията от Чернобилската авария. Изказват се Цветан Пенчев (проблемите с регистрацията на „Екогласност“) и Стефан Гайтанджиев. Предварително вкараната в залата от властите публика – от „Хидрострой“, института „Енергопроект“ и други заинтересовани държавни институции – се опитва, опонирайки, да направи скандал. Въпреки старанията на властите да се стигне до нарушения на обществения ред, събранието протича при строго спазване на предварителния план, удържа конструктивния си тон и приключва без инциденти. Това събрание, както и следващите две, се председателства от Деян Кюранов, подпомаган от Александър Каракачанов и Петър Берон. На тротоара пред киното, пред останалите откън, председателят на НДЗПЧ Илия Минев произнася реч, която не е съгласувана с организаторите. Милицията се възползва от това, за да разгони събралите се хора. Това е първото неорганизирано от властите, но и несанкционирано от тях събрание – това показва, че вече може да се говори публично и против тях без ярост, но и без страх.

21 октомври

В черквичата „Свети Димитър“ в кв. „Хаджи Димитър“ в София от 17:00 ч петима свещеници – отец Христофор Събев от Търново, отец Георги Гелеменов от София, отец Димитър Амбаров от Пловдив (тримата – членове на НДЗПЧ и на Комитета за защита на религиозните права) и местните свещеници отслужват Панихида в памет на жертвите на Чернобил и екологичните катастрофи. Хора от ДС заемат част от черковното и околочерковното пространство. Присъстват към 300 души. Всичко минава без инциденти. Панихидата не е организирана от „Екогласност“, а е дело на Комитета за защита на религиозните права, свободата на съвестта и духовните ценности.

23 октомври

Открито писмо до БНТ срещу нежеланието ѝ да отразява мероприятията на „Екогласност“ и провокативната ѝ идея да направи материал за сдружението чрез своята редакция „Лъч“, която се занимава с криминални случаи.

24 октомври

Секретарят на „Екогласност“ Александър Каракачанов, който е и градски съветник в СНС, е извикан на среща с кмета на София Стефан Нинов и секретаря на ИК на СНС Елен Петров. На срещата присъства и един от градските прокурори. Прави се опит за натиск върху Каракачанов за прекратяване или поне преместване на подписката от „Кристал“ в Южния парк, а също и „Екогласност“ да се откаже от заявеното за 3 ноември шествие за внасяне на подписката. Каракачанов изисква писмена заповед, за да може „Екогласност“ да постави въпроса пред средствата за масова информация и да потърси правата си в съда. Естествено, не получава такава.

25 октомври

Среща (в 8:30 сутринта) с посланика на САЩ Сол Полански. Вечерта (в 18:30) – прием в резиденцията на английския посланик. Присъстват: Каракачанов, Петрова, Кънев, Кюранов...

25 октомври

Държавна сигурност най-сетне, след неуспешни, но упорити провокации, пререкания и пречки, в безсилието си да попречи на събирането на подписката на „Екогласност“, се решава на груби действия. Още сутринта униформени милиционери обграждат градинката пред „Кристал“, а други се опитват да спрат активистите на „Екогласност“ при

отиването им натам. Пререкания на активисти на „Екогласност“ с тях, (в частност – между Каракачанов и самоубилия се по-късно подполк. Бонев). Активистите обаче не се спират, част от тях разкъсват кордона и влизат в градинката. Останалите започват да събират подписката пред кордона, откъм ул. „Раковски“. Към обед милиционерите се махат и подписката продължава спокойно.

26 октомври

10 часа. Група от 10-ина души от „Екогласност“ се събират пред Първа градска болница в центъра на София, за да помогнат при занасянето на таблата и другите материали за подписката, оставяни вече от няколко нощи в дома на Констанца Попова на ул. „Раковски“ 132. Пристигат униформени милиционери и цивилни със специален малък автобус. Част от цивилните скачат и един от тях, представящ се за майор Стоянов, се опитва да принуди Александър Каракачанов да премести подписката в Южния парк, позовавайки се – като на заповед – на личното уведомително писмо на столичния кмет Стефан Нинов до Каракачанов. Пререканието става в присъствието на неколцина чужди журналисти, оказали се свободни точно по това време, поради отмяната на пресконференцията на официалната българска делегация на Екофорума и отиващи към „Кристал“. Групата на „Екогласност“ отказва да се подчини, взема си материалите и се отправя към „Кристал“ по ул. „Раковски“. Тогава автобусчето препречва движението по оживената улица, яки цивилни младежи изскачат от него и със сила набутват в него водещите групата – Александър Каракачанов, Красимир Кънев и Деян Кюранов и две жени – Николина Николова и Лиляна Александриева. Вкараните се опитват да протестират – в отговор им е нанесен побой (за нашите мерки – лек, не оставящ следи). Активистите не се бият в отговор – спо-

ред предварителната уговорка за такъв случай те само оказват „пасивна“ съпротива и затова са „внесени“ в автобуса на ръце. При „внасянето“ Александър Каракачанов получава силни охлузвания на гърба. Студентът по информатика Данко Иванов (не е член на „Екогласност“, но постоянно е на подписката) се опитва да снима, но набутват и него в автобусчето. Фотоапаратът му поема английският журналист Майк Пауър и продължава да снима през прозорците на автобуса, но яките младежи отвътре се хвърлят да пускат пердетата му и удрят лошо по врата Николина Николова, която освен това при „внасянето“ е загубила обувката си. Мъжете са нахвърляни на пода един върху друг, наоколо им на седалките са цивилни и униформени милиционери и яките младежи. „Стоянов“ бързо затръшва вратата на автобусчето и започва да търси радиовръзка с началниците си, за да получи нареждания какво да прави по-нататък. Автобусчето, с бясна скорост и опасно, обикаля дълго по централните софийски улици, докато най-накрая получава нареждане да влезе в Южния парк. Акцията трае само няколко минути пред смаяните погледи на множество случайни минувачи и на чуждите журналисти. Възрастен човек е почти разплакан, когато предава намерената обувка на Н. Николова на сем. Попови. В Южния парк, на съвсем безлюдно място, след безсмислен обиск и без никакво насилие, задържаните са освободени. Тук те решават Каракачанов да отиде в „Пирогов“ за освидетелстване на нараняванията, а останалите да скрият на сигурно място листовете от подписката. Уговарят си среща отново в дома на Констанца Попова на „Раковски“ след час – два.

Междувременно останалата част от групата продължава към „Кристал“. Входовете на градинката са блокирани от униформени милиционери, но вътре художниците си стоят. На входа на градинката откъм „Раковски“ започва бурна

разправия между насъбралото се множество граждани, сред които са и много „неформали“, и пазещите униформени милиционери. Но много скоро дошлите нови цивилни „биячи“ начеват да извличат набелязани лица из тълпата и да ги товарят на спрелите наоколо поне три камионетки, два автобуса и няколко джипа. Общо около 30 души – и активисти от всички „неформални“ сдружения (Петър Слабаков, Вероника Николова, Пламен Даракчиев, Коста Георгиев, Димитрина Петрова, Любомир Собаджиев, Владимир Кънев и много други), и случайни граждани (актьорът Юрий Яковлев), вкл. и чужди (журналистът Майк Пауър и др.) – са бити или откарани на различни места в града или извън него и пуснати. Очевидците са потресени. Всичко приключва за около час, но после поне още толкова време на мястото продължават да прииждат хора. На тях милиционерите, пазещи входовете на градинката обясняват, че се снима филм.

След като са пуснати, активистите на „Екогласност“ се събират отново в дома на Констанца Попова на ул. „Раковски“. Скоро обаче улицата е блокирана и в къщата са пропуснати само френският посланик, съпругата на английския посланик и Петър Берон. Групата решава всеки от задържаните да изпрати оплакване за случилото се до Прокуратурата и до Народното събрание (оплакванията си те пишат в дома на Стефан Гайтанджиев, който не е член на „Екогласност“). Решено е и подписката да продължи след обед пред входа на Южния парк, като за промяната е нарисувана на ръка огромна обява, която Петър Берон трябва да окачи пред „Кристал“. Когато активистите на „Екогласност“ обаче се събират пред Южния парк, виждат, че милицията разгонва всички, включително и майките, чиито деца си играят на пясъка, а в околността вече обикалят униформени конни милиционери и цистерните на отдел „Чистота“. Въпреки това, в следващите дни в Южния парк започват да идват хора

специално за да се подпишат. До 24.10. подписите са над 6500, а до 30.10. – вече над 9000. Идват и хора, които без да са активисти на „Екогласност“, по своя инициатива са събирали подписи. През цялото време на събирането на подписката много граждани заявяват писмено желанието си да станат членове на сдружението.

26 октомври

На следобедното заседание на Екофорума председателят на българската делегация Николай Дюлгеров прочита извинение към другите делегации, във връзка с инцидента пред „Кристал“. В него се казва, че и „Екогласност“ била виновна, защото нарушавала разпоредбите на съвета, но и милицията си е превишила правата.

Същата вечер 12-те страни, членки на ЕИО, внасят писмен протест на Европейската среща, по повод на нарушаването на човешките права и свободи. Ръководителят на американската делегация изразява съмнение дали при подобна обстановка е редно да продължи срещата.

Едва след три дни вестник „Работническо дело“ съобщава кратко за случилото се, представяйки само обяснението на заместник-кмета на София Елен Петров, че „групата граждани“ е нарушила разпоредбите на общината, отново позовавайки се на личното писмо на кмета Нинов до Каракачанов. Все пак, има и едно изречение, че „отделни представители на органите на реда са могли да проявят и по-голяма въздържаност, търпение и такт“.

27 октомври

Второ събрание на „Екогласност“ в кино „П. Берон“. Разясняват се законовите нарушения на силите на реда при побоя при „Кристал“ и законността на подписката. Изказват се Каракачанов и др. Пирин Воденичаров и Росица Петрова

представят анализи на отделни аспекти на екологичната обстановка у нас, събрани в „Черна книга на екологичните престъпления в България“, написана специално за Екофорума от различни работни групи на сдружението.

31 октомври

Трето, последно събрание на „Екогласност“ в кино „П. Берон“. Мария Варамезова (инициатор на протестите срещу обгазяването на Русе преди почти две години) разказва за пораженията върху здравето на русенци от обгазяванията; Пирин Воденичаров изнася данни за заболяемостта на населението в България, които присъстващите в залата специално поканени представители на Комисията за опазване на околната среда и на Министерството на народното здраве, се опитват да опровергаят; Красен Станчев представя отношението на „Екогласност“ към проектозакона за опазване и възпроизводство на околната среда. Накрая е прочетен Апел на сдружението относно шествието за внасяне на подписката срещу проекта „Рила-Места“ в Народното събрание.

3 ноември

Първо свободно шествие и внасяне на събраната подписка срещу ВК „Рила“ и ХК „Места“ в НС. Част от ръководството на „Екогласност“: Дим. Петрова, А. Каракачанов, П. Слабаков, Ник. Ковачев, Петър Берон и Цветан Пенчев предава екопетицията с около 12500 подписа в Народното събрание. В шествието – от градинката зад Военния клуб, през площада пред катедралата „Ал. Невски“ до задния вход на Народното събрание участват около четири хиляди души, викащи „Демокрация“ и „Гласност“ и пеещи патриотични народни песни ("Хубава си, моя горо"). Когато шествието стъпва на площада, камбаните на „Невски“ започват да

бият тържествено, а то самото минава в шпалир от събрани от властите две-три хиляди „граждани“ и цивилни служители на ДС, които обаче не се намесват. По това време вече всички гости и чужди журналисти на Екофорума са си отишли. Това е първата независима демонстрация за повече от 40 години в столицата. След връчването на петицията митингуващите мирно се разотиват.

3 ноември

Към Постоянната комисия по опазване на природната среда в НС е създадена работна група, която да изработи становище относно екологичната целесъобразност на водоснабдителния комплекс „Рила – Места“. По-късно, по предложение на Комисията, работата по проекта е спряна.

8–11 ноември

Участие на представител на „Екогласност“ (Цветан Кардашев) на Всеевропейската среща на независимите екологични движения в Неапол.

13 ноември

Заседание на Върховния съд по делото за регистрацията на „Екогласност“. Адвокати – Здравка Калайджиева и Б. Войнов.

13 ноември 1989 (ден/дни преди митинга на 18-и)

Първа, неформална, среща на неформалите с превратджийската власт (по инициатива на Андрей Луканов, в дома на Николай Хайтов). От „Екогласност“ научава за срещата Петър Берон и самоволно тръгва за дома на Хайтов. Организацията решава „Екогласност“ да се представлява на нея от Деян Кюранов и Ал. Каракачанов.

18 ноември

Първи свободен митинг, организиран от неформалите. Организиран от инициативен комитет – главно членове на Клуба за гласност и преустройство и „Екогласност“. Изказват се Желев, Симеонов, Воденичаров и др. Водещ на митинга е секретарят на „Екогласност“ Ал. Каракачанов.

20 ноември

Върховният съд отменя решението на Софийския градски съд за отказ от регистрация на НС „Екогласност“, въз основа нарушена процедура – решението на СГС е взето в закрито заседание. Връща го за преразглеждане.

24 ноември

Организационно общо събрание на „Екогласност“ в 65-а аудитория на Софийския университет. По време на подписката са постъпили над 600 молби за членство, което налага приемане на нова организационна структура на сдружението, т.е. промени в Устава му. Приема се принципът всяко населено място да може да си прави свое сдружение, което носи името „Екогласност“, ако приема Програмата и Устава на досегашното сдружение, но не е задължено да изпълнява решенията на Софийското сдружение. Избран е и нов Управителен съвет на софийското сдружение от 30 души. Александър Каракачанов внезапно отказва да остане секретар, тъй като иска да създаде „Зелена партия“. Някои считат, че това е първото разцепление вътре в „неформалите“. Показателно е, че на дотогавашните събирания на ръководството за уточняване на дневния ред на събранието Ал. Каракачанов не споменава и дума за това си решение. За секретар е избран скоро завърналият се от служебна командировка в Чехословакия и неучаствал в проявите около Екофорума Георги Аврамов.

7 декември

„Екогласност“, която активно участва в предварителната подготовката, е съучредител на СДС. Жельо Желев е избран за председател, Петър Берон – за секретар, говорител – Георги Спасов. Представител на „Екогласност“ в новосъздадения Координационен съвет (до паузата в работата на Кръглата маса през 1990) – Деян Кюранов, тогава говорител на „Екогласност“.

11 декември

Софийският градски съд регистрира „Екогласност“ – първа регистрация на независимо сдружение.

20 декември

„Екогласност“ организира първия си публичен протест в следживковски условия. Поканена е да подкрепи стачката на работещите в „Качествен контрол“ на НИХВИ Меглена Белотелева и Люба Попова, за по-чисто производство и против използваните технологии, които са опасен замърсител на околния жилищен квартал. (По това време в НИХВИ работят и Николина Николова – член на „Екогласност“, и Румен Воденичаров – председател на НДЗПЧ.) Към 150 членове на „Екогласност“ няколко часа викат под прозорците на предприятието. Нито един от работниците не излиза, за се присъедини към протеста. Най-сетне директорът приема делегация, в присъствието на повикания от някого представител на „Подкрепа“. Директорът заявява, че няма да спре производството, колкото и да замърсява то. На спешно общо събрание, организирано от ръководството на Института, човекът от „Подкрепа“ (Илич Цветков) апелира към „Екогласност“ да пожалят работниците, които иначе ще останат без работа. Първ политически разнобой между неформални групи.

ДОКУМЕНТИ

Програмна декларация на движението „ЕКОГЛАСНОСТ“¹⁴

Влошаването на жизнената среда все повече застрашава здравето и живота на хората. Но техните усилия да спасят себе си, своите деца и природата от екологически апокалипсис са парализирани от липсата на пълна и навременна информация за опасностите, които се крият във всичко онова, без което не можем – въздухът, водата, хранителните продукти, почвата.

В основата на нашия обществено-икономически живот стои фактът, че различните социални групи имат нееднакво участие в процеса на вземане на решенията, които определят насоките на цялостното обществено развитие. Онези, които взимат стратегическите решения, не са същите, които понасят главните последствия от тяхното изпълнение. Този базисен социален факт пронизва несъмнено и досегашната политика в екологичната сфера. И тук има привилегировани главни готвачи и непривилегировани консуматори. Има виновни, а има и потърпевши. Нещо повече: степента на отговорно участие във вземането на решения е за всеки индивид обратно пропорционална на степента, в която той понася зловредното действие на екологичните замърсители.

Живеем в страна, притежаваща една, в огромна степен антиекологична икономика, с нейните остарели технологии, с нейните ниско ефективни или изобщо липсващи пречистителни съоръжения, с ниска технологична култура, недалновидно планиране и управление, с безотговорно разпиля-

¹⁴ Приета на общо събрание на „Екогласност“ на 25 април 1989 г.

ване или пренасочване на и без това оскъдните средства, отделени за опазване и възпроизводство на природната среда. Решаването на все по-задълбочаващите се екологични проблеми е в ръцете на тясно специализирани професионалисти и управници, чиято дейност практически не се познава и още по-малко – подлежи на демократичен контрол от страна на обществеността. Без да принижяваме служебните старания на тези хора, трябва да си даваме сметка, че те най-често са хванати на тясно във всеоплитащата мрежа на заинтересованите ведомства, чийто апарат минава като валак и над природната среда, и над общественото мнение, и над фактически символичните санкции от страна на официалните природозащитни органи. Това налага необходимостта от демократичен публичен контрол над ЕКОЛОГИЧНАТА ПОЛИТИКА.

Като изхождат от потребностите за екологична самозащита на населението, участниците в движението „ЕКОГЛАСНОСТ“ са решени да обединят своите усилия в посока на едно дълбоко СОЦИАЛНО – ЕКОЛОГИЧНО ПРЕУСТРОЙСТВО. Те виждат основното стратегическо средство на своята борба в ПЪЛНА ЕКОЛОГИЧНА ГЛАСНОСТ, която е предисловие за всенароден контрол върху дейността на съществуващите ведомства.

Въз основа на своята радикално-демократична социална позиция, движението „ЕКОГЛАСНОСТ“ издига следните програмни искания:

– Пълна гласност на замърсеността на въздуха, водите, почвата и хранителните продукти. Информация за структурата на замърсяванията по съответните параметри и региони. Разкриване на източниците на замърсяване и осигуряване на възможност за независими експертизи;

– Разсекретяване на всички секретни данни, засягащи пряко или косвено здравето на хората и състоянието на жиз-

нената среда. Причините за секретност, ако изобщо има такива, да бъдат ясно и недвусмислено обосновани пред обществеността;

– Пълна и незабавна информация за местата на радиоактивните отпадъци и съвременна информация за всяка международна стъпка, която България предприема, в областта на атомната енергетика;

– Публикуване на точни статистически данни за структурата на заболяванията, както и за малформациите у новородените и децата по териториален признак;

– Ежеседмично експониране на екологичните карти на големите градове на публични места, без никакво ограничаване на достъпа до тях.;

– Създаване на система за постоянно информиране на населението за текущото екологично състояние на съответния град, област и в страната като цяло;

– Изработване и предлагане на всенародно обсъждане на програма за технологично обновление на всички отрасли на икономиката, с оглед осигуряване на безвредни технологични цикли. Преход от природоразрушителна към природоопазваща икономическа система;

– Незабавно изнасяне извън населените места на предприятията, чиито производства са в противоречие с действащите в страната нормативи;

– Създаване на нови и разширяване на съществуващите резервати и национални паркове, с оглед на това, защитените територии от различен тип да достигнат оптималните международни норми;

– Ясно и демократично екологично законодателство, което да се приеме след всенародно обсъждане в средствата за масова информация;

– Закон за печата, който да демократизира издателската дейност и да осигурява възможността неформални групи и

сдружения да издават безпрепятствено свои печатни органи;

– Разкриване на извършените до момента екологични престъпления, на лицата и интересите, стоящи зад тях; разобличаване и обществено осъждане на виновниците;

– Осигуряване на достъп на представителите на „ЕКОГЛАСНОСТ“ до всички международни екологични форуми у нас и в чужбина;

– Широко застъпване на екологичната проблематика в образователната програма и създаване на университетска специалност „екология“.

„ЕКОГЛАСНОСТ“ е широко обществено движение, обединяващо доброволно неинституционно усилията на онези лица, които изразяват своята загриженост за екологичната обстановка и участват в инициативите на движението. „ЕКОГЛАСНОСТ“ няма претенции за единственост, в качеството си на обществен гарант за екологична безопасност на народа. Обвързаността с ценностите на движението е единствено морална.

Участниците в движението ще се стремят към формиране на демократична обществена атмосфера и съвременно екологично съзнание, което да противодейства на стагниращия монополизъм и деморализиращия команден централизъм във всички сфери на живота, имащи отношение към екологичните проблеми.

Екологията не е отделна изолирана тема. Проследено до своите логически следствия, искането за екологично преустройство е същевременно призив за коренни социални преобразувания. Понеже смятат, че правото на екологична безопасност и здравословен живот е едно от основните човешки права, участниците в движението разглеждат своята дейност като аспект на по-широкото масово де-

мократично движение за мир, човешки права, свобода и социална справедливост, което движение понастоящем в нашата страна е в стадия на формиране. Като се ръководи от убеждението, че хуманизмът, социалната справедливост и мирът са неразривно свързани с екологическото оцеляване на човечеството, „ЕКОГЛАСНОСТ“ ще защитава правото на всички български граждани да образуват демократични сдружения и движения по свой избор и ще протестира при всички случаи на посегателства срещу това право.

Съзнавайки, че съвременният прогрес има не само технически, но и морални измерения, предполагащи будно чувство за отговорност, участниците в „ЕКОГЛАСНОСТ“ ще се борят за преобръщане посоката и целите на научно-техническия прогрес: самоунищожителната тенденция на безогледен растеж трябва да бъде заменена от такива икономически стъпки, при които човешкият живот нито за момент не се превръща в средство за напредъка на технологията. „ЕКОГЛАСНОСТ“ ще поддържа дадено производствено-технологическо мероприятие, само доколкото то не е за сметка на живота и здравето на хората.

Без да отстъпва от програмните си искания, „ЕКОГЛАСНОСТ“ ще влиза в диалог с всички държавни и обществени институции, доколкото последните признават и подпомагат движението, без това да означава, че ще им признава статут на членове на движението, или право на участие във вземането на решения, относно неговите инициативи. За участниците в „ЕКОГЛАСНОСТ“ е важно да бъдат последователно независими от всички държавни институции, за да могат по-ефективно да отстояват своите плуралистични и демократични ценности и за да запазят възможността да предлагат своя собствена радикално-демократична по всеки възникващ екологичен проблем.

Фактът, че екологичните движения от различни страни вече започнаха да интернационализират своята борба, е основание за надежда. „ЕКОГЛАСНОСТ“ ще се стреми към сътрудничество с онези екологични и общодемократични движения в чужбина, които имат сходни програми, и ще разглежда като свои естествени съюзници тези измежду тях, които декларират своята независимост от официалните правителствени институции в техните страни.

„ЕКОГЛАСНОСТ“ ще изисква съдействие от средствата за масова информация, за да прави своята дейност достойна на обществеността. Участниците в движението ще използват и всички други законни средства за разпространение на информация.

Участниците в движението „ЕКОГЛАСНОСТ“ вярват, че тяхната дейност ще задълбочи процесите на гласност, преустройство и демократизация в нашето общество.

**ДО ПРЕДСТАВИТЕЛИТЕ
НА ДЪРЖАВИТЕ УЧАСТНИЧКИ
В СЪВЕЩАНИЕТО ЗА СИГУРНОСТ
И СЪТРУДНИЧЕСТВО В ЕВРОПА**

копие:
ДО СРЕДСТВАТА ЗА МАСОВА ИНФОРМАЦИЯ

Д Е К Л А Р А Ц И Я
на Сдружението за екологична защита на населението
„ЕКОГЛАСНОСТ“

Съгласно Заключителния документ от Виенската среща от 16.10 до 3.11.89 г. в София трябва да се проведе „среща по опазване на околната среда“.

Ние оценяваме приноса и значението на Хелзинския процес, но считаме, че доброволно поетите ангажменти от правителството на НР България трябва стриктно да бъдат спазвани. Съгласно т. 35 от Заключителния документ на Виенската среща „Държавите участнички признават важноста на приноса на отделните лица и организации, занимаващи се с опазването и подобряването на околната среда, и ще им позволяват да изразяват своята загриженост.“

За съжаление, отношението на официалните български власти към единственото независимо екологично сдружение е неблагоприятно. Нещо повече, то е обект на открити репресии. На подадената молба за регистрация получихме отрицателен отговор, при това – при грубо нарушение на Конституцията на НР България и действащите закони от страна на Софийския градски съд. С административно разпореждане на секретаря на Изпълнителния комитет на Столичния народен съвет бе забранен организиранят от сдружението трудов ден за благоустройство на столицата. В акцията по осуетяването на това мероприятие бяха включени и органите на сигурността. С ново административно разпо-

реждане на секретаря на Изпълнителния комитет, на един от Общинските съвети бе забранено, в противоречие с Конституцията, организирането на открито на Общото събрание на сдружението. И в тази акция взеха участие органите на сигурността. Тези мерки се съпровождат с почти ежедневен натиск върху отделни членове на сдружението, идващи от най-различни страни, в това число – и по месторабота.

„Екогласност“ бе създадена на 11.04.1989 г. в София, като отклик на влошаващата се екологична ситуация в страната. Сдружението е наследник на „Комитета за екологична защита на град Русе“, който, макар и да просъществува за кратко време, постигна осезаеми успехи в подобряване на екологичната ситуация в този град и в канализиране на усилията на мнозина независимо мислещи граждани.

Във връзка с изложените случаи на репресии срещу сдружението „Екогласност“, ние подадохме ред декларации и жалби до Народното събрание, Върховния съд и Столичния народен съвет. Независимо от изтичането на законно установения срок за отговор, до сега такъв не е получен.

Нашето мнение е, че вземането на отношение от представителите на държавите участници в СССЕ по повод гореизложените факти, може да има решаващо значение за прилагане на практика на доброволно поетите задължения на правителството на НР България, с което пряко ще допринесат за подобряване на тежката екологична обстановка в страната.

Един от първите признаци за промяна на отношенията към независимите екологични сдружения биха били:

1. Регистрация на движението „Екогласност“ като юридическо лице;
2. Прекратяване на репресивните действия спрямо сдружението като цяло и към отделните негови членове и
3. Достъп до българските средства за масова информация.

Декларацията е приета на Общо събрание на сдружение „Екогласност“ на 17.08.1989г.

**Заявление на Независимото сдружение
„Екогласност“ по повод на информацията,
представена от българската делегация,
за случая на 26 октомври 1989 година.¹⁵**

До делегациите на страните участнички в срещата по опазване на природната среда в София, '89 година. Уважаеми делегати, ние се запознахме с представената ви на 27 октомври тази година информация, получена от нас по неофициален път. Заявяваме, че според нас, най-съществената ѝ част представлява дезинформация, накръняваща нашите интереси и нашите граждански права. Информацията не разкрива, а прикрива случая от 26 октомври под благообразна и твърде обща бюрократична фразелогия. Сдружението „Екогласност“ организира подписка за спасяване на Рила. Срещу членовете на сдружението, които не бяха нарушили никакви закони или подзаконови актове, бе упражнено брутално насилие. В представената ви информация, обаче, не се споменават самите думи „Екогласност“, подписка и насилие. Събирането на подписи в една градска градина не нарушава обществения ред, не пречи на движението на транспортните средства и хора. Според съществуващите български закони, за подобна акция не е необходимо да се иска разрешение, тя може напълно законно да се провежда навсякъде, където организаторите ѝ смятат за удобно и никой не е овластен да определя или предоставя място за тази цел. В информацията се казва: „Още преди започването на срещата, властите на гр. София бяха определили места за провеждането на обществени прояви. Някои, обаче, граждани не се

¹⁵ Прочетено от Димитрина Петрова, отговорник за международните контакти на „Екогласност“, в интервю с Румяна Узунова по радио „Свободна Европа“ на 2 ноември 1989 г., а е разпространен сред официалните делегации на 01.11. 1989 г.

съобразиха с това решение и започнаха да провеждат редица дейности на непозволенни обществени места. С писмо на председателя на ИК на СНС те бяха приканени отново да съблюдават административните разпоредби за места за провеждане на техните прояви.“ На това ние отговаряме:

1. Всяка административна разпоредба, която би забранявала събиране на подписи на дадено място, би била в противоречие със съществуващите закони;

2. Всеки гражданин е длъжен да се бори срещу незаконосъобразни административни разпоредби, защото те са израз на властнически произвол;

3. Не е изключено наистина да съществуват още от преди началото на срещата документи, определящи места за провеждане на обществени прояви. Обществени прояви, обаче, е много общ термин, който не е регламентиран в българското законодателство. Докъде може да расте съдържанието на този термин?!

4. Никакъв документ, бил той законен или не, не е бил публикуван или по друг начин оповестен, нито пък изпратен до „Екогласност“ преди началото на срещата, както и след това;

5. Първият и единствен известен ни документ носи дата 25 октомври – денят преди насилието;

6. Той представлява лично писмо на председателя на ИК на СНС Стефан Нинов до Александър Каракачанов, а не адресирана до „Екогласност“ – законна или не – разпоредба. В писмото Каракачанов се информира, че мястото, определено за паралелни на Екофорума прояви, е Южният парк. Но на какво основание др. Стефан Нинов предполага, че нашата подписка е паралелно на Екофорума мероприятие? Както е известно, паралелни прояви организаторите на Екофорума наричат тези, на Общонародния комитет за опазване и възпроизводство на природната среда и на други офи-

циални органи. Ние обаче, като независимо сдружение, не попаднахме и не сме споменати в никоя от програмите за провеждане на официалната среща, така и на съпътстващите организирани прояви. Всеки може да сравни с програмите и обявленията, предоставени на участниците в Екофорума;

7. Ясно е, следователно, че т.нар. „някои граждани“, с която фраза се отбягва да се каже „Екогласност“, не могат да се съобразят със забрана, която не съществува, а дори и да съществува, не им е била известна. Друг е въпросът, че дори и да съществуваше и да им беше известна, тя би била незаконна.

8. Тъй като не са могли да ни представят законна забрана за събиране на подписи на избраното от нас място и тъй като онова, което не е изрично забранено, е разрешено, властите се опитаха да попречат на нашата акция чрез ирелевантно лично писмо, с което лицето Каракачанов се информира по определен, никога незадаван от него въпрос. Това писмо, следователно, няма за нас никаква задължаваща сила.

9. Не ни е понятно защо в информацията разтегливо се говори за „провеждане на различни дейности на непозволенни обществени места“ в множествено число. В случая, ние проведохме една дейност: събирахме подписи, на едно място – в градината пред сладкарница „Кристал“. По-надолу в информацията се казва: „Органите на реда са предприели мерки за изпълнение на решенията на местните столични власти. Въпросните граждани, 22 души, са били превозени с автобуси до мястото, определено за провеждане на тяхната проява на три пъти: първият – 6 души, вторият – 12 души и третият – 4 души. Никой не е бил арестуван. При осъществяване на принудителните мерки, обаче, поради провокационното поведение на някои от гражданите, от страна на органите на властта са били допуснати някои прояви, на мо-

менти надхвърлящи техните правомощия“. На това ние отговаряме:

1. Акцията срещу „Екогласност“ бе предприета от цивилни лица, които не се легитимираха пред никого като органи на реда. Въпреки настоятелните искания, от страна на потърпевшите, никой „орган на реда“ не представи документ, което е в грубо нарушение на закона;

2. В текста на информацията се отъждествяват „някои граждани, които не са се съобразили с това решение“ и „превозените с автобуси“ и се твърди, че техният брой възлиза на 22 души. Всъщност, не се съобрази с незаконното настояване на властите не 22 души, а всички членове на „Екогласност“, които на Общо събрание на 24 октомври решиха, че нямат основание да прекратяват подписката си и да променят мястото ѝ след разговора на др. Нинов с Александър Каракачанов същия ден сутринта;

3. Превозените с автобуси съвсем не бяха 22, а поне 30 души;

4. Арест е термин, който не се употребява в българското законодателство. Ако в случая под този термин се има предвид отвеждане в участъка на милицията, то някои членове на „Екогласност“ бяха арестувани: например, Любомир Собаджиев и Юрий Квака.

5. Зад израза „някои прояви, на моменти надхвърлящи техните (на органите на властта) правомощия“ се крие най-брутално физическо насилие: юмручни и „саблени“ удари, удари с палки, ритане, влачене по земята и пода на автобусите, скубане на косите, извиване на ръцете, блъскане в стъпалата на автобусите, стъпване с крак върху корема и други. Решително възразяваме и срещу непочтената инсинуация, че във връзка с този инцидент, цитат: „делегати – представители на чуждите средства за масова информация са злоупотребили с оказаното им гостоприемство, като с

действията си са надхвърлили рамките на установена практика и традиции в общоевропейския процес“. На това ние отговаряме: Нима журналистът от Би Би Си Майкъл Пауър, който се опита да заснеме с фотоапарат сцени от ставащото пред очите му насилие, злоупотреби с оказаното му гостоприемство? Нищо подобно! Той само изпълняваше своя професионален дълг, когато срещу него грубо се нахвърлиха цивилните побойници от Държавна сигурност, избиха от ръцете му фотоапарата, започнаха да го трошат върху асфалта, скачайки с крака върху него. И нима рамките на установената практика и традиции в Общоевропейския процес са така тесни, че да гарантират за едно правителство възможността да върши насилие без свидетели?

Българската делегация заявява, че счита случая за приключен. „Екогласност“ – напротив. Възнамерява да потърси чрез съда отговорност от виновните. Българската делегация окачествява инцидента като недоразумение. „Екогласност“ – напротив. Смята, че той е престъпление, чийто състав е посочен в чл. 142, ал. 2 и 3 и чл. 143 от Наказателния кодекс. Но, заедно с българското правителство и заедно с всички делегации, „Екогласност“ желае успешен завършек на срещата. Ето защо, ние апелираме към делегациите да приемат такъв заключителен документ, който да гарантира в по-голяма степен правата на отделни групи и индивиди да изразяват своята загриженост за опазването на околната среда. 28 октомври 1989 година. Сдружение „Екогласност“.

*До Софийския народен съвет
До средствата за масова информация*

Граждани на София,

Радетели за чиста околна среда, присъединили се към петицията на „ЕКОГЛАСНОСТ“,

Както знаете, Сдружението организира безпрецедентно за последните десетилетия, събиране на подписи на улицата. С името си знайни и незнайни представители на обществеността изразиха отношението си към два, до момента останали почти без внимание, проекта, за прекрояване на природата на страната ни. Възможно е този начин на израз на обществена загриженост да стане традиция.

Също така, безпрецедентно е и шествието за внасяне на петицията в Народното събрание, насрочено за 16.45 ч. на 3 ноември т.г.

Опитът на „ЕКОГЛАСНОСТ“ от инициативата за събиране на подписи, поведението на органите на реда на 26-ти октомври т.г., поведението на случайни и неслучайни граждани по време на събранията на Сдружението в кино „Петър Берон“, а също така – не на последно място – и раздуханата от някои столични вестници полуанонимна и с неясен адресат кампания на нападки срещу „ЕКОГЛАСНОСТ“ показва, че са възможни и дори могат да се очакват организирани „спонтанни“ провокации, с цел да се потърси „повод“ за употреба на сила.

Не е нужно да се обяснява, но следва да се напомни, че шествието е един символичен акт на добра воля и доверие, който може да положи началото на диалог между независимо изразеното обществено мнение и официалните институции и ведомства.

„ЕКОГЛАСНОСТ“ призовава столичните власти да откликнат на този акт с ответен жест на добра воля, като

осигурят мирното самоорганизирано протичане на шествието, без употреба на насилие преди, по време и след него. Иска се съвсем малко – пътят на гражданите е с продължителност около триста метра през пешеходната зона, встрани от оживените Софийски улици.

С настоящия апел „ЕКОГЛАСНОСТ“ и нейните симпатизанти още един път изразяват надеждата си, че властите ще проявят търпимост към гарантите от Конституцията права на гражданите.

София, 31.10.1989 г. Сдружение „ЕКОГЛАСНОСТ“

Писмо до СНС за искане на зали

СЪДРУЖЕНИЕ ЗА ЕКОЛОГИЧНА ЗАВИТА НА НАСЛЕДЕНИЕТО "ЕКОГЛАСНОСТ"

НВМ №
ЧДР №

София, 13.X.1989г.

ДО
ИЗПЪЛНИТЕЛНИЯ КОМИТЕТ
НА СНС
Т У Ж

След като ми получихме отговор на писмото от 02.09.1989 г., в което ми уведомява за необходимостта от явни изследвания на итерпретация на сдружението, свързани с предстоящи ЕКОФОРУМ, искахме да Ви поставим в известност за следното:

1. Сдружението "Екогласност" е принудено да проведе своите итерпретации на открито, което и счита за неправо на 20.X.1989 г., 27.X.1989 г., 31.X.1989 г.

И трите итерпретации ще се провеждат в района между ЦЕНА и вдиането на Столичния Народен Съвет.

2. Не трябва да понемат представители на средствата за месова информация, делегати на страните-участници и представители на неправителствени екологични организации.

3. Предлагаме да ни снабдите с необходимите условия, за успешното организиране на итерпретациите.

СЕКРЕТАР:

А.КАРАКАЧАИДЕ

София, 1504, ул. "Марин Дринов" № 20 за Петър Славков, тел. 440003
София, 1503, ул. "План Гродецов" № 75-А, Александър Каракачаиде,
тел. 441695

*Обръщение*¹⁶

Граждани на България!

Рила планина е в опасност!

От дълги години вече институтът „Енергопроект“, поддържан материално и морално от именувани и неименувани институции, чертае планове за прехвърляне на рилски води от Западните Родопи в София и в Тракия. Чрез една скъпа и сложна система от водохващания, тунели и канали се цели да се прехващат на голяма височина (1500 до 1200 метра) отточни планински води или „снежни“, както ги наричат някои, да се вкарват те в циментови корита и да се насочват към райони, които не са заплашени нито от жажда, нито от суша.

И двата проекта, назовани от автора си, „Енергопроект“, ВК „Рила“ и ХК „Места“, са самоцелни и несъстоятелни в стопанската, екологичната и нравствената си позиция. По данни на Института – автор, днешна София, със своето население от милион и триста хиляди души, разполага с 640 литра на жител в денонощието – количество, непостигнато в много от столиците на най-напредналите страни. И ако в сушави години градът изпитва някакъв недостиг от вода, това се дължи на неизправното му инженерно стопанство, на некачествената санитарна арматура, на и до днес неангажираните подземни води, на липсата на пречиствателни станции, които превръщат тъй наречените „условно чисти води“ за промишлени нужди в оборотни. Ако столичният град цивилизова своя бит и своята промишленост, ще се спестят напълно онези 154 милиона кубика вода, които „Енергопроект“ иска да прехвърли от Рила в язовир Искър. На гражданството, обаче, планове за такава бъдеща дейност не са

¹⁶ Разпространявано по време на подписката.

известни. Строителството на ХК „Рила“ вече започна. Копаят се тунелите „Баба“ и „Рупите“ – и двата тунела се намират в силно радиоактивна зона. Направените изследвания от СО „Редки метали“ съобщават изключително тревожни цифри, които се крият от обществеността. В района на „Партизанска поляна“, над Рилския манастир, се трупа изкопаната от тунел „Баба“ маса, която е силно радиоактивна, но с нея вече се строи обиколен път към манастира .

На четири километра по въздушна линия от Рилския манастир се предвижда завиряване на язовир „Илийна“. Макар и сравнително малка по обем, тази силом привнесена водна маса заплашва стенописите, старопечатните книги и резбите на Рилската обител.

Отнемането на тъй наречените „снежни води“ от склоновете на планината лишават нейната биосистема от един елемент, който е равностоен на всички останали, и в този смисъл, има животворно за системата значение. Примерът на каскадата Белмекен – Сестримо е показателен в това отношение. Ако допуснем повторно ограбване на планината, рискуваме да я оставим след себе си като пустиня.

Икономически необосновано за чернозема на Тракия е прехвърлянето на води от река Места по нейните ниви и градини. Горна Тракия не само че няма нужда от тази вода – тя има нужда, според специалистите, даже от изземване на подземните ѝ води. Нито едно от плодородните ни полета не е така обилно снабдено с вода, както Горнотракийското: точно три големи каскади сипват „златото“ си в него. Но и там водата се пилее чрез старомодното и екологически опасно гравитачно напояване.

Тракия няма нужда от допълнителна вода, а от по-висока земеделска и гражданска култура. От вода имат нужда точно онези общини от западните Родопи, които, според плановете на „Енергопроект“ трябва да бъдат обезводнени.

Пропилените средства няма да донесат блага в равнината – те ще създадат граждански и политически проблеми в планината.

Проектите на „Енергопроект“ не са гражданско достойние. Те се обсъждат само от тесен кръг специалисти, където опониращите гласове, като по правило, не се зачитат. И не се оповестяват. Тези два проекта, които фактически съдържат в себе си идея за прекрояване на една значителна част от националната ни територия, трябва да добият ГРАЖДАНСТВЕНОСТ. Те трябва да бъдат предложени за всенародно обсъждане. Те могат да бъдат изпълнявани, само ако получат вот от всички граждани на България. Нито един институт, нито едно ведомство или организация нямат право да се разпореждат със земята и морала на народа, преди да са се допитали до него. „Екогласност“ настоява проектите ХК „РИЛА“ и ХК „МЕСТА“ да се обсъдят публично от гражданството на страната и тяхната съдба да се реши от всенароден референдум. Смятаме, че така ще се създаде прецедент за нова политическа и гражданска практика в държавата ни.

СДРУЖЕНИЕ „ЕКОГЛАСНОСТ“

**Оригинален лист от петицията, под която се съби-
рат подписи на гражданите в градинката пред слад-
карница „Кристал“ от 14 октомври**

До Народното Събрание

00110000

Ние, долуподписаните от сдружение за екологична защита на интелектуалната „Екологичност“ и граждани на НР България, се обръща-
ме към вас, народни представители, да спрете изпълнението на
двамата проекта - водоемергичен комплекс "Гила" и хидроелектро
"Моста".

Представяйки ви разпоредбата на Министерския съвет за
технико изпълнение /з 43 от 1987. на зв "Гила" и з 13 от 1987.
за зв "Моста"/, искани да спрете на екологична основа, из-
преки отрицателното становище на Българската Академия на Науча-
те и на редица специализирани и обществени.

Двата проекта не са технически достижими!

Тези два проекта, които фактически съдържат в себе си иде-
ята за преброяване на една значителна част от индустриалната ни
територия, трябва да доведат гражданинственост. Стойността на два-
та проекта е над един милиард и половина.

Нито един институт, нито едно ведомство или организация
имат право да се разпоредят със земата и парите на народа
преди да се са допитали до него.

Настоящите проекти за "Гила" и за "Моста" да се обсъдят
публично и тяхната съдба да се реши чрез Референдум.

До днес, 14 октомври 1987., петицията е подписана от
230 граждани, между които:

Димитър Коруджиев - писател, Тодор Козев - актьор, Петър Берси-
бинов, Георги Данашиев - драматург, Христо Ганев - писател,
Васил Каванджиев - диригент, Петър Слабаков - актьор, док. Вла-
дислав Биванов, Габриел Райков.

Писмо до СНС за внасяне на подписката

СЛУЖБЕНА ЗАПОВЕД ЗА ИМПЛЕМЕНТИРАНЕ НА НАСЛОВНОТО "ЕКОЛОГИЧНОСТ"

До Имплементационния Комитет
на Столичния народен съвет
- тух

БУТАРИ,

Управителният съвет на "Екологичност" ЕК уведомява,
че на 2.11.89 г. /петък/ предлага да организира вестник
на връщане на петък до Народното Събрание на Н Р Б.

Вестникът ще започне в 17,00 ч от градските над сградата
на ЦИНА, ще президе по асаната към град-оазиса "Ал.Нелски"
в посоката ул. "У Колеви", ще започне в 17,10 ч. пред
главния вход на Народното Събрание. Там вестникът с подписките
на градските ще бъде връчен на съответното официално лице,
упълномощено от Председателя на Изгорския Парламент.

Умоляваме Имплементационния комитет да вземе необходимите
мерки за обезпечение на мероприятията.

С уважение
Председател:

/Д.Славчев/

19.1.1989 г.

София

София, 1504, ул. "Мирна Држава" №30, Петър Славчев, тел. 440003

София, 1505, ул. "Царя Георгиевски" №75-а, Ал.Народна служба,

тел. 441036

Съпровождащото подиската писмо
до Народното събрание

П Р Ъ Л О В Е Н И Е

към

П Е Т И П И Т А

ДО НАРОДНОТО СЪБРАНИЕ, ВНЕШНА НА 3.XI.1989 г.

УВАЖАЕМИ НАРОДНИ ПРЕДСТАВТЕЛИ,

От няколко месеца дружение БИОТРАНСКОСТ събира подписи под Петия до Народното събрание на ИРП/България във връзка с проектите НК "Гала" и ИЛ "Масте".

До този момент са събрани 11 545 подписа, от които 10 514 са на пълнолетни граждани от ИРП, а останалите са на ученици в чуждестранни градини.

На 11.X.1989 г. саха внесени 207 подписа, прети под входен номер 15283.

Днес,3.XI.1989 г., внесоме 462 листа с око 9010 подписа. Били те да бъдат прибавени към вече внесените подписи под гореносоч ения входен номер 15283 от 11.X.т.г.

Допълнително не бъдат внесени останалите подписи, които в момента се обработват.

СОЗЕН

3.XI.1989 г.

СЕКРЕТАР НА СЪВЕТНИК

БИОТРАНСКОСТ.....

/А.Варкачанска/

**Една от многото подписки в защита на различни
граждански права, подписвани преди и след учредява-
нето на НС „Екогласност“ от неговите членове**

ДО ПОЛЪТЪНО НА АК НА ИКВ

ДО БЪЛГАРСКИТЕ СРЕДСТВА ЗА ИНФОРМАЦИИ

ПОЩЕ ЧЕТВЪРТА СЪДБИЯ ПОШТУИ ЧЕТЪР ВАРИАНТ ОТ ИЗДАВАНЕ
Е И БЕЗОПАСНА ГЛАСНА СТАВКА, КЪМ КОЯТО СЕ Е ПРИКЪСЪЛЪВЪЛА
И СЪНЮТАТА НА ДИКА КАНЮЛОНА,

ОЖИДАНО НА ЧАСТА Е ВАРИАНТ ЗАКОННО: ДА НЕ БЪДЕ ИЗГЪН
ИЗДАВАНЕ ОТ СЪБИТЕЛИ НА КИР ПИИ ОБЪСЪ НА 11.1.1989 Г.
ТУРЪЧЕКИ АРХИВ – РЪКОПИСИ НА КОСОВИ, БРОСА, КСАКЪТЪКА,
НЕПЪРЪКЪСЪВЪНИ ПЪРЪКЪСЪВЪНИ И РАЛОТЪНИ ЗАКЪНЪТИ,

ПРИСЪДИЛИЩАНО СЕ КЪМ АИЛА НА СТЪ ИТЕЛЪКЪТАГОИ ОТ СОМЪ
ОТ 23.1.1989 Г. ДА БЪДЕ ИЗГЪН АРХИВ НА ЗАТЪР ВАРИАНТ,

РАТЪРЪКЪВЪНИ ОМЕ ЗА ВАРЕТА НА ДИКА И ЧЕТЪР ВАРИАНТ,
ОБЪСЪКЪТА ИВЕИ НЕ САМО НАД ТИХ, ВО И НАД ОБЪКЪТА
НА ВАРЕТА СТЪВА,

1.2.1989

СОФИА

/ИМЕ И ПРЕЗВИМЕ/

/ПОДПИС/

Варвара Иванова

- 986

Роза Христова

- 814

д-р Мария П. Христова

- 101

Д-р Елена

- 10.11.

Зоя Александрова

- 10.11.

Андрей Михайлов

- 10.11.

Мария Александрова

- 10.11.

**Списък от документи на „Екогласност“, засягащи
опазването на околната среда и природозащитната
дейност в България**

Запитване от „Екогласност“ до всички основни държавни институции, относно: **произхода и разполагането на токсични и радиоактивни отпадъци на територията на Народна Република България**. Сдружението е разтревожено от предполагаемото складиране на замърсена растителна маса – тютюн във Варненска област. 1 страница. Дата – 17 април.

Становища на „Екогласност“ **срещу НПСК по Фармация** (София, квартал „Мусагеница“), замърсяващ въздуха с меркаптани. 1 страница. Дата: м. юни.

За критичното състояние на Черно море, което силно се замърсява от вливащите се в него реки, в частност – р. Дунав. 2 страници. Дата: м. юни.

Първо становище **срещу проектите ВК „Рила“ и ХК „Места“**. 3 страници. Дата: м. август.

Обръщение – протест на „Екогласност“ до СНС срещу започналото **унищожаване на парк „Въртопо“** в „Младост-1“. 1 страница. Дата: 19 септември.

До 16 октомври – началото на Екофорума (среща на държавите от СССЕ по проблемите на опазването на околната среда), „Екогласност“ изготви пакет от материали, обхващащи широк спектър от екологични проблеми, основаващи се на солидни проучвания и подкрепени с богата фактология.

1. **Цветната металургия – основен замърсител с тежки метали**. 6 страници.

2. **Енергетика.** 3 страници. Основно се разглежда замърсяването от емисиите във въздуха.
3. **Качествено състояние на повърхностните води в България.** 3 страници.
4. **Бъдеще без атом (меморандум на „Екогласност“).** 4 страници. Поставя основните проблеми около АЕЦ „Козлодуй“ и АЕЦ „Белене“.
5. **Чернобил – болка, проверка, предупреждение.** 4 страници. За първи път се разкрива пред българската общественост престъпното поведение на българските власти, по време на чернобилската авария. Материалът е прочетен на първото събрание на „Екогласност“ в кино „П. Берон“ на 20 октомври 89 г.
6. **Да спасим планина Рила и река Места.** 3 страници.
7. **Тревога за Черно море.** 8 страници. Разглеждат се основните източници на замърсяване и се предлагат конкретни решения.
8. **Нашето отношение към проекта за закон за опазване и възпроизводство на природната среда.** 5 страници. Предлагат се 17 поправки и допълнения към публикувания преди Екофорума проектозакон.
9. **Зависима и независима екодейност в България.** 8 страници.
10. **Харта'89 за опазване на Българското природно наследство.** 4 страници. Конкретна програма за развитие на защитените природни територии в България.

По отделните раздели на документите работят: Пирин Воденичаров, Красен Станчев, Любомир Иванов, Стефан Гайтанджиев, Николина Николова, Красимир Кънев, Деян

Кюранов, Петър Стайков и др. Обща координация и организация на работата – Ал. Каракачанов. Превод на руски на част от разделите – Росица Симеонова, на английски – Димитрина Петрова и Деян Кюранов.

*Стефан Гайтанджиев*¹⁷

ИНЦИДЕНТЪТ НА 26 ОКТОМВРИ

Един от документите, които НС „Екогласност“ подготвя за времето ЕСОС е петицията до Народното събрание относно проектите за ХК „Места“ и ВК „Рила“. Двата проекта са изключително скъпи (над 1,5 млрд. лева), ще увредят непоправимо деликатната биосфера на високата планина. Освен това, за тях няма научна екологична експертиза и почти никаква информация. В петицията се иска да се изложат и обсъдят публично обстоятелствата около проектите и да се проведе допитване за тяхното изпълнение. „Екогласност“ решава да събира публично подписи, като за място е определена градинката между ЦДНА и ресторант „Кристал“ в центъра на София.

На 14.X.89г. (събота) е първото заставане на активисти на „Екогласност“ на уговореното място. Градинката е оживена, в нея от 1-2 години излагат свои произведения художници и майстори по приложно изкуство. Първият ден е имало опити активистите да бъдат изгонени, но постепенно свикват с присъствието на няколко сменящи се представители и симпатизанти на „Екогласност“, които на два статива окачват текста на петицията и кратка информация за сдружението. До 26.X.89 г. само за няколко часа стоене дневно, се събират над 7000 подписа, въпреки опитите за провокации и заплахи, от страна на постоянно присъстващи „наблюдатели“.

На 25.X. към обед се очертава напрежение. Събиращите подписи не са допуснати до центъра на градинката, под

¹⁷ Материалът е писан в дните след събитията. Авторът, съгласувано с ръководството на „Екогласност“, е събирал свидетелски показания. Разпитани са над двадесет и пет очевидци, а косвено са събрани сведения и от десетина други.

предлог, че художниците „протестирали“. Импровизирано допитване, проведено същия ден, показва, че от около 50 художници, само 1 е бил против. Броят на цивилните и униформени „наблюдатели“ е около 40–50 души. Секретарят на НС „Екогласност“ А. Каракачанов е предупреден да се махне оттам, но на искането за предоставяне на писмено нареждане, такова не се представя.

На 26.X.89 г. сутринта група членове на „Екогласност“ се срещат на ъгъла на улиците „Раковски“ и „Патриарх Евтимий“ (пред 1-ва градска болница), за да отидат за статиите, масичката за подписи и материалите. В 10,05 ч. на място пристига микробус „Чавдар“, от който цивилен мъж, представящ се за майор Стоянов, ги предупреждава да не отиват в градинката, а да се насочат към Южния парк. Показва им текст на писмо № 94-А-64/25.X.89 г. от кмета на София Стефан Нинов, от което се узнавало, че по време на ЕСОС (Екофорума), се определя като място за „паралелни“ мероприятия Южният парк. „Екогласност“ отказват да признаят това за забрана и го тълкуват само като препоръка. Заявяват, че продължават до „Кристал“.

Запътват се до партерния апартамент на ул. „Раковски“ № 132, домът на Констанца Попова, където са информационните материали и масичката. Когато към 10.15 излизат от дома, биват настигнати от същия микробус, от който слизат неколцина мъже (млади, със спортен вид) и след кратка размяна на изрази „легитимирайте се“ и „влизайте вътре“, се преминава към натикване в микробуса. Първи цивилните хващат А.Каракачанов, влачат го, понеже отказва да върви, но бива хвърлен върху стълбите, от което получава силно натъртване с охлузване на гърба (то е освидетелствувано в „Пирогов“, дори се съмнявали за спукан прешлен).

След него грабват Красимир Кънев – философ, той се съпротивлява и получава няколко силни удара в гърба, в

бъбреците. Следваща е Николина Николова /химик/, която при изтичането ѝ вътре губи едната си обувка. Микробусът бил със спуснати пердета, тя дърпа едното, за да вижда какво става, но един от цивилните младежи я хваща за косите, дърпа я, след което със саблен удар по врата я зашеметява за няколко минути. Най-много е малтретиран Деян Кюранов – философ. С извити ръце е натикан в колата. Влачат го по пода, поставят го легнал под град от удари по тялото и лицето. Дърпат му косата. По-късно, при пътуването, известно време е притискан с крака по корема. Ругаят го и го обиждат. Натикват в колата и Лиляна Александриева (киновед) с извиване на ръцете (има синини), и Данко Марков Иванов, и микробусът потегля бързо. След обиколка из софийските улици, при което се командва: „всички мъже – легнали на пода“, ги стоварват в края на Южния парк. Въпреки подканванията, не са се легитимирали.

През това време част от членовете на „Екогласност“ , които са били свидетели на натикването в микробуса, тръгват по тротоара към „Кристал“, с част от помощните материали за подписката. Социологът Юрай Квака демонстративно носи високо един от лозунгите на „Екогласност“. Пред самата градинка заварват плътен кордон от униформена милиция. Подполковник (неназовал се, но представил се като „Зам.началник на столичната милиция“) ги призовал да се махат от „Кристал“ и да ходят в Южния парк. С него говори Димитрина Петрова (философ, член на УС на „Екогласност“), която пита къде са отвлечените на ул."Раковски". Тя също отказва да признае писмото на С. Нинов за забрана. Събира се тълпа, пристигат няколко микробуса „Чавдар“, от които слизат цивилни млади хора със спортен вид, които бързо се смесват с тълпата. Часът е около 10.30.

Най-близо до микробусите е социологът Юрай Квака, с носения от него плакат. Хванат рязко от двама цивилни, той

бива буквално пренесен в микробуса. Той крещи: „Това ли е вашата защита на природата“, „Тях ги е страх“, но вратите хлопват бързо и той е откаран в 1-во РУ на МВР. Правят му пълен обиск, като задържат ключовете му. Затварят го в странична стая, където униформен служител го пита „защо е тук“ и изпада в недоумение, когато изслушва обясненията му. След малко му обясняват, че трябва да напусне, защото в стаята трябва да вкарат две жени. Жените се карали непрекъснато и имали „съмнителен вид и поведение“. С кола го откарват до дома му, но той отказва да слезе, докато не върнат ключовете му. Връщат се в 1-во РУ, където му ги връщат.

Пред „Кристал“ в това време продължава методичното изнасяне на активисти на „Екогласност“ от района. Философката Вероника Николова, при голяма нейна съпротива, е вкарана в един от микробусите, пълен с около 20-тина цивилни. Тя се захваща за дръжките на пътеката и не иска да влезе навътре, но стоящият до шофьора (с поведение на ръководител) става и я удря рязко с юмрук в стомаха, от който тя се свива за няколко минути. Въвеждат вътре и Волен Сидеров, като го притискат между седалките. В това време ръководителят посочва от колата определени хора и нарежда да ги приберат. На една от заповедите му да приберат „ей тоя“, друг му нашепва, че „това е вторият секретар на американското посолство“. Изпразнила се от цивилните, колата обикаля известно време южните райони на града. Спират в покрайнините и нареждат на Волен да слезе, което той веднага изпълнява (страхувал се е да не конфискуват фотоапарата в чантата му, от който си изкарвал хляба). По пътя се качва друг цивилен, който говори на Вероника, че „трябва да внимава, защото като се ядоса, ще види“ и „момиче, стой мирно, живей си мирно“ и пр. Стоварена е в Южния парк.

В следващ микробус, въпреки съпротивата ѝ, е натикана и Димитрина Петрова. Намирацията се там кореспондент на ББС – Майк Пауър, вероятно се опитва да снима, но веднага му отнемат апарата, хвърлят го на земята и няколко души го натрошават с крака. Пауър крещи: „Няма свобода за работа на британските журналисти“, но не разбират езика му, обсипват го с удари, счупват му очилата. Опитва се да се намеси колега на Пауър (по-късно идентифициран като Ейгълсън) с викове: „била ме е южноафриканската, американската, шведската полиция, няма да ме уплашите!“, но и него не го разбират и го избутват.

Виждайки задържането на Димитрина, актьорът Петър Слабаков, който дотогава се е опитвал да разговаря с милицията, започва да вика, че е „срамно да се отнасят така с жени“, но веднага го хващат млади цивилни и го отвеждат до вратата на микробуса, където друг цивилен с напълно бяла коса го удря в стомаха и го напсува. Натикан е вътре. След него захвърлят вътре на пода и Констанца Попова – киновед, и 18 годишната ѝ дъщеря Мария. До тях натикват и Едвин Сугарев.

По-настрани от скандала наблюдават Славомир Цанков (от Плевен) и Константин Георгиев – членове на НДЗПЧ. До Славомир се доближава слаб, 55–60 год. мъж и подхвърля: „Ти си по милост тука, сега се махай!“, но в същото време е заловен от двама цивилни, а трети хваща Константин Георгиев. Последният обаче се дърпа и пада на земята и за да го задържат, другите отслабват хватката срещу Славомир. Кое то той използва, за да се измъкне от ръцете им. Униформен старшина обаче успява да го удари с долната част на палка по лицето. Славомир се изплъзва надолу по „Раковски“ и се спира чак при среща с поетите Владимир Левчев и Борис Христов, които обръщат внимание на кръвта върху лицето му.

С ругатни, заплахи и удари, К. Георгиев е наблъскан в микробуса до останалите. Между другото му казват, че ще го „убият“. Вътре вкарват и Станмир Петров – студент, брат на Димитрина. Докато ги влачат, белокоос мъж крещи: „Това са синове на съдени от Народния съд!“. Събралата се тълпа обаче отвърща по друг начин, чуват се възгласи: „Защо биете хората?!“, „Позор!“, „Какво са направили?!“ Малко дете пита баща си: „Защо ги удрят?“ Бащата отговаря: „Защото живеем в такава държава!“ При вкарването на всеки задържан в колите, тълпата дюдюка и освирква милицията, а някои скандират: „Екогласност“.

Докато колата със седмината обикаля покрайнините на София, вътре се води разпра. Димитрина Петрова настоява цивилните да се легитимират. Констанца чете на глас многобройните плакати по улиците: „Екологията – грижа на всеки“ и др. подобни, но грубо я накарват да замлъкне. В покрайнините отварят вратите и нареждат Констанца с дъщеря си да слезе. Те отказват. Ръководителят слиза за малко и говори по радиотелефона, след което потеглят отново и ги стоварват всички в глух район на Южния парк (до някакви тоалетни), като им се казва: „Ето, агитирайте, вашите вече отвориха сергията!“ Задържаните отказват да слязат, докато похитителите не се легитимират. Неохотно ръководителят казва, че се наричал Георгиев. Димитрина гневно репликира: „Всички се наричат все „Георгиев, Иванов, Петров“, на което следва колективното ухилено: „Такива сме.“ Никаква карта.

В района на парка вече се събират няколко „транспорта“ отвлечени, между които има и случайни минувачи пред „Кристал“. Последните се възмущават и искат да станат час по-скоро членове на „Екогласност“. Присъединяват се и няколко български журналисти. Към изхода на парка непозната жена подарява на П. Слабаков цвете.

Пред „Кристал“ вече към 11.45 продължава равномерно и организирано натоварването на хора. Проличава селективен подход. Петър Берон, въпреки енергичните му протести, не е малтретиран, вероятно заради значката му на делегат на Европейската среща. Той вика: „Безумци, вие не знаете какво правите!“ .

Започват да прибират и възмущаващи се, и съчувстващи. Петнадесетгодишната Свобода Цекова, която вижда как удрят хора, започва да плаче. Непознат за нея мъж с бяло яке се опитва да я утеши, но го посочват и двама души го сграбчват, и след кратка съпротива (при която якето му се скъсва) е натикан в микробуса.

Пристигат философът Петър Стайков, придружаван (Стайков е сляп) от Любомир Собаджиев (и двамата – членове на „Екогласност“), които трябвало обикалят доста, защото милиционерите им казали, че от тъгъла на „Шести септември“ и „Руски“ не може да се влиза, „има мероприятие“ (на други е казвано: „снима се филм, нали виждате, там е Петър Слабаков“). Заедно с Христо Маджаров (също член на „Екогласност“) се опитват да се доближат до Петър Берон. Двама от „цивилните“ обаче веднага сграбчват Л.Собаджиев и с дърпане и влачене се опитват да го натикат в колата, но той вика високо „Помощ“. Маджаров високо крещи: „Оставете го!“ и „Позор!“, но и той бива сграбчен. Униформен майор с палка (слаб, чернокос, с набръчкано лице, нервни движения и шумно дишане) го нарича „мръсник“ и въпреки че той заявява, че няма да се съпротивлява, че сам ще се качи вътре, го блъскат, а майорът силно го притиска между краката, в половите органи. Минаващият в това време артист Юрий Яковлев също се възмущава гласно и бива тикнат вътре още с двама младежи. На пода на микробуса лежал Л. Собаджиев. Потеглят по „Руски“ към пл."Девети септември“, но към руската църква спират, двама мъже с

вид на биячи влизат, един от тях посочва Собаджиев и казва „Този!“ и веднага го измъкват и го вкарват в черна „Волга“. В Южния парк описаният майор казва на Х. Маджаров: „Запомни добре, ако те срещна още веднъж, ще те убия от бой“. На гласното възмущение на непознатите младежи отвърща нагло, а на въпроса как се казва – „Аз нямам име“!

Самият Собаджиев е откаран в Транспортна милиция, където му показват дебела папка и следователят Иван Шопов му заявява, че срещу него е заведено следствено дело № 153 с обвинения, че се занимавал със шпионаж (!?) и по чл. 104 от НК. По-късно го откарват в конвойното отделение на Централния затвор и на следващия ден го отвеждат с белезници до родния му град Русе, като му налагат мярка за неотклонение – подписка за 28 часа. През цялото време не получава и троха хляб.

До края на следобед продължава блокирането на градинката и задържането на хора. Константин Георгиев, който от Южния парк се е придвижил до „Кристал“, застава на отсрещния тротоар на „Раковски“ (до чешкия център) и наблюдава блокадата. Вероятно го разпознават, защото внезапно го хващат от страни и отмъкват, въпреки че в момента е разговарял с арабски журналист. Натикан в лека кола, той е подложен на издевателства – заплахи, обиди и удари, и стоварен на 20 км от София – до село Столник, откъдето трябвало да се прибира, както намери.

Най-много хора е натоварила една закрыта камионетка „Жук“ със странични седалки. Там е бил натоварен Пламен Даракчиев, (който в 10 ч. бил в НДК, където се очаквала пресконференция – затова се забавил пред „Кристал“). Пристигайки, заварва струпали се хора, наблюдаващи събитието. Предупреждават ги да се махнат, но след неизпълнението, всичките около 9 души били натикани в „Жук“-а, въпреки, че само П. Даракчиев бил член на „Екогласност“ и

„Подкрепа“. Установени са имената на Еленко Божков, Валери Андреев (съветски гражданин), двама братя студенти, един братат и останалите – неустановени. Свидетели и желаещи да потвърдят показанията са: Дамян Борованов и Валентин Моллов.

За предварително планирания и широкомащабен характер на операцията говорят и фактите, че тя продължава цялата нощ и на много места в страната.

Славомир Цанков, (който се отървава с удар от палка) вечерта е трябвало да посреща близък на гарата. По неговите думи, в 11 ч. той е бил задържан там, вкаран в кола и отведен в неразпознато от него (поради тъмнината) районно управление, където е оставен сам в стая и му е заповядано да опише на хартия цялото си пребиваване в София. Той пита: „Задържан ли е?“ „В качеството на какъв?“, „Да ми се представи заповед“, но не му отговарят. По време на изолирането си той не пише никакви показания. След часове го проверяват, виждат празните листове и в стаята нахълтват няколко души. Удрят го по главата и тялото и го повалят на земята. Един от биещите казва: „Я да видим тази ръка, която не иска да пише“ и стъпва върху китката му. Резултатът е напукани кости. След време той е откаран в Плевенското Общинско Управление на МВР, където след кратък престой го освобождават, принуждавайки го да подпише декларация за неотклонение от града, въпреки че не му е предявено никакво обвинение.

Особено тежък е случаят с Великотърновския скулптор Стефан Комитов – член и на „Екогласност“. На 26.X., към 5.30 ч. работи в ателието си. Дъщеря му вижда отвън да престоява вишневочервена „Лада“ с двама цивилни. Към 21 ч. той излиза от ателието си и тръгва към дома си, който е наблизо, в Асенова махала. Двамата цивилни от колата го спират с: „Документите! – ние сме от МВР!“. Комитов ги

помолва да дойдат до дома му, където са документите му, но отказва да влезе в колата им. Те се опитват да го вкарат насила, Комитов се дърпа и е ударен в слепоочието, и с лакът в реброто. Комитов вика: „Излезте хора, помогнете, убийци!“ Излизат от съседни къщи военен полковник, барман от близко заведение и други хора, някои викат: „Оставете човека“. Съседка извиква по телефона МВР и пристига патрулна кола. Цивилните от „Ладата“ се легитимират и откарват Комитов в МВР. След обиск е отведен в килия, където стои няколко часа и получава силни болки в ребрата и се обляга на стол. Вкарват го в стая, където се представят следовател Иван Стойчев, полк. Димитров и кап. Мезев (от районния участък). Стойчев се държи нагло, нарича го „хулиган“ и „тунеядец“, заплашва, че ще бъде подведен под наказание: „Този път се отърва, но втори път няма да останеш жив.“ По едно време изважда и пистолет. Убеждават го, че това е паспортна проверка. Не са го били. Изважда се обаче справка колко пари бил получил от хонорари (приблизително 7000 лв), а имал да дължи за телефони и други разходи.

Към 12 ч. в полунощ, по настояване на полк. Димитров (КДС) го пускат и му дават кола до дома. Вкъщи се обажда на Красимир Кънев, научава за случилото се в София и по негов съвет рано отива да се освидетелства в Окръжна болница. Неизвестен лекар отказва да извърши това и му предлага да отиде до съдебен лекар. От 7 до 8 чака съдебния лекар, но той не идва. Сутринта в 8 и 10 има среща с полк. Димитров у тях и след като разговарят, в 11 и нещо е отново в болницата, но му заявяват, че лекарят е в отпуск. Качва се в кола и в 17 и 30 е в София, на събранието на „Екогласност“, а на 28 сутринта – в Института по съдебна медицина, където му отказват освидетелстване, с мотив, че „бил частно лице“. Най-накрая, в 1-ва Градска болница си прави снимка с фалшив софийски адрес.

Чак в понеделник, в Търново изважда документ, че има петна и охлузвания, че му е нанесен побой и в резултат – болка и страдание.

След това се среща със следовател от ГСУ – Владимир Петров, който не се интересува от побоя, а как се е свързал с Радио „Свободна Европа“.

За мащабността на акцията говорят и други факти. На 26.X. рано сутринта, в дома на актьора Богдан Глишев, където е отседнал поетът Николай Колев-Босия (от Ст. Загора, член на „Подкрепа“ и НДЗПЧ) се звъни и представители на милицията отвеждат домакина и неговия гост в V РУ – МВР, където Н. Колев е бит пред очите на здраво държания Б. Глишев, а сетне Колев е изпратен в Стара Загора, където му се заявява да не напуска града.

На 26.X. също сутринта е извикан в пернишката милиция и Веселин Дзивев от Перник (участник и съчувственик на неформалните движения, и издател по компютерен път на първото независимо издание – вестник „Алтернатива“, разпространявано по линия на „Самиздат“) Там му съобщават, че спрямо него е съставен акт за начет за липсващи дискети и тъй като въпросът се разследвал, не трябвало да напуска Перник.

Картината не е пълна, но и в този вид има основания за няколко заключения.

ПЪРВО ЗАКЛЮЧЕНИЕ – Продължителна и предварителна подготовка за операцията от 26 октомври, в подкрепа на което могат да се приведат фактите:

1. Участвувалите в операцията са познавали по лице (вероятно от снимки, видеозаписи и преки наблюдения) поактивните членове на сдружението. Това не е възможно да стане инцидентно или за ден-два. Един от малтретиращите Деян Кюранов в автобуса му е заявил, че „му е писнало да

слуша записи с неговия глас“, което говори и за запознаване с обекта и от подслушване на разговорите му. Дори инцидентът с кореспондента на ББС – Майк Пауър, може да бъде обяснен много просто – той твърде прилича външно на Тодор Гагалов – член на „Подкрепа“ и на „Екогласност“¹⁸.

2. Диференциран подход към задържаните – по-грубо е било отношението към по-активните дотогава членове на „Екогласност“ и към членовете на НДЗПЧ, „Подкрепа“ и пр., докато други не са били задържани, или само когато са извявали отношение;

3. Синхронност в действията в София и провинцията – едновременно се реализират акции за изселване от София, подготвени следствени дела и прокурорски действия, не само в столицата, а и в Перник, Плевен, В.Търново и пр. Всичко това е в рамките на 25-ти и най-вече 26.Х., след това няма данни за подобни действия;

4. Обявяването точно по време на планирания инцидент на отвличащо мероприятие – пресконференция на българската делегация в НДК – 10 ч. е точно времето, когато е договорено събирането на активистите на „Екогласност“ пред 1-ва градска болница и вероятната цел на обявяването, но непровеждането на тази пресконференция е да отвлече чуждестранните и българските журналисти от мястото на инцидента;

5. Пропагандната кампания срещу „Екогласност“ и другите сдружения достига своя връх на 25 и 26.Х. – клеветнически статии, дирижирани писма от „възмутени читатели“, както и дневният ред на дузина партийни и ОФ събрания по това време в столицата, говорят за преднамереност и план;

6. Провокацията с писмо № 94-А-64. Ако целта е била само да се махнат екологите от „Кристал“, достатъчно е би-

¹⁸ По това време Гагалов от три месеца е в затвора – заб. Л. Александриева.

ло да се издаде заповед на С. Нинов, че се забранява стое-нето там и активистите на „Екогласност“ може би щяха да се подчинят, макар че и сигурно щяха да я използват про-пагандно. Вместо това се поднася „информативно“ писмо, което никой гражданин с правно съзнание не би признал за забрана¹⁹. Конфликтът е бил търсен съзнателно, атмосфе-рата е била нагнетявана преднамерено, за да се провокират някои от участниците и така да се оправдаят репресивните мерки.

ВТОРО ЗАКЛЮЧЕНИЕ – Преследват се политически цели, най-важните от които, вероятно, са:

1. Демонстрация на сила. Организаторите на операция-та не са могли да НЕ знаят, че на нея ще бъдат свидетели по-ловин София. Въпреки това, тъкмо пред очите на множест-во слисани минавачи (ученици, майки с бебета, чужди ту-ристи) по най-груб начин са влачени, дърпани и удряни не-винни хора. Прибирането в микробусите и на възмушаващи се граждани вероятно също е влизало в предварителния план, с недвусмисленото намерения да се покаже груба си-ла. Кому и защо е било нужно да се демонстрира „твърда ръка“?;

2. Сплашване на активистите от „Екогласност“, с цел не толкова да се откажат от подписката си, колкото от публич-ната форма на граждански протест. Както се бе изразил един от „наблюдаващите“ на 25.X.: „че те днес събират под-писи за Рила и Места, а утре...?“;

3. Неблагоприятно представяне на страната в такъв от-говорен момент, когато тя е домакин на Европейската сре-

¹⁹ Целият текст на писмото е: „Другарю Каракачанов, по повод на Ваши-те въпроси Ви информирам отново, че определен за провеждането на съпът-стващи Екофорума мероприятия на открито, е район от Южния парк, уточнен от ОбНС „Триадица“.“

ща по околната среда. Разпоредилите толкова масова операция не са могли да не знаят за възможния негативен отклик сред чуждите участници в срещата. Оттук могат да се изведат и далеч отиващи намерения: чрез саботиране на Хелзинкския процес да се печелят определени вътрешнополитически активи. За какво? И в полза на кого?

ТРЕТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ – Решението за действията на 26.X. е взето на най-високо равнище. Никой пълнолетен и социално зрял българин не може да допусне, че такава мащабна операция и в такъв сложен момент може да се извърши по нареждане на някой от МВР или столичното ръководство. Изложените факти говорят за достатъчно високо равнище на замисъл, по отношение отговорността за събитията от 26 октомври. Тук са възможни две версии:

– Самият Живков е в дъното и това е сигнал за преосмисляне и обрат в досегашната политика спрямо Хелзинки. Възможно е това да е съгласувано с Москва и Горбачов, но възможно е това да е съгласувано с други партийни ръководства от Варшавския договор и тогава би било знак за разцепление в социалистическия лагер;

– Другата версия е, че заповедта за тази операция и за начина, по който се извършва, е от близки до Живков хора, които обаче целят неговото дискредитиране. За това говорят и сигналите по линия на ДС, според които става дума за демонстративно „понатупване“, а също и пълното изчезване на ДС след инцидента. Ако това се потвърди, можем да очакваме в скоро време падането на Живков. Лично аз смятам, че втората версия е по-вероятна.

СЪБРАНИЯТА НА НС „ЕКОГЛАСНОСТ“ В КИНО „П. БЕРОН“²⁰

*Първо събрание на независимото сдружение
„Екогласност“, 20.10.1989 г.*

Румяна Узунова: Драги слушатели, в студиото на радио „Свободна Европа“ е Румяна Узунова. Колко бързо събитията стават история! Сякаш беше вчера, когато на 20.10. тази година присъствах на първото от повече от четири десетилетия насам разрешено от властите събрание на независима организация. В софийското кино „Петър Берон“ Независимото сдружение за екологична защита „Екогласност“ проведе свое свободно, а не манипулирано, режисирано, сценаризирано събрание. Залата бе препълнена. Два пъти повече от присъстващите в салона хора чакаха отвън с надеждата, че някак си ще могат да се промъкнат вътре и, така да се каже, да влязат в историята. Залата бе дадена само за два часа. Но два часа не са чак толкова малко за чакащите отвън, а мнозина от тях чакаха, изглежда, за да се уверят с очите си, че чудото е станало. Чудото стана. Последвано от още три чудеса – още две събрания на „Екогласност“ и едно – на Клуба за подкрепа на гласността и преустройството в България, запис от което вече излъчихме. Последваха и други чудеса. Чудесата на независимата гражданска изява! И те днес вече са едва ли не ежедневие в страната ни. Но първото събрание на „Екогласност“ „строши леда“, „отприщи бента“. В този смисъл, то е историческо. Затова ви пред-

²⁰ Записът на събранията е осъществен от журналистката на радио „Свободна Европа“ Румяна Узунова, като е използван текста от нейния архив, съхраняван в ЦДА и цялостно представен в сборника „Някога, в 89-а“, „Президентска библиотека, изд. на Фондация „Д-р Желю Желев“, 2007 г.. В това издание могат да се намерят и други материали за „Екогласност“.

лагаме да го чуete в неговата неподправена цялост. За съжаление, в началото магнетофонният запис е обременен със странични шумове. Затова се налага да преразкажа част от изреченото през началните минути. И тъй, чуите запис на първото независимо гражданско събрание, събранието, което на 20.10. тази година проведе Независимото екологично сдружение „Екогласност“.

Деян Кюранов: Радвам се, че сме тук, на първото откритото събрание на сдружение „Екогласност“. Ще ви представя хората пред вас: нашия председател, другаря Петър Слабаков (ръкопляскания), нашия секретар Александър Каракачанов (ръкопляскания) и председателя на нашата Контролна комисия Петър Берон (ръкопляскания). А сега трябва да кажа: аз ще „вода“ тази вечер, казвам се Деян Кюранов, член съм на „Екогласност“.

Р. Узунова: Поради странични шумове в записа, налага се, драги слушатели, да предам част от думите на Деян Кюранов при откриването на събранието. „Оттук нататък – казва Деян Кюранов – тази вечер ни предстои работа, защото нямаме много време. Залата ни е отпусната за два часа, т.е. ефективното ни време е около час и половина. Така че да се отнасяме с внимание към това, което ще се прави и със сериозно настроение. Ще ви прочета дневния ред: 1. Петър Слабаков ще каже няколко думи, след това ще има кратко експозе на историята на сдружение „Екогласност“, направено от Александър Каракачанов. Ще чуete кратка юридическа информация, относно нашето регистриране, от нашия юрист Цветан Пенчев. След това, за да видите с какво се занимаваме конкретно в момента, ще ви бъде прочетен един от нашите документи, подготвени за Екофорума сега, а именно, документа „Чернобил – болка, проверка, предупреждение“. Ще го чете Николина Николова. Ще бъдат огласени документите за спасяване на Рила и Места. Ще обявим

шествието си, с което ще внесем петицията за „Рила“ и „Места“ в Народното събрание. Ще видим документалния филм на Никола Ковачев „Този град е и мой“. След това Стефан Гайтанджиев ще направи едно експозе за ролята на независимите сдружения, под заглавие „Екология, компетентност, политика“. Експозето на Стефан Гайтанджиев ще бъде уводна част на заключителната ни работа тази вечер, а именно разговор, диалог на „Екогласност“ с нашите гости тази вечер, а именно нечленове на нашето сдружение, с което, надявам се, ще приключим.“ Оттук нататък продължава документалния запис за събранието. Чуйте отново Деян Кюранов.

Деян Кюранов: Давам думата на Петър Слабаков за неговото кратко встъпително слово.

Петър Слабаков: Добър вечер. Уважаеми граждани, уважаеми гости, добре дошли на първия митинг – събрание на независимото екологично сдружение „Екогласност“. Защо съм член на „Екогласност“? Февруари месец аз изпратих един Апел до 49 места: Политбюро, Централния комитет на Партията, Министерския съвет, седемте областни комитета и почти всички средства за масова информация. Казва се „Не утре, а днес! Заговори се за опазване на околната среда. Обикновените хора, селяните, говорят и се тревожат около 25 години за околната среда. Сегашният век е век на химията. Химията трябва да отиде до там, докъдето тя е полезна. Докато разберем докъде отиде химията, ние вече отровихме жизнената си среда. Ние умъртвихме земята. Земята ни е отровена. Тя се гърчи. Земята ни агонизира. Ние агонизираме. Нали всичко правим за човека?! Младото поколение ще ни издигне грамада от камъни и ще ни прокълне. Само това ще му остане. Едно проклетие и край. Слушам някои хора със звания и титли, политици, професори, академици, администратори и не разбирам невежество ли е, безот-

говорност ли е, страхливост ли е или престъпление. Вижте Черно море, Девненското езеро, езерата около Бургас и реките, горите, планините, градовете, разранената ни земя. Птиците напускат земята ни. Някои съвсем я напуснаха, други измряха. Десетки видове растения и животни изчезнаха. Въздух вече няма. От Софийската обсерватория не могат да се видят петната на слънцето. Витоша ще превръщаме в писта за зимна олимпиада. По-добре да издигнем паметник на нашия олимпийски комитет по... (смях, ръкопляскания). Стотици химикали, отрови, само да измием зъбките си и със същата вода трябва да сготвим манджата си. Да използваме естествената тор. Нали разбирате, че такава вече няма. Естествената тор е вече химия; животни, растения са вече химия. Ние, хората, сме химия. Жените раждат химия, децата ни ядат химия. Атомна война дали ще има? Съществува надежда, че няма да има. Но ние, патриотите, както сме тръгнали, ще ликвидираме България и вероятно в съкратен срок, преди 2000-а година. В това съм уверен, надежда никаква. Стига форуми, стига симпозиуми, стига събрания, заседания! Трябват действия, действия! И не утре, а днес! Нищо не може да ни оправдае пред поколенията. Чувствам се престъпник.“ (Ръкопляскания)

Деян Кюранов: Благодаря ви. Преди да дам думата на Сашо Каракачанов, две важни съобщения, а именно за двете ни следващи събрания: пак тук; първото на 27-и този месец, на тема „Екологията – тревога за всеки гражданин“. На това събрание ще продължим дискусиата, която, надявам се, ще се получи в края на днешното. На 31-и този месец, пак тук, пак по същото време, темата „Партньори и опоненти при решаване на екологичните проблеми“. Ще бъдат поканени специално и представители на Държавния комитет за опазване на природната среда, т. нар. КОПС. Поканват се всички, както се казва в такива случаи, да присъствате. За

сега не виждам начин да получим по-голяма и по-подходяща за огромния ви интерес зала. Благодаря ви.

Александър Каракачанов: Аз ще се постарая да бъда кратък. Но все пак мисля, че историята на нашето сдружение не може да се прескочи с две думи. Кое е характерно и за историята на всяко едно независимо сдружение. Аз искам да кажа преди всичко, че нашето сдружение и неговите членове са преди всичко приемници на Комитета за екологична защита на град Русе. Голяма част от основателите на това сдружение, на „Екогласност“ като движение, са негови бивши членове. Оттук вече можем да започнем историята. Идеята за движението „Екогласност“ като продължител на хуманните цели на Русенския комитет беше подета от редица бивши членове на Русенския комитет, които нарекоха себе си координатори. Искам да ви кажа само кои са те, защото все пак това са хора с високо гражданско съзнание. Те бяха: Петър Слабаков – артист, Дамян Илиев – строител, герой на социалистическия труд, Георги Мишев – писател, председател на Комитета за Русе, Никола Ковачев – кинодеец, Христо Смоленов – философ, Цветан Пенчев – юрист, Димитрина Петрова – философ, Георги Аврамов – кинодеец, Борис Колев – географ и Александър Каракачанов – философ. Първата проява, с която всъщност това Движение прояви себе си, беше назначеният митинг на 9-и март тази година, по случай една година от създаването на Русенския комитет. Митингът беше във връзка с тежката екологична обстановка в кв. „Мусагеница“ в София. По молба на властите той беше заменен със среща в залата на Дома на активните борци, която се състоя на 21-и март тази година. Там за първи път всъщност „Екогласност“ обяви себе си официално и заяви за своето съществуване. По-нататък, активисти на Движението, на брой 20 човека, на 11-и април основа вече сдружение „Екогласност“, като организирана част на

Движението. Същите тези хора, които организираха сдружението, подадоха на 13-и април документи в съда за регистрацията ни като юридическо лице. Тук искам да отбележа веднага – за хората, които не знаят, че дали ние ще бъдем регистрирани като юридическо лице или не, това не означава дали ние сме законни или не. Ние сме законни със самото си основаване, така е според нашата Конституция; жалко, че някои хора това не го знаят. Трето – тука аз искам да кажа, че не съм си наредил нещата по значителност, а просто по списък – това е отношението към нас. Аз по начало не исках да се спирам на това нещо, с цел да не кажат, че влизаме в конфронтация – и всъщност ще бъда пределно мек в това отношение. Но съм подбуден към това да докажа какво е отношението към нас, понеже наскоро видях един плакат навънка, на който пишеше: „Независимо ли е сдружението „Екогласност“, щом негов рупор е „Свободна Европа“? Това е! Аз ще отговоря на този въпрос накрая, но искам първо да ви изредя поредица от факти: 1. беше отменено с административно решение на секретаря на СНС (Столичния народен съвет) Елен Петров нашият трудов ден, който ние бяхме го договорили предварително. Основание за това: Ние не съществуваме, нас ни няма като сдружение. Елен Петров е кандидат на юридическите науки. (смях, ръкопляскания) Благодаря ви, но това не е за пляскане, по-скоро е за плачене. 2. Забранено ни бе да направим своето събрание на открито, като преди това ни бе отговорено, не ни бе отговорено, извинявам се, на многократните молби за зали, които бяха заведени в Столичния народен съвет. Имаме ги всичките с входящи номера ... Основание за това: Чл. 54 от Конституцията, който ни го цитира Максим Кънев, секретар на Изпълнителния комитет на община „Триадица“... За който не знае, чл. 54 от Конституцията (за съжаление, не я взех със себе си), тя говори точно това, че имате право да се съ-

бирате на открито. Това е всичко. Това ние го написахме в две жалби до Народното събрание, които ги пратихме на 4-и и на 11-и юли, като срокът за отговора е един месец. Досега отговор нямаме. Също така ни бе отказана регистрацията като юридическо лице. Основанието за това? Аз няма да се спирам, тъй като не съм юрист, на това ще се спре Цветан Пенчев, който също е кандидат на юридическите науки. Това, което казах, е дотука това, което ни се случи преди да почне Екофорума. Какво стана около Екофорума? Съвсем накратко ще ви кажа, че: първо, ние не бяхме допуснати до паралелните мероприятия, т.нар. паралелни мероприятия, които ги организира Общонародният комитет за опазване и възпроизводство на околната среда с председател акад. Мако Даков. Основанието – същото: Сдружение „Екогласност“ не съществува, защото не е юридическо лице. Извън това искам само да отбележа един факт, който може би не се знае от широката публика: Общонародният комитет под председателството на Мако Даков също не е юридическо лице. (Смях, ръкопляскания) Съвсем накратко ще се спра на нашата дейност, понеже тя ще стане ясна на следващите събрания, които ще бъдат тука. Първо, ние сме изпратили десетки писма, апели, обръщения до Народното събрание, Министерския съвет, КОПС – Комитетът за опазване на природната среда и много други, с което повдигнахме редица сериозни екологични проблеми. Някои от тях само ще ги набележа: За произхода и разполагането на токсични и радиоактивни отпадъци в България; За внасянето на големи количества тютюн и унищожаването му на българска земя; също така подписки за различни обекти, като например тази, която в момента събираме: „Рила“ – „Места“, която е достигнала над 4000 подписа; също така, за унищожаването на природни обекти и паркове, както например парка /.../ в София; също излязохме с редица предложения: например,

едно от тях е във връзка с проекта за Закон за опазване и възпроизводство на околната среда. И много, много други. На всички тези десетки апели, обръщения, предложения не ни беше отговорено. Само на едно от тях всъщност – и то в самото навечерие на Екофорума – имахме нещо като отговор, а той беше по въпроса за секретността, който ние зададохме на Комитета за опазване на природната среда. Отговорът беше: „Другари, при нас няма секретно, понеже всичко, което е секретно, не е при нас.“ (смях) Няма да уточнявам. Ако някой има още въпроси, мога да му разкажа много интересни неща от този аспект. Какво друго правим? Ние правим собствена екологична експертиза, доколкото това ни позволяват възможностите; събираме материали, готови сме да ги представим на компетентните органи, както направихме с пакети от документи, които подготвихме във връзка с Екофорума. И това е представено в „Работническо дело“, „Отечествен фронт“ и същия този КОПС. Надяваме се, че все пак те ще стигнат до ушите на българските граждани. И за да завърша в общи линии какво представлява „Екогласност“, ще ви кажа накратко социалния състав. В момента по списъчен състав, по списък, точно казано, не съчувстващи хора, които ни помагат активно, сме 101 човека. Двойно повече имаме в момента подадени молби, става дума за молби, а предполагам, желаещите да ни съдействат са многократно повече. От тези 101 човека, повече от 30 са научни сътрудници, вкл. и старши научни сътрудници, кандидати на науките и други. Така, че обвиненията в некомпетентност ... Предлагам някои хора да се замислят, нали, дали сме били некомпетентни. Също така членуват много журналисти, инженери, поети и общественици. Радостното, което искам да отбележа е, че в новите молби вече виждам имена на много хора, които са работници, което е наше желание също. Сред всичките членове искам само да отбележа

няколко по-.../, хора, които са засвидетелствали своята гражданска позиция, като например, Петър Слабаков е наш член, Петър Берон, и също така героят на социалистическия труд и народен представител Нешка Робева. (Ръкопляскания) Какви са целите на сдруженията? Който е чел нашата програмна декларация, вероятно ги знае; аз ще ги кажа съвсем накратко. Основната и единствена цел, най-важна, това е да допринесем за подобряването на катастрофалното, подчертавам, катастрофалната екологична обстановка в страната. Основно средство за това – гласността. Искам да подчертая: Гласността. Защото някои хора постоянно ме питат: ние засаждаме ли дръвчета? Да, засаждаме дръвчета. Обаче София и да се засади цялата в дръвчета, няма да се оправят нещата. Защото дръвчетата вече съхнат. Така... А каква е всъщност причината да бъде основно средство за борба гласността?! Причината е, че тесните ведомствени интереси – аз бих подчертал даже: лични, и произтичащата от тях неразумна икономическа политика, която се крие зад паравана на една анонимност, разрушават природата и нашето здраве. Това е причината да бъде гласността основно средство. (Ръкопляскания) Но как да се борим, всъщност, е въпросът. Защото гласността също изисква някакви начини, които тя да успее да осъществи. А за съжаление, гласността сега в момента е частно достояние. И сега вече искам, като казвам всичко това,... искам да се спра на въпроса за този плакат, който видях. Вие видяхте, че ние направихме всички възможни опити да стигнем до нашата общественост, всички опити, които са позволени от Конституцията и от законите. Не сме нарушили нито един от тях. И сега тука нас ни питат някои хора, дали сме били независими, защото сме говорили по „Свободна Европа“. Аз ще кажа: Да, ние сме независими. Защото: първо, спазваме законите, защото не се подчиняваме нито на /.../, а се подчиняваме само на тях и не се

боим да се противопоставим на което и да е ведомство или институция, което не ги спазва и което разрушава природата и нашето здраве. (Ръкопляскания) Също така ние сме независими, защото не получаваме заплати от държавни институции и вършим всичко за своя сметка и в ущърб на свободното си време. (Ръкопляскания) И най-вече, ние сме независими, защото когато говорим даже по „Свободна Европа“ – а ние говорим, защото на нас не ни се дават достъп до нашите средства за масова информация (Ръкопляскания), но ние говорим тук, от България, като български граждани, не се боим да кажем истината и да се подпишем под нея и сме готови да я отстояваме даже в съда. (Ръкопляскания) За да завърша, аз искам да попитам този, който е писал този плакат – а между другото, плакатът е написан много хубаво и много интересно, разпечатан е, до колкото знам, на ксерокс, ...а, точно това е въпросът, сега ще попитам това... разпечатан е на ксерокс, който е от големите формати ксерокси и ги имат само някои венценосни институции. (Смях, ръкопляскания) Това е първото. Веднага възниква въпросът: нима тези институции са позволили? Защото всъщност тези плакати не се махат, докато нашите се махат. Това е първото... Или може би те са печатани със средства от Западна Европа? (Смях, ръкопляскания). И второто: аз искам да попитам, което ми спомена и един другар от залата... А къде е подписът на този анонимен борец за истината? Защо той не се подпише под този плакат? Или може би вече е създавал някакво анонимно дружество за анти „Екогласност“, вероятно?! (Ръкопляскания). Моят въпрос е следният: докога ще имаме анонимна гласност? (Ръкопляскания) Това не са ли похвати от едно отдавна отречено време, минало, много тъжно и което дълго ще стои зад гърба ни. Зад нашия гръб, на българския народ става дума. Аз, между другото, ще отговоря само едно на този въпрос, на който, естествено, ня-

ма кой да отвърне вероятно в тази зала. Аз ще кажа: той е анонимен, защото се бои от истината, за разлика от нас. (Ръкопляскания)

Р. Узунова: Слушате запис на събранието, което независимото екологическо сдружение „Екогласност“ проведе на 20-и октомври тази година в София, в салона на кино „Петър Берон“.

Деян Кюранов: Благодаря ви. Думата има Цветан Пенчев, кандидат на юридическите науки, да даде интересна юридическа информация.

Цветан Пенчев: Уважаеми граждани, скъпи посетители, драги приятели, съвсем накратко ще ви запозная с проблема за регистрацията на „Екогласност“ като юридическо лице, тъй като всъщност няма абсолютно никакъв юридически проблем, а има много сериозен политически проблем. (Ръкопляскания) Според чл. 52-и от Конституцията на НРБ всички граждани по свое собствено желание могат да си образуват обществени организации с най-различен характер – политически, културни, религиозни, спортни и т.н. Разбира се, образуването на екологически организации също влиза в този предмет на дейност – дори не само влиза! Според нашата Конституция, гражданите са длъжни да оказват каквото е възможно съдействие и сами те да действат за опазването на нашата околна среда. Така че, по същество, организирането на такива обществени организации всъщност представлява не само право, но и задължение на гражданите в НРБ. Гражданите, когато образуват такива обществени организации могат, ако желаят, по собствено желание, разбира се, без никой да ги задължава, никой закон не ги задължава за това, да ги регистрират като определен вид юридически лица – т.нар. сдружения с нестопанска цел. Т.е. една обществена организация може да си съществува съвсем спокойно и без да бъде регистрирана в съда като юридичес-

ко лице. Регистрацията в съда като юридическо лице на обществената организация се прави само ако нейните членове желаят само тя да има самостоятелно имущество, различно от това на нейните членове, желае да сключва договори от свое име и въобще, да има своя собствена правосубектност, различна от тази, на своите членове. Т.е. регистрацията от съда на обществената организация не е свързана с нейната законност и липсата на такава регистрация не показва незаконност. Една обществена организация може да бъде обявена за незаконна не с празни приказки, а само тогава, когато има влязла в сила присъда срещу някои от нейните членове, някои от членовете на нейното ръководство, в която присъда те да бъдат уличени в престъпления, посочени като деяния в Наказателния кодекс на НРБ. Няма ли такава влязла в сила присъда, никой не може да твърди, че дадената организация е законна или не е законна и т. н. В Конституцията също се посочва, че не може да има такива обществени организации, които потъпкват правата на човека, които работят против държавния и обществен строй, които извършват там подривна дейност и т.н. „Екогласност“ специално никога не се е занимавала с такива неща, нейният предмет на дейност е именно разкриване на истината и по възможност – съдействие за опазване на околната среда. Първоинстанционният съд, до който бяхме подали молба, неправилно реши, че видите ли, всички документи са в ред, но трябвало да има някакъв надзорен орган и някакви специални закони, чиито изисквания да бъдат спазвани. Безспорно, в Закона за лицата и семейството се посочва, че когато се регистрира едно сдружение с нестопанска цел, трябва да бъдат спазени условията на специалните закони и трябва да има разрешение от специален надзорен орган, но само тогава, когато нашата правна система предвижда и има такива специални закони. Този текст в Закона за лицата и семейството е останал от

онова време, когато у нас действаше Законът за защита на държавата. (Ръкопляскания) Според този закон, вероятно по-възрастните членове – по-възрастни от 40 – вероятно си спомнят, че обществените организации трябваше да бъдат регистрирани от политическа гледна точка, за да се преценява тяхната политическа лоялност. Този закон, мисля, че вече не действа у нас, доколкото си спомням. Също така, разбира се, има някои специални закони за определени видове дейности, като например, законът за Народното здраве: ето, ако трябва да се организират здравни организации, те трябва по съответния ред да бъдат там разрешени за тяхната дейност от Министерството на народното здраве; или други специални закони..., но за организирането на обществени организации с екологическа цел няма абсолютно никакъв специален закон и няма създаден никакъв надзорен орган, който да дава някакви разрешения. Това си проличава и от решението на първоинстанционния съд. Както знаем, съдът тогава, когато открие някаква неточност в исканията на гражданите, той трябва да укаже каква е неточността. Ако действително имаше специален закон, и ако действително имаше такъв надзорен орган, то съдът в своето решение трябваше да покаже кой е този закон и кой е този надзорен орган. Съдът, въпреки че много добре знае това, че трябва да направят това, господа съдиите не са направили това. Защо?! Просто защото нито такива закони има, нито такъв надзорен орган има. Някой в България не желае „Екогласност“ да бъде регистрирана. Защо? Не знам. Тя може да действа и без да бъде регистрирана. Може би това е онзи, който отрови почвата, който построи едни гигантски заводи, които нямат никаква икономическа стойност и тровят страната. (Ръкопляскания) Може би това е онзи, който разсипва България и продължава да я разсипва. (Ръкопляскания) Защо? Защото „Екогласност“ е една от организаци-

ите, които разкриват истината, а истината винаги води до търсене на отговорност. Благодаря ви много. (Ръкопляскания)

(20.10.1989 г., според надписа върху ролката излъчено на 26.11.1989 г., ролка № 179)

Деян Кюранов: Думата има Николина Николова да ни разкаже как се е отразил Чернобил у нас, защото, струва ми се, че ние все още не знаем точно това. Това е част от пакета документи, подготвени от „Екогласност“ за екологичната конференция в София.

Николина Николова: Чернобилската катастрофа е бедствие в световен мащаб, показало на човечеството, че ако иска да оцелее, е недопустимо политическите различия да стоят над екологичните проблеми. На гласността за големи катастрофи не трябва да се гледа като на дребнаво любопитство или посегателство над държавни тайни, а като на борба за човешки живот. Нашата общественост не научи почти нищо за действителните мащаби на това голямо бедствие. Реалната обстановка у нас в първите дни след аварията, макар и достоверно отчетена, бе надеждно засекретена. Измерванията на цяла мрежа от лаборатории, съставени от висококвалифицирани специалисти от Софийския университет, Висшия военномедицински институт, Селскостопанска академия, БАН, Главното управление по хидрометеорология и други, очертават ситуация далеч различаваща се от официално оповестената. Още на 28-и – 29-и април '86-а година, в някои пунктове на страната е регистрирано повишение на радиоактивността на атмосферните отлагания 10 – 15 пъти, в сравнение с тези, до 26-и април. Основната маса въздух, носеща радиоактивност, достига територията на нашата страна в следобедните часове на 1-и май '86-а година. Съпътстващите повсеместни дъждове способстват за уско-

рено отлагане на радиоактивните аерозоли. В продължение на няколко часа радиоактивността на въздуха в приземния слой от дъждовете нараства два – три порядъка, а в някои случаи – до четири порядъка, в сравнение с тези, до 26 април. Порядък, предполагам, знаете: не пъти, а порядък – т.е. четири порядъка е до 10 хиляди пъти. След достигане на максимума на 1–2 май активността бързо спада, за да се повиши отново в периода 9–13 май. През периода, обхващащ първите няколко седмици, или т.нар. йоден период, при който главно значение имат изотопите на йода, повърхностната бета-активност в страната е между 25 и 100 килобекерела на квадратен метър при нормалност – части от бекерела. Радиоактивният йод, спадане към групата на /едено.../тропните радионуклеиди, е със специфичен орган щитовидната жлеза, в която се натрупва до 35% от попадналия в човешкия организъм радиоактивен йод. Изследванията показват, че най-високо дозово натоварване на щитовидната жлеза са получили деца до шест годишна възраст. По данни на научния Комитет към ООН за действие на атомната радиация колективната еквивалентна доза, получена от йод 131 в щитовидната жлеза, за средно българско дете е най-високата в Европа. По данни на същия Комитет за възрастни, за йод 131 България е на трето място в Европа. Сред разнообразния радиоактивен състав на радиоактивните замърсители цезиевите изотопи цезий 134 и цезий 137 се отличават с най-голяма радиоecологична и дегенерационно-хигиенна значимост. Проведените у нас изследвания са показали активност на отложения на територията на България цезий 137 около 20 хиляди бекерела на квадратен метър – при нормално 1–2. След включването на складираните товарни запаси през месец май – юни '86-а година, в храната на продуктивните селскостопански животни, при зимното им изхранване, със сигурност при невземането на мерки, съдържа-

нието на цезиевите изотопи в хранителните продукти е започнало бързо да се повишава. По колективна ефективна еквивалентна доза, получена от цезий 137, инкорпориран в човешкото тяло, България е на първо място в Европа. Това пак са данни на научния Комитет към ООН. При Чернобилската авария присъства и трети поразяващ фактор: горещите частици. Основният проблем при оценката на канцерогенния риск при инкорпориране на горещи частици е липсата на наблюдение за тяхното действие при такива високи концентрации, каквито са били достигнати през периода 2 – 8 май '86-а година, а именно – хиляди частици на 1000 куб. метра с активност десетки и стотици бекерели. За сравнение: за '59-а година те са от 0,1 до 80 броя на 1000 куб. метра. При една друга оценка специалистите определят, че този вид заряд на белия дроб може да достигне от 0,1 до 1% за някои групи от населението. В почти всички европейски страни са взети бързи и ефективни мерки за провеждане на радиационен контрол и радиационни защитни мероприятия, които включват: подробна информация на населението; препоръки към населението да избягва излизане на открито, особено децата и бременните; повишена лична хигиена; временна неупотреба на някои плодове и зеленчуци; препоръки за използване на мляко на прах; унищожаване на трупен костен мозък, за избягване на заразяването на добитъка, ограничаване пашата на открито, въвеждане на норми за контрол на хранителни продукти. У нас старото мислене отново взема своята дан. Оповестителната кампания на западните средства за масова информация беше посрещната на нож. Една седмица след аварията, когато мащабът на нещастieto вече можеше да бъде предсказан, тя беше наречена от телеграфната агенция на Съветския Съюз „провокационна кампания с нечисти политически цели“, цитирам в. „Работническо дело“ от 3 май '86-а година. Нашите сред-

ства не останаха по-назад и в епитетите, и в лъжливите информации. След първата радиационна вълна до 6 май '86-а година БТА излъчва съобщение на Комитета за използване на атомната енергия за мирни цели, завършващо с успокоението: „Общата радиационна обстановка показва, че не съществува опасност за здравето на населението.“ Връх на солидарността със съветските медии по онова време е и интервюто на тогавашния зам. министър на народното здраве и главен държавен санитарен инспектор проф. Любомир Шиндеров и старши научния сътрудник инженер Иван Пандев, председател на Комитета за използване на атомната енергия за мирни цели, дадено пред Българска телевизия на 7 май '86-а година. В него те заявяват: „Резултатите от изследванията показаха, че до 2 май '86-а година радиационната обстановка в страната е нормална и няма никаква опасност за здравето на хората и за безпокойство.“ Това е поредният акт, говорещ за липсата на гласност при бедствия в национален мащаб, уж под предлог да не се създава паника сред населението. След приемането на програма за радиационен контрол и защитни мерки са извършени хиляди анализи, оценки, препоръки и временни норми за допустимо ниво за радиоактивност в хранителни продукти, от които само последните са станали достояние на населението. При това ефективен контрол върху спазването им не е провеждан. Пак поради криво разбрана секретност нито един гражданин у нас няма свободен достъп до лични или колективни средства за дозиметричен контрол. За да се получи рекордно облъчване на населението има не само обективни, но и субективни причини – т.е. преки виновници, които са упражнявали властта си и не са позволили регистрираната опасност да стане достояние на населението. „Екогласност“ смята, че тези хора поради некомпетентност и незнание или поради стари политически причини са пряко виновни за

пропуските, които ще поразяват здравето ни – нашето и на идващите поколения. Смятаме, че те са извършили престъпление, за което следва да отговарят. (Ръкопляскания) Нужна ни е коренна преоценка на социално-политическите стереотипи, на общественно-професионалната етика и отговорност пред обществото. (Ръкопляскания) Случилото се в Чернобил показва мащабите на възможната катастрофа и е крайно време да промени мисленето на всеки отделен човек, какъвто и да е той: работник, учен, политик; а най-вече – мисленето на хората, които вземат управленски решения. Нали от морала, вложен в тези решения, зависим всички?! (Ръкопляскания)

Деян Кюранов: Има думата Красен Станчев, да прочете нещо за нашето отношение към модернизацията и реконструкцията на планината Рила и река Места.

Красен Станчев: Това е призивът, който последните няколко дена се подписва от нашата общественост, за което ние благодарим, както на тези, които присъстват тука, така и на тези, които са я подписали. „Граждани, да спасим Рила и Места! Вече няколко години е в реализация дълго подготвяният план на НИХИ „Енергопроект“, целящ обръщането на река Места в горнотракийската низина и отвеждането на рилските притоци на река Струма в столицата. Чрез една скъпа и сложна система от водохващания, от тунели и канали, се цели да се прихващат на голяма височина – 1500–1200 метра отточни планински води, за да се вкарат в циментови корита. Водата, която се предвижда да се улавя годишно, или да се изсипва в яз. „Искър“, е около 160 милиона куб. метра – малко повече, отколкото му трябва вода на „Кремиковци“ (126 милиона куб. метра). Излиза, че се строи едно прескъпо съоръжение, за да се осигури вода за „Кремиковци“. Ще се напои „Кремиковци“, а ще обезводним Рила. Всъщност, тя вече се обезводнява. За яз. „Белме-

кен“ са хванати в канали водите на Рила на височина 2100 метра. Екологичната експертиза, направена през 1977 година от 12 наши учени аргументирано отхвърля проекта за водноенергиен комплекс „Рила“. Сега се говори, че нямало екологична експертиза, а само оценка; но тогава, започвайки работа по един такъв проект, без да са известни екологичните последици, е вече престъпление. Изненадващо е и казаното от главния директор на „Енергопроект“ във в. „Народна култура“, бр. 39 от `89-а година, цитат: „Защо да оставим водите на Рила да изтичат свободно в Бяло море?“ (Смях) Категорично заявяваме, че природата е единна и неделима и „Енергопроект“ не може да се разпорежда с нея по свое усмотрение. (Ръкопляскания) След екологичната експертиза от 1977 година, през 1978 година акад. Ангел Балеvски, в доклад до Председателя на Министерски съвет, изразява становището на специалистите и експертите по този скъпо струващ и необоснован във всяко отношение проект. След окончателното становище на БАН и Държавния комитет за планиране, проектът бе спрян. Хората, ангажирали се със защитата на природата, си отдъхнаха. Но се оказа, че проектантите и властимащите са прибрали само временно папките. Четири години по-късно, октомври 1982 година, Висшият експертен технико-икономически съвет отново е трябвало да разгледа проекта „Рила“. Датата на протокола, с който е приет проектът, е 12.02.1983 година, т.е. 5 месеца по-късно. Разпореждането на Бюрото на Министерския съвет № 43 от 1983 година дава ход на строителството. За кой ли път една малка група, явно имаща определени интереси, не зачете екологичната експертиза, становището на БАН и на редица специалисти и общественици, и накара да замлъкнат българските информационни средства. Наглостта на главния директор /.../ Андрей Денчев стига дотам, че той заявява, цитат: „Всяко друго твърдение, публикувано както у

нас, така и в чужбина, засяга не само авторитета на „Енергопроект“, но и спекулира с доверието и съзнанието на широката аудитория, и в крайна сметка, накърнява интересите на страната ни и злепоставя правилната политика на нашата Партия и правителство.“, край на цитата. (Ръкопляскания) Докато у нас има овластени лица, които си въобразяват, че владеят абсолютната истина и размахват заплашително пръст, екологичните проблеми трудно ще се разрешават. Проектът Хидрокомплекс „Места“, който предвижда прехвърлянето на води от средното течение на река Места към горнотракийската низина за напояване, напомня в миниатюрен план проекта за промяна на теченията на северните реки на Съветския Съюз, който бе осъден и отхвърлен. Абсурдността на проекта „Места“ идва от факта, че тъкмо горнотракийската низина е най-богата у нас на подземни води. Тракия няма нужда от допълнителна вода, а от висока земеделска и гражданска култура. Пропилените средства няма да донесат блага, а само ще създадат граждански, екологически и политически проблеми. Проектите на „Енергопроект“ не са гражданско достойние и Постановлението на Министерски съвет, с които се дава ход на строителството, също не се публикуват, а се раздават по списък. Тези скъпоструващи проекти – по около 1500 лева от всеки трудоспособен гражданин – трябва незабавно да бъдат спрени, поради следните причини: 1. Липса на екологична експертиза, призната и от председателя на Комитета по опазване на природната среда Николай Дюлгеров, но без да се ангажира с конкретно становище; 2. Отрицателно становище от БАН; 3. Институтът „Енергопроект“ никога не е бил свързан с почвознание, /.../биология, агроикономика и екология. Този факт е много тревожен и поставя под съмнение компетентността на онези, които са им възложили изготвянето на проекта; 4. Допуснат е ненаучен подход в раз-

работването на проектите; 5. Има редица нерешени въпроси, за които са създадени работни групи за доработка и изясняване. Въз основа на изложеното, Сдружението за екологична защита на населението „Екогласност“ събира подписи за петиция до Народното събрание, в която настоява проектите на водноенергийния комплекс „Рила“ и хидрокомплекс „Места“ да се обсъдят публично и тяхната съдба да се реши чрез референдум“.

Румяна Узунова: Сменянето на касетата, драги слушатели, е отрязало последното изречение от петицията на „Екогласност“, а то гласи следното: „Обръщаме се към всички, които са съгласни с нас, да ни се обадят за включване на имената им в петицията. „Екогласност“. Както е известно, под тази петиция се подписаха единадесет хиляди и петстотин български граждани. Ще прекъснем за десет минути предаването, за да чуете осведомителен бюлетин. След това продължаваме с излъчване на записа на събранието на „Екогласност“.

(20.10.1989 г., ролка № 175)

Румяна Узунова: Драги слушателки и слушатели, от студиото на радио „Свободна Европа“ ще продължим сега излъчването на магнетофонния запис от първото събрание на независимото екологическо сдружение „Екогласност“, проведено на 20.10. тази година в софийското кино „Петър Берон“.

Водещият Деян Кюранов: ...Нашият секретар ще обясни какво сме направили, основавайки се на подробни проучвания.

Александър Каракачанов: Както е известно – предполагам – на много от присъстващите, ние събираме подписка по този проблем, с което искаме да обърнем внимание на съответните институции, които са държавни, да пораз-

мислят все пак още веднъж дали е необходимо това нещо. Подписката се събира от много време, но истинското, както казват, отприщване, беше преди няколко дена, с началото на Екофорума, когато нашите активисти излязоха и почнаха да събират подписи. Искам да отбележа, колкото и това да е неприятен за мен случай, това е първата може би от тридесет години насам подписка на независимо сдружение. На открито. (Ръкопляскания) Нали се преустройваме, ... това е нормално. До тука сме събрали над 4000 подписа и според темпото, с което върви, ако все пак Градският съвет не обяви, че все сме нарушавали някоя разпоредба, макар че такава досега няма, тя почти ще стигне, по всяка вероятност, над 10000 до края на Екофорума. Затова нашето решение, на „Екогласност“, беше, тя да бъде внесена официално в Народното събрание. За това нещо – да се изпълни това наше решение, ние написахме две писма, които искам да ги оглася, за да се знае от нашата общественост. Първото е до Изпълнителния комитет на Столичния народен съвет: „Другари, Управителният съвет на „Екогласност“ ви уведомява, че на 3 ноември '89 година, петък, предвижда да организира шествие за връчване на Петиция до Народното събрание на НРБ. Шествието ще започне в 17.00 часа от градината зад сградата на Централния дом на Народната армия, ще премине по алеята към храм-паметника „Александър Невски“, и, пресичайки улица „7 ноември“, ще завърши в 17.10 минути пред главния вход на Народното събрание. Там петицията с подписите на гражданите ще бъде връчена на съответното официално лице, упълномощено от председателя на българския Парламент. Умоляваме Изпълнителния комитет да вземе необходимите мерки за обезопасяване на мероприятиято.“ Причината да се напише това писмо е не само да се вземат необходимите мерки, а просто да изкажем нашето уважение към Столичния народен съвет. Защо каз-

вам само уважение? По простата причина, че наредба, която да регулира шествия, демонстрации и други, да се иска разрешение, у нас такава не съществува. Така че, това е по-скоро точно по тази причина. Второто писмо е до Народното събрание: „До председателя на Народното събрание. Другарю председател, уведомяваме Ви, че независимото сдружение „Екогласност“ е взело решение да внесе събраната гражданска подписка за преразглеждане на проектите ХК „Места“ и ХК „Рила“ публично в Народното събрание. (Тука следва същият текст, който го казахме преди малко): то ще почне в 17 часа на 3.11.89 година,... (като се добавя накрая на): шествието, което ще започне в 17.00 от градинката на сградата на ЦДНА, ще бъдат поканени много граждани и представители на средствата за масова информация.“ Това са двата текста. Надяваме се, че Народното събрание ще уважи подписите на над 10000 свои граждани. (Ръкопляскания)

Деян Кюранов: Каня всички да видят документалния филм „Този свят е и мой“ на режисьора-документалист Никола Ковачев, член на Русенския комитет, член на „Екогласност“. (Ръкопляскания)

Р. Узунова: По понятни съображения, драги слушателки и слушатели, няма да можем да ви запознаем с филма на Никола Ковачев „Този град е и мой“. Един чудесен филм, в който се разказва за изсичането на дърветата в София. Но да продължим по-нататък. След филма „Този град е мой“, водещият събрание Деян Кюранов даде думата на Стефан Гайтанджиев, който направи експозе за ролята на независимите сдружения, под заглавие: „Екология, компетентност, политика.“

Стефан Гайтанджиев: Ще бъда много кратък, за да дам време на повече хора ... и съм озаглавил този текст „Екология, компетентност, политика“. Проблемът е, в това

число и за качеството на околната среда, но за това ще стане дума на следващата среща на 27-и. Мен ме интересува – това е адекватен изследователски интерес – въпросът за независимите обществени сдружения, в частност тези, които си поставят като своя цел защитата на околната среда. От няколко години те са факт в нашата действителност. Става въпрос за социалистическите страни – и тях имам предвид преди всичко. Преди да бъде заклеймяван или приветстван, този факт трябва да бъде изучен. Процесът на социална промяна в източна Европа разкрива многобройни форми на такива граждански инициативи, без които е невъзможно формиране на гражданското общество на демократичния социализъм. По редица особености тези организации напомнят на съществуващите в западна Европа и в северна Америка, но повече е онова, което ги различава. Ще се опитам да представя просто някои проблеми в това отношение. Преди всичко, появата им е в условия, в които знаете, че управлението е централистично и разчита повече на директивата. За разлика от моя колега Цветан Пенчев, който застъпва схващането, че при социализма всичко, което не е забранено, е разрешено, знаем, че при нас всъщност действителният принцип е „всичко, което не е изрично разпоредено, е забранено“. (Ръкопляскания) Преди няколко години група столичани се опитала да сформира група за защита на животните. Това предизвикало такава паническа реакция сред столичните власти, които с натиск, извикване на разговори и заплахи са успели да откажат ентузиастите. Тогавашните столични власти са били прави. Всяка инициатива е разрушителна за директивното общество. Въпросът е коя да бъде първата. Първата инициатива и проява на независимост, на практика разрушава досегашните структури на сталинския социализъм. (Ръкопляскания) Когато индивидът придобие гражданско достойнство, той не може да бъде по-

вече и единствено прост изпълнител. Затова, естествено, се наблюдава – тука ще ползвам и някои изследвания, които са правени – първите стъпки на такива независими природозащитни сдружения да се сблъскват с враждебност и неразбиране. Въпреки това са формирани над 1000 такива сдружения, или, както ги наричат, неформални групи. Вече са направени и някои изследвания над публикациите и може да се заключи, че в значителна степен ние повтаряме някои от техните проблеми. Ето, например, проблемът с компетентността. Той е един от основните, с който се сблъсква човекът, който като гражданин застава пред инстанциите, за да защити определена конкретна теза, а и който иска просто да бъде гражданин. Казва му се обикновено: това е работа на специализирани ведомства, това е работа на специалисти, това не е за всеки. Изследвания такива, социологически, показват, че по конкретни поводи и на запад, и на изток, когато се взимала позиция по спиране на някакви природоразрушаващи проекти от типа на този, който обсъждахме преди малко, хората, които всъщност взимат първи алармена позиция (Отвън се чуват шум и виковете!) ... Има доста хора отвънка!... тези хора, които взимат действително една положителна позиция „за“ социална промяна, например „за“ спирането на /.../ и „срещу“ разрушаването на природата, са действително хора, които са обикновено учени, писатели, журналисти – някъде около 46% – 47% са учените, 44 цяло и половина – това са писателите и журналистите, или, с други думи – хуманитарна интелигенция. Или, общо взето 90% от хората, които са вземали позиция, се оказват интелектуалци. Много по-малко са процентите на тези партийни, държавни служители, инженери, строители или пък народни представители – т.е. хората, които обикновено се обявяват „против“ тези сдружения, съответно – „против“ някакви конкретно такива инициативи. Оказва се, че това са

преди всичко... това са много малко по съотношение: по данни от публикациите, някъде 83 спрямо 17 % са хората, които са „против“ такива сдружения, са „против“ техните инициативи, това са преди всичко, изброени: ръководители на ведомства, подчинени на тях проектни и други служби, научни работници, които обаче са към ведомствените институти, сиреч, зависими и заинтересовани. Или, с други думи, интелигенцията, която не е специалист конкретно, се оказва, че притежава много по-голяма независимост. Интересна е ролята на обществените организации в този случай. В общия случай, те действително обикновено пазят мълчание, когато трябва да се защитава конкретен екологичен проблем. Ако са „за“ това, са обикновено низови организации – и то пак са „движения“ в това, което ние наричаме „духовна сфера“. В повечето случаи е така. Ето, да кажем, случаят с Русе. В крайна сметка, тези, които подеха най-напред протеста „срещу“ замърсяването на този град, това бяха Съюзът на българските художници, Философският институт, Съюзът на преводачите, СТФ „Екран“, Институтът за ядрени изследвания, Физическият факултет /.../, и така, социологическият институт... В движението и Комитета в Русе имаше и хора от предприятията, но това бяха пак предприятия, в които имаше значителна част интелигенция – ..., озеленители и т. н. Научните организации, които обикновено заемат позиция по този въпрос, знаеха, че обикновено тяхната позиция е правилна. Но, за съжаление, те рядко биват питани и допускани до това. Докато преките изпълнители, които се занимават с антизамърсителната дейност – това са началници и инженери-ръководители, които обикновено заемат позиция на равнодушие, бягане от отговорност; приоритет за тях имат главно понятия като планът, обемът, парите, премиите, оправданието обикновено е „Горе!“ Привеждам резултати от социологически изследвания. Или, с

други думи, оказва се, че по-компетентна е позицията на интелегента или пък изобщо на гражданина, който не е конкретно ведомствен специалист в замърсяването. Това има значение преди всичко, разбира се, за характера на проблемите. Екологичният проблем е комплексен проблем. Екологията е една такава строга наука, трябва да ви кажа, че това е един частен раздел от биологията и един такъв специалист едва ли може да реши тези проблеми. Тука имаше участие на социолози, на различни други специалисти. Знаете, че не природата създава замърсяването, а на практика обществото. И няколко думи, които вероятно ще бъдат подстъп към дискусиата по проблема за отношението екология – политика. Първите стъпки на всички екологични сдружения от различни страни са белязани с определени идеологически и политически обвинения. Това е факт, многократно повтарян и е на база на опита в Полша, в Чехословакия, в Съветския съюз и в други страни, вкл. и у нас. Обикновените обвинения са, че тях ги движат някакви политически мотиви, цитирам повтарящото се в поне 30 публикации, които притежавам. Да кажем: те искат да станат Партия на Зелените, искат да вземат властта, това са демагози, екстремисти, неудачници, кариеристи, водени от нездрави амбиции, с нечисти цели, мръсна пяна, дори контрареволуционери. Това са най-често срещаните термини, с които се оценяват привържениците на такива движения. Съответно знаем, че властта по някой път реагира със забрана за събиране, с разгонване на такива митинги, с натиск върху административните ръководства за „взимане на мерки“, и така нататък, вкл. по някой път, в някои случаи – обобщавам действително за цялата социалистическа общност – и до уволнение. Като резултат, тези изследвания стигат до следните изводи: 1. В резултат на този натиск върху тях първо расте вътрешното единство и сплотеност в тези групи, в тях възниква истинско другар-

ство и истинско разбирателство. Това е много интересна особеност, която почти всички изследователи констатираат.

2. В резултат на този натиск, който е политически, настъпва процес на радикализация, усилват се радикално-опозиционните тенденции, в ущърб на настроенията, да кажем, за конструктивно сътрудничество, или с други думи, трябва да се имат предвид и тези неща. (Шум в залата) Така... 3. Като резултат често пъти тези действия героизират представителите на тези независими движения в очите на обществеността, те се превръщат в мъченици, страдащи за своята дейност.

4. Компрометират се чрез този политически натиск правоопазващите и държавнополитически органи пред очите на обществото. Както при всички други такива самодейни независими сдружения, политизацията на тези екологични сдружения минава през три фази: първа – подчертаване на неполитичността. Обикновено всички казват: Ние не сме политическо сдружение, ние нямаме политически цели, ние искаме само да помогнем за опазване на околната среда и т. н. Въпреки, че повечето изследователи смятат, че в много значителна степен част от участниците имат..., че се движат от определени политически мотиви, независимо от техния характер. Вторият етап – това обикновено е етапът на радикализация и политизация. Това е обаче само при определени условия, когато се запушат всички легални канали за изяви. Когато едно такова сдружение няма възможност да изяви своите претенции и своята грижа, обикновено тогава вътре настъпват определена радикализация и политизация. И третият етап, който настъпва също при определени условия, това е вече етапът на разкол и диференциация. Какво имам предвид? При положение, че има вече форми на политическа дейност, при която хората, в крайна сметка, от тези екологични движения могат да се насочат и ако на техните интереси отговаря повече чистата политическа дейност,

обикновено те отиват там и тогава вече движенията се занимават с политиката в нейния естествен..., с естественото ѝ взаимоотношение с екологията. Или, с други думи, там, където трябва да се вземат такива чисто управленчески решения. И, бих обобщил накрая: Екологията и политиката, те са сблъскани в едно общество от нашия тип, с един Сталинов модел на социализма, при което всяка дейност се обявява за политическа и тя действително е политическа, тъй като директивният характер на това управление по неизбежен начин просто налага това. В независимите сдружения обаче – това, което отбелязват също всички изследователи на този въпрос (става въпрос за социалистическите страни) – изключително бърз е темпът на нарастване на политическите умения и култура. Това, което липсва за останалата част от обществото. Получава се така, че организациите, които би трябвало действително да притежават, така, политическа култура и организация, на практика я нямат. Всички знаем, че много от нашите политически обществени организации, на практика са деполитизирани и са свалени до нивото на административни изпълнители на определени нареждания. Докато, поставяйки се в такава ситуация, представителите на независимите сдружения стават истинските, така да се каже, представители на политическата култура. Като техен опонент, може би в известен период – това е почти колкото да кажем /.../ са органите на сигурността, които, струва ми се, са също така в такова отношение /.../ съумяват да намират по някой път и политически подход. Или, с други думи, в общество, в което няма нормални канали за изява на гражданската инициативност, по някой път може да се получи и преплитане на политическата и една чисто гражданска неполитическа дейност, като опазването на околната среда. Следователно, в това виждаме, че се проявява една определена закономерност, която трябва да бъде разбрана от нашето

общество – в никакъв случай не трябва да употребяваме тези квалификации или пък тенденциозно да се отнасяме към представителите на такива независими сдружения, а напротив, техните усилия трябва да бъдат категорично подкрепяни, тъй като, на практика, именно те се явяват в крайна сметка бъдещият модел на нашето социално устройство. Именно тези независими сдружения, те са бъдещето на нашето общество. Те съумяват, в крайна сметка, дори и това: да научат, да обучат и управленческия апарат да се приучи към определени политически и социални технологии. Нещо, което иначе, в условията на застой, е невъзможно. По такъв начин ще трябва да преоткрием ... (Ръкопляскания)

Румяна Узунова: Ще ви напомня, драги слушатели и слушателки, че от студиото на радио „Свободна Европа“ слушате запис на събранието, което независимото екологическо сдружение „Екогласност“ проведе на 20 октомври тази година в София, в салона на кино „Петър Берон“.

(20.10.1989 г., ролка № 71)

Деян Кюранов: Преди да открия дискусиата, едно съобщение. А, между другото, секретарят на „Екогласност“ Сашо Каракачанов излезе навън да види и ще дойде да ни каже какво става...

Комендантът на събранието (вероятно Здравко Николов): Момент, прощавайте, аз проверих. Това, което става вън, не е свързано с нашата дейност, няма пряко отношение към нея.

Деян Кюранов: Благодаря ви. Съобщението, което получих от залата е – и мисля че имам всички основания да го оглася пред вас, е че утре, събота, от 17 часа в кв. „Хаджи Димитър“ в църквата „Свети Димитър“ ще има панихида за жертвите на екологичните катастрофи. Поканвате се да отидете. Утре, в квартал „Хаджи Димитър“, църквата „Свети

Димитър“, от 17 часа. Сега, мисля, че началният регламент, т.е. ограничението за говорене, защото регламент е нещо по-общо, ограничението за говорене ще бъде пет минути. Досега имам трима души, които са се записали за изказвания. Давам думата на първия за изказване – това е Любомир Иванов. Мисля, че има недоразумение, което е естествено за първа среща от този род. Явно някой не е слушал: ще повторя това, което казах в началото. (Шум в залата)

Глас от залата: Много добре ви чухме. Нека да не се обиждаме!

Д. Кюранов: Първо, моля ви, моля залата да запази спокойствие и да остави ръководството на събранието да се занимава с тези проблеми. (Шумът в залата продължава) Моля ви ... Беше съобщено, че първата част от тази среща се дава на представители на „Екогласност“, за да изложат позицията на „Екогласност“ по ред важни, според тях, проблеми. Втората част, която започваме сега, е именно дискуссионната. Регламента определям аз, в качеството си на председател на такова събрание. (Недоволство в залата) Ние не можем да приемем...

Комендантът на събранието (Здравко Николов): Това са провокативни изказвания. Запазете тишина!

Д. Кюранов: Ние не можем да приемем свободно гласуване, защото това е събрание на „Екогласност“. Всички, които не са членове на „Екогласност“, тази вечер са наши гости. А домакините имат всички основания да определят как ще протече тази вечер. (Продължителни ръкопляскания) Благодаря ви. Давам думата на Любомир Иванов.

(Внезапно вълнение в залата и викове: У-у-у!)

Р. Узунова: Тук имаше вълнение в залата, драги слушатели. Явно имаше граждани, дошли с провокаторски намерения. За това се наложи Петър Слабаков, председател на „Екогласност“, да вземе думата.

Петър Слабаков: (Ръкопляскания) За момент само... Искам да кажа, всичко протече толкова добре и е странно последните ... 15–20 минути... Ние просто... Това изказване ние го определяме по пет минути, защото наистина няма време. Имаме още един ден на 27-и, имаме на 31-и, където сигурно изказванията ще са по-обширни. Но тука ... , както казваме..., ние нямаме опит, но поне по пет минути, накратко, защото имаме 15–20 минути. Ако един излезе ... от тези, които искат да говорят, то ще ни отиде времето. Така, както и аз ви отнемам сега от времето! Всякакви такива сблъсквания, така, на мнения, ще отнеме времето. Така че да дадем по пет минути, следващия път, на 27-и, ще имате възможност,... специално ще ви поканим, защото ние искаме да имаме опоненти, не да се затворим в един кръг и да си казваме колко сме хубави и красиви! Разбирате ли? (Недоволства в залата, а после ръкопляскания)

Р. Узунова: Първият участник в дискусиата беше Любомир Иванов.

Любомир Иванов: Искам накратко да кажа някои съображения за екологичната ситуация в България. Всеки от нас се сблъсква с екологични проблеми, най-напред на мястото, в което живее. Следователно, като най-заинтересован гражданинът – в истинския смисъл на думата гражданин, трябва активно да поставя своите локални екологични проблеми, за да може обществеността да получи една пълна и точна картина на екологичната ситуация във всички отделни региони на страната, а не само една обща картина. Това е първо. Второ, вече очертаните проблеми е необходимо да се подредят по приоритет, в зависимост от това, къде са най-големите източници на замърсяване, кои източници на замърсяване са особено опасни за човешкото здраве, в кои места са засегнати най-много хора и т.н. И вече, на трето място, проблемите следва да се решават по реда на техния приори-

тет, съобразно разбирането, с нашите ограничени реални възможности на нашата страна. Само по такъв начин може да се получи максимален ефект от вложените средства, и ресурси, и усилия. В противен случай публикуваната напоследък Програма, амбициозна програма за прочистване на въздуха, водите и почвите до 2000 година, бездруго ще свърши както предишни екологични програми, които съвсем не са довели до ограничаването на негативните тенденции, а още по-малко – до тяхното преодоляване. Непосредствените причини за това са добре известни: една неадекватна политика и ръководство, неспособност да се определят верните приоритети, слаба обществена активност, недостатъчни материални и финансови ресурси, особено валута, преобладаващи остарели технологии, които използват свръхмяра природни ресурси и енергия, и, същевременно произвеждат огромни количества отпадни продукти и замърсители, които иначе могат изгодно да бъдат оползотворени. Зад непосредствените причини обаче се крие една фундаментална причина, която, несъмнено ще спъва и реализацията на новата Програма, а именно – сегашната централизирано управлявана и базирана на държавна собственост икономика, обричане на неефективност на екологичните нормативни актове и стимулиране на огромно технологично развитие, стигащо до хищническо отношение към природата и природните ресурси. Отсега нататък по света и у нас се приема, че който замърсява, плаща. Но дали този, който замърсява, е в състояние да плати?! За да се търси отговорност, трябва да има и права. Това означава, че печалбата трябва да остава в предприятията, за да могат да имат собствена политика на развитие, да натрупват средства за реконструкции, вкл. за преминаването към безотпадни и малко отпадни технологии. Едва тогава функционирането на замърсителите може да стане ефективен елемент на една

екологична политика. За определен преходен период поне, докато постигнем някакво обуздаване на отрицателните тенденции в замърсяването на околната среда, има смисъл не толкова да се санкционира, а да се стимулират усилията на отделните предприятия за екологизиране на техните производства. Например, като от общото им данъчно облагане се изключат средствата в левове и във валута, заделени за изграждане на чисти технологии. И, разбира се, ние не можем да избягаме от факта, че България не е разположена на някакъв остров, да речем, от съседните страни. Редно е да се съобразяваме с интересите и загрижеността на нашите съседи, както и те с нашите. Ето, възмущаваме се от румънските химически заводи, които тровеха въздуха на Русе, а същевременно строим АЕЦ „Белене“, който е близо до румънските територии, без оглед на техните възражения. Същото е с хидропроектите „Рила“ и „Места“, за които стана дума – освен екологичната им и икономична несъстоятелност, те засягат непосредствено интересите на населението в Северна Гърция, тъй като ще изземат значително количество вода от течението на Струма и Места, които текат и в Гърция. За постигане на прогрес, за подобряване на екологичната ситуация у нас, според мен, са съществени няколко специфични изисквания: Успешно да създадем планираната национална система за екологичен мониторинг и информация, гарантиран достъп на обществеността до екологичната информация, ежегодно публикуване на доклади за прогреса при реализирането на всяка конкретна програма, сътрудничество на правителството и на местните власти с независимите екологични групи и организации, прагматизъм и деполитизация на мненията в екологичната област, около националния опит на екологично напреднали страни. Освен това, трансграничният характер на екологичните проблеми показва готовността за подкрепа, от страна на

развитите страни за българските усилия по опазване на природата в настоящия критичен период. В частност, имам предвид опита от сегашната екологична конференция в София. Би било твърде полезно примерът на Унгария, да се ориентираме спрямо екологичните стандарти на европейската общност, т.е. общия стандарт; целесъобразно е също нашата страна да се присъедини към бъдещата обща Агенция на европейската общност, наречена Европейска агенция за опазване на околната среда, която ще бъде открита за присъединяване на европейски страни, които не са от общността. От казаното дотука е ясно, че прогресът в опазването на околната среда зависи твърде силно от социално-икономическите реформи в страната. Нещата стоят по-различно, що се отнася до същинското опазване на природното наследство, поради което считам за необходимо да се осъществи една Национална програма, в духа на предложената „Харта '89 за опазването на българското национално наследство“, програмен документ на „Екогласност“. Най-общо казано, в тази Харта са очертани насоките за развитие на национална система за защитените територии с различен режим: резервати, национални и регионални паркове, защитени участъци и местности. Част от този фонд е предвидено да достигне в перспектива към 2015 г. до една четвърт част от цялата територия на страната. От тях само 3–4 % ще бъдат територии с по-значително ограничаване на човешката дейност: резервати и национални паркове. Искам да подчертая, че реализирането на такава програма не означава отнемането на тези територии от хората и правенето на жертви в името на някаква абстрактна цел. Всъщност, става дума за по-изгодно използване на сравнително запазените природни области в България, като от тях с приоритет извлича полза нашето население. Надявам се, че затова може да стане дума в някои от следващите заседания по-подроб-

но. Искам да завърша изказването си с една кенийска поговорка. Ние често говорим, че трябва да опазваме оставената от нашите предшественици природа, за да има и за бъдещото поколение, но кенийците казват малко по-иначе: че „Ние не сме получили природата като наследство от родителите си, а сме я взели назаем от нашите деца.“ Благодаря ви. (Ръкопляскания)

Р. Узунова: От студиото на радио „Свободна Европа“ слушате запис на събранието, което независимото екологическо сдружение „Екогласност“ проведе на 20.10. тази година в София, в салона на кино „Петър Берон“.

(Ръкопляскания)

Д. Кюранов: Ще прочета първите шестима записали се: Димана Делитонева, Бойко Боев, Малина Петрова, Петко Петков, Димитрина Петрова. За останалите не знам дали ще имаме време тази вечер. Следващият път, когато се събираме тук, изрично ще помолим организаторите, а именно, читалище..., домакините – читалище „Петър Берон“ да не слагат някакво мероприятие непосредствено след нашето събрание. (Шум в залата)

Малина Петрова: Драги съграждани, в момента аз заставам пред вас именно като българска гражданка и се обръщам първо към моите български съграждани, и след това – към гостите на това събиране. Искам да заявя, че аз не съм член на „Екогласност“, на дружеството... просто така... съвсем случайно... сдружение, не знам как се казва, случайно попаднах тука. Няма да ви отнемам времето със изказването по този болен въпрос за всички. Възползвам се от случая, че съм тука, за да задам един въпрос пред „Екогласност“, не знам точно към кого. Може би всички ще кажат, че... не знам точно към кого... Защо книгата на Федерико Майор „Сарагоса“, която миналата година юли месец излезе във връзка с неговото пристигане в София, излезе само в

София и бе пусната само в четири-пет книжарници, доколкото аз имам информация, проверявах лично, в стотина – сто и петдесет екземпляра. Аз съм от Варна, проверих в Русе и в Пловдив – тази книга не стигна там. На кого тя не беше удобна? Просто искам да кажа, че тя третира именно тия въпроси, които сега разискваме и ги третира по един толкова добър начин ... много им е неудобен, за тия които забраняват тия събирания, но искам да ги запитаме тия хора, да излязат тука и да ми кажат: в какъв тираж книгата излезе, защото тука не е писано в какъв тираж (Ръкопляскания, за да се прекъсне изказването ѝ) и кога тя ще стигне до своите читатели? Искам също да ви кажа, че тази книга на мене ми направи впечатление, защото тя стана мотото за една моя книга „Ще оцелее ли човечеството?“ ..., която аз направих дарение на Международната фондация за оцеляване и развитие на човечеството в Москва. С юридически документи. Не знам дали моята книга ще стигне някога до българския читател, защото мисля, че тя задава въпроси, все още неудобни за нашето време и за нашето правителство. Дай боже някога да я прочетете. (Ръкопляскания)

Д. Кюранов: Бойко Боев...

Бойко Боев: Казвам се Бойко Боев, работник дефектоскопист в държавна фирма КЗУ – означава Контролно-заваръчни устройства. Работих две години в Козлодуй. Ще се опитам да представя въпроса: Колко струва атомната енергетика? На пръв поглед, подобен въпрос е..., стои в сферата на икономиката и е встрани от останалата тема, за която се говори тук, но само на пръв поглед. Няма нужда от доказателства, че екологичното състояние на един район или страна е пряко свързано с икономическото. Дотолкова, доколкото няма публикувани у нас данни за цената на строежа и експлоатацията на АЕЦ, за това какви средства и последици заплащаме и ще доплащаме в бъдеще, ще цитирам някои

данни и материали от чуждия печат. Не е далеч от нас времето, когато средствата за масова информация ни заливаха с благоуханния поток от сведения за екологичната чистота и безопасността на ядрената енергетика. Всъщност, това време продължава. За справка, вижте в. „Поглед“, бр. 28, Никола Тодориев: „Вода, въглища или уран?“ ... или по-пресен случай, преди два броя на в. „Поглед“: „Малка реплика за радиацията“. Строежът и експлоатацията на АЕЦ у нас са пряко свързани с развитието на ядрената енергетика на Съветския съюз. Две години след аварията в Чернобил равнометката показва, че ликвидирането на последствията струват на съветския народ, по най-скромни сметки, около пет милиарда рубли, а от началото на съществуването им досега съветските ядрени енергетични мощности са произвели печалба от два и половина милиарда рубли. Сведенията са на „Курки(?)“, специално издание на „Сила“, декември '88-а. Но Чернобил е най-тежката, най-критичната и най-тъмна част от обратната страна на медала. А и сравнението, сравнението за стойността на атомните централи и експлоатацията им у нас и в Съветския съюз са неуместни дотолкова, доколкото оборудването за АЕЦ се произвежда в Съветския съюз, а за нас то е вносно. За по-голяма яснота, ще разгледам поетапно какво значи използването на атомна централа за България. Цикълът, включващ първо – построяване на атомна централа, второ – осигуряване на гориво, трето – извличане на енергия от горивото, четвърто – погребване на остатъчното гориво и пето – погребване на централата. Построяването на атомна централа е едно скъпоструващо и продължително по време дело. И за всички условия, детайли и съоръжения ние плащаме на производителя. Колко струва това оборудване на българския народ, асоциация „Енергетика“ не съобщава. Малка, но не маловажна и скъпа част от това оборудване е внос по второ направление.

Строежът, като минимум време, е десет години, което съставлява една трета от общото време за експлоатация до момента на преустановяване на работата на централата. Различни автори сочат, че строежът поглъща от двадесет до тридесет процента от стойността на енергията, която централата ще произведе. Немалко разходи изисква осигуряването на подходящи условия за живот на хората, заети в построяването и експлоатацията на централата. При построяването нашата страна ползва труда на немалко чужди специалисти, естествено, срещу високо заплащане, част от което е в конвертируема валута. Атомната централа и целият осигуряващ я комплекс обхваща голяма територия, от, по принцип скъпоструваща и плодородна почва, а има и нещо, което е встрани и не съм засичал: Елате в Козлодуй, ще видите при какви условия живеят хората, отговарящи за нашия живот и нашето здраве. Относно горивото – толкова, доколкото у нас няма конкретни данни за добиването на уран, въпросът за екологическо замърсяване не може да бъде разглеждан (екологическо замърсяване при добив на уран). Стойността на горивото, сравнима със стойността на енергоносител като въглищата, е по-висока за киловат час произведена електроенергия. Основен разход е и транспортирането на горивото до централата. Обезпечаването, обезопасяването при транспортирането на горивото изисква капиталовложения в скъпоструващи транспортни средства и съоръжения, които относително бездействат по време на работния цикъл на централата. Немаловажен е въпросът с последствията от една авария по време на транспортиране. Имайки предвид, че за нас транспортният път се явява Черно море и р. Дунав... Добре, с няколко думи искам само да довърша. Следва един по-продължителен, много по-скъпо струващ период. Това е демонтажът на централата. Някои данни сочат, че той струва толкова, колкото построя-

ването, но най-големият проблем, който чака България според мен, това е какво ще прави България с остатъчното гориво, което никак не е по-малко радиоактивно: един блок-хилядник на една презарядка се зарежда със сто и осемдесет тона ядрено гориво, тия сто и осемдесет тона след края на експлоатационния цикъл отново са сто и осемдесет. За година са триста тона. Общо триста тона се явяват като остатък след всички ремонти, които се извършват – дали са предвидени или непредвидени, няма значение. Значи, България след едно известно време ще бъде изправена пред проблема, понеже Съветският съюз вече отказва да приеме отработеното гориво. Докато се правиха бомби, те го взимаха. Даже имахме тридесетгодишен договор. Вече бомби ядрени няма да се правят и ние ще си го пазим тук. Предлагат ни да ни го вземат, но срещу заплащане, т.е. отново плащаме. Ще плащаме и за това, да унищожим централите, да ги погребем, къде – не знам. Нали живеем на една шепа земя. Защото няма да плащаме ние и това е най-трагичното, може би ще плащат нашите деца. (Ръкопляскания)

Р. Узунова: Съжалявам, драги слушатели, но не ни стигна времето, за да излъчим и последните три изказвания, които ще включим в друго предаване през седмицата. Чуухте магнетофонен запис на събранието, което независимото екологично сдружение „Екогласност“ проведе на 20-и октомври тази година в София, в салона на кино „Петър Берон“. В студиото на радио „Свободна Европа“ беше Румяна Узунова. (Звуков сигнал на радио „Свободна Европа“)

(В архива липсва записът на последните три изказвания. 20.10.1989 г., ролка № 75)

*Второ събрание на независимото сдружение
„Екогласност“, 27.10.1989 г*

Румяна Узунова: На телефона е Румяна Узунова, специален кореспондент на радио „Свободна Европа“ в София. Вчера от шест часа вечерта в кино „Петър Берон“ се състоя второто събрание на независимото екологично сдружение „Екогласност“. И това събрание, според мен, има особено място в създалата се доста напрегната обстановка, в която, макар и с необичайни средства, се чупят ледовете на мълчанието, относно независимите сдружения в България. Наистина името на „Екогласност“ или на някое друго сдружение в България все още се споменава изключително рядко. При това, в определено негативен тон, но интересът на гражданството расте. И, което е доста показателно – представители на отделни институции вече приемат предложението за диалог. Диалог все още ограничен, често изместен от центъра на въпросите, но все пак диалог. Показателно е също така, че още на същия ден след милиционерската разправа над членове на „Екогласност“, подписката под Петицията до Народното събрание продължи мирно и упорито, с убеденост в правотата на идеите и намеренията. Пред входа на Южния парк вчера, часове след нанесеният му побой, намерих Петър Слабаков, председател на „Екогласност“ и той не с усилия да овладее духа си, а напълно спокойно искаше да довърши един плакат с името на сдружението, който трябваше да постави на мястото на разкъсаните, смачканите. „Всъщност нищо не се е случило“, каза спокойно Петър Слабаков, черпейки навярно тази мъдрост от дългия си житейски опит.

Пред кино „Петър Берон“ вчера се беше събрало множество от хора, два или три пъти по-многобройно от местата в салона. Едва успях да вляза, хората ми помагаха да пре-

мина през множеството. Отвътре, през запрещената от милиционери врата, мои познати от „Екогласност“ трябваше да хванат протегнатите ми ръце и да ме издърпат през кордона. Едва вътре в салона осъзнах, че стискам някакъв лист, който пътьом бяха пъхнали в ръцете ми и това се оказа протестно писмо до Народното събрание на НРБ, до председателя на Изпълнителния комитет на Софийски народен съвет, до вестниците: „Литературен фронт“, „Народна култура“, в което български интелектуалци протестираха срещу упражненото насилие. Цитирам писмото, цитирам сега точно писмото... те протестираха „срещу упражненото насилие, включително – побой и задържане над известни български интелектуалци, ангажирани в мирни акции за опазване на околната среда, организирана от „Екогласност“. Ние – продължава текстът на писмото – приемаме случилото се като посегателство върху гражданските права и човешкото достойнство“. Не мога да разчета всички имена на подписалите се. Между тях са литературни критици... литературни критици като Михаил Неделчев, Елка Константинова, Енчо Мутафов, Александър Йорданов. Вътре е подписът на Добри Жотев, поетът Добри Жотев, на белетристите Георги Мишев и Ивайло Дичев... Сега, всъщност, и в София, а и в провинцията, обикалят редица писма в знак на протест срещу неразумни деяния на хора, облечени във власт. Но да се върнем към второто събрание на „Екогласност“ в кино „Петър Берон“. Събрание, отново историческо, защото е втора публична изява на едно независимо сдружение, т. е. започва да се регистрира периодичност на независимите обществени прояви. Събранието бе ръководено отново от Деян Кюранов, който пак засвидетелства уменията си да успокоява духовете и да направлява събранието в правилна посока – към деловитост и ритъм на работата. Секретарят на „Екогласност“ Александър Каракачанов напомни в начало-

то на събранието неекологичните събития от предишния ден и прочете текста на Обръщението на сдружението „Екогласност“ до страните участнички в Европейската среща по опазване на околната среда, с чието съдържание ще ви запозная сега, драги слушатели:

2. Писмо на „Екогласност“ до Екофорума, по повод побоя на 26.10.89 в градинката пред „Кристал“

„До страните участнички в Европейската среща по опазване на околната среда. На 26-ти октомври 89 година, след няколкодневна клеветническа кампания, в централната част насочена срещу „Екогласност“, при която старателно се избягваше споменаването на името на сдружението, властите в София преминаха към открити репресии. Нямайки никакви законни основания за спиране на мирните ни акции, чиято цел е чисто екологическа, представители на МВР още на 25.10.89 година започнаха да отправят открити заплахи към нас, блокираха местата, където „Екогласност“ провеждаше своите акции и правеха опити за задържане на наши активисти. На всички въпроси, от страна на ръководството и членове на сдружението, относно основанията за такива действия на служителите на МВР, получавахме отговор, че съществува някакво устно разпореждане на председателя на Изпълнителния комитет на СГНС Стефан Нинов. Многократното искане да се предяви това разпореждане бе многократно отхвърляно от горепосочените служители. Такова разпореждане не може да бъде издадено, ако софийските власти имат желание все още да придават някакъв вид на законност на своите действия. Не съществува нормативен документ, въз основа на който би могло да бъде издадено такова разпореждане. Всички други „устни“, в кавички, заповеди, са незаконни, което се доказва и от нежеланието на председателя на Изпълнителния комитет на СГНС да ги

предяви в писмен вид. Те са обикновена проява на властнически произвол. След като не можаха със заплахи и шантаж да спрат законните искания на „Екогласност“, на 26.10.89 година властите преминаха към открито насилие. Активисти на сдружението бяха влачени по земята и брутално хвърляни в специално докарани за целта автобуси, при което бяха нанесени и телесни повреди. От побой и грубо отношение, от страна на униформени и цивилни сътрудници на МВР, не бяха оградени, т.е. предпазени, дори жените. Проверяваха дамски чанти, друг личен багаж, иззеха материали на „Екогласност“, но нито едното, нито другото не бяха извършени, съобразно изискванията на закона. Пострадаха и случайно присъстващи граждани, изразяващи открито своето възмущение от действията на органите. Имаме сведения за произшествие с наши членове в провинцията. На задържаните не бе предявен изискващият се при такива случаи документ за задържане. Повечето от служителите на МВР не пожелаха да се легитимират. Имаме основания да смятаме, че провеждането на такава акция точно в този брутален вид е предварително подготвена. За това говорят насрочената по същото време, но несъстояла се пресконференция с чужди журналисти, вероятно целяща да ги отклони от събитията, а също така – селективното отношение към репресираните. Участващите в акцията неколкостотин служители явно са познавали по лице и малтретирали точно най-активните членове на „Екогласност“. Бруталните действия срещу сдружението представляват грубо нарушение на Виенските договорености и, по същество, саботират Хелзинския процес. „Екогласност“ е независимо екологично сдружение, чиято основна цел е да се бори за опазване на природната среда в България. Основно средство в тази борба за нас е пълната гласност по всички проблеми, имащи отношение към околната среда. Сдружението е създадено и съще-

ствува в пълно съгласие с Конституцията на НРБ, с действащото в страната законодателство, включително – разпоредбите на СНС (Софийски народен съвет). Неговото съществуване е в пълно съответствие с духа и буквата на Виенските договорености от 89 година. Но при съществуващата обстановка, управляващите среди в България напълно съзнателно пречат на „Екогласност“ да съсредоточи усилията си в борбата за опазване на природната среда и с оказвания натиск върху сдружението те го заставят да отдели много време и сили в борба за собственото си опазване. Самозащитните действия на „Екогласност“ след това се тълкуват като политически изяви и на тази основа му се приписват някакви, на никого неизвестни и от никого публично изречени, но затова пък „тъмни политически цели“. Вярно е, че „Екогласност“ възникна не по решение и по внушение на властовите структури, а като спонтанна инициатива на разтревожени граждани. Но няма начинът на възникване на сдружението и последователното отстояване на правото му да съществува като независимо, могат да бъдат основания за това да му се приписват цели, различни от обявените в Устава и Програмната му декларация? Ние заявяваме, че няма да позволим на никого да ни отклони от целите, които си поставяме. Ние отново и отново заявяваме, че ще се борим за достигането на тези цели само с мирни и законни средства. Ние отново заявяваме, че сме за диалог с всеки и с всички, които наистина са загрижени за това, какво наследство ще оставим за идните поколения. Но ние сме длъжни отново да припомним очевидната истина, че за да има диалог, трябва да има поне две страни, които взаимно да признават правото си на съществуване, че културата на диалога е близка проява на взаимно уважение, от страна на всички участници. Ето защо, ние заявяваме своя протест срещу действията на българските власти. Ние протестираме и ще

протестираме срещу всички опити да бъдем насилно разгромени. Ние протестираме срещу разрастващата се кампания, целяща оклеветяването на „Екогласност“. Ние ще настояваме за това с този случай да се занимае парламентарна комисия, която да изясни престъпните и нарушаващи законите действия на служители на МВР и установи кой е разпоредил провеждането на тяхната акция. Ние се обръщаме към всички страни участнички в Европейската среща по опазване на околната среда, с молба да излъчат Комисия, пред която да изложим всички обстоятелства около инцидента. От сдружение „Екогласност“, София, 27.10.89 година.“

Румяна Узунова: Чухте текста, който сдружение „Екогласност“ изпрати до страните участнички в Европейската среща по опазване на околната среда. Продължавам моя репортаж за събранието, което вчера бе проведено в кино „Петър Берон“. След прочитането на този документ, д-р Петър Берон, който е единственият член на „Екогласност“, който взима участие в официалната работа на Екофорума, (включен е в състава на група от 30 експерти), та д-р Петър Берон запозна присъстващите с изявлението на Николай Дюлгеров, ръководителя на българската делегация на Екофорума, относно случилото се предния ден и за отношението, изразено от другите държави по този неприятен и развалящ престижа на България повод. Пирин Воденичаров, химик, запозна присъстващите с Черната книга, изготвена от „Екогласност“ за най-сериозно застрашените от екологична гледна точка места в България, посочи пунктовете, върху които би трябвало да се съсредоточи вниманието на всички – учени, държавници, общественици и обикновени граждани, а именно: нитратите в селското стопанство, емисиите на серен двуокис и азотни окиси, вредните отпадъци от чуждите страни, складиращи в България срещу валута, замърсяванията от целулозното и дрождевото производство, замърсява-

нето с арсен и т.н., и т.н. Пирин Воденичаров придружава-ше с реални факти тези екологични опасности, пред които е изправена България. Социологът Петко Симеонов даде, така да се каже, свидетелски показания, че висшият партиен ешелон е знаел за радиационната вълна над България след атомната катастрофа в Чернобил, взели са били предварително предохранителни мерки за тях и за семействата им още на 4.05., а населението в България е било оставено на произвола на случайностите. „Кой взе решение за лъжата в Чернобил?“ – попита Петко Симеонов. Чавдар Гиков, живущ в софийска община „Студентска“, разказа за силното екологично увреждане, за този силно екологично увреден район, в който живее самият той, и в който се намират още болници, старчески домове, училища, детски градини – един район, който наричат „омагьосания квадрат“, хората се борят предприятия-замърсители да бъдат изнесени оттам, но не могат да се преборят с магията на административното бездушие. Александър Каракачанов, който освен секретар на „Екогласност“ е и градски съветник при Софийски градски съвет допълни, че още преди четири месеца е внесъл доклад по този повод и както е законната от процедурната гледна точка (в разстояние на един месец) е трябвало да бъде разгледан докладът му и да бъде взето решение, но досега нищо такова не е направено. Полковникът от запаса Борис Спасов, член на управителния съвет на Клуба за подкрепа на гласността и преустройството, прочете декларацията на Клуба, адресирана до председателя на Народното събрание на НРБ и средствата за масова информация, в която интелектуалците от Клуба изразяват своето негативно отношение към методите, с които си послужиха репресивните власти на 26.10. тази година, но с неговото съдържание всъщност запознах нашите слушатели вчера. След това думата бе дадена с предимство на Януши, член на унгарската деле-

гация на Екофорума, който бе изпратил бележка от свое име и от името на неколцина чужди журналисти, които не бяха могли да влязат в залата. Прекалено много хора искаха да сторят това, но не успяха, затова и накрая на събранието присъстващите гласуваха да се напише молба за по-голяма зала. Г-н Януши каза, че той и един негов приятел представляват тук на събранието унгарската опозиция и група, независима група за защита на природната среда в Унгария. Той изрази искрените си благопожелания към „Екогласност“ и каза още, че пред киното стоят – пред кино "Петър Берон" – стоят, без да могат да влязат, представители на други страни, включително Съединените щати, Холандия, Ирландия, Унгария, само представител на Белгия, до колкото той е видял, е успял да влезе. Всички тези делегати, продължи г-н Януши, могат да свидетелстват, че днес на Екофорума българските домакини изразиха съжаление за бруталността на милицията и обещаха, че ще направят всичко възможно да запазят необходимата спокойна атмосфера за продължаването на Екофорума. Около двадесет делегации, каза Януши, между които Унгария, Полша и Съветският съюз, от изток, от източните страни, изразиха надежда, че тази атмосфера, както и възможностите българската общественост да изразява своите мисли, трябва да остане в сила, както сега, така и след Конференцията. Надяваме се – каза той, каза г-н Януши, че навярно всички вие усещате напълно нашата симпатия, нашето съпричастие и солидарност. След това, пак с предимство, думата бе дадена на Йордан Йотов от „Енергопроект“, който благодари, че му е дадена извънредно думата, но изрази протест и възмущение, срещу – както се изрази той, демагогския начин на изложението на „Екогласност“. Той възрази срещу твърдението, че „Енергопроект“ не е търсил диалог с „Екогласност“, че бягал от диалог с „Екогласност“. „Енергопроект“ – каза Йордан Йотов, тър-

сеше допир с тези хора, които изнесоха недотам компетентни данни. Според него, „Енергопроект“ е готов да отговаря на всички въпроси. Следващ в списъка на изказващите се бе Андрей Ангелов от Самоков, който говори за курса на преустройство, спря се на въпроса дали е независима „Солидарност“, т. е. „Екогласност“, изтъкна ролята на „Екогласност“ и изрази желание да се присъедини към това сдружение. След Георги Скачков, който засегна някои промени за опазването на природата в исторически план, на трибуната се качи Нина Георгиева, която говори за атомната енергетика; след това думата бе дадена на Елена Банова, журналистка, мисля, от „Вечерни новини“, която заяви, че не е член на „Екогласност“ и не желае да бъде. Би предпочела да внесе двеста лева, да речем, за организирането на Екоучилище, не би искала да даде пари за хора, които ще заминат, както каза тя, на екоекскурзия. Не ми стана впрочем ясно, защо Елена Банова поставя въпроса за някакви пари, след като „Екогласност“ е независима и доброволна организация, която не е юридическо лице, за да работи с парични средства. Елена Банова обвини секретаря на „Екогласност“ Александър Каракачанов, че не си гледал работата като народен съветник, спирайки се на два случая, които след това Александър Каракачанов енергично отхвърли като неотговарящи на истината. Накрая Стефан Гайтанджиев, който не е член на „Екогласност“, но е симпатизант, предложи да се подпише Апел до Столичния народен съвет за по-голяма зала и идеята бе гласувана единодушно. Това, казах, беше второто събрание на независимото екологично сдружение „Екогласност“, което говори за известна периодичност на проявите, което е начало на една традиция.

*Трето събрание на независимото сдружение
„Екогласност“, 31.10.1989 г.*

На телефона е Румяна Узунова, специален пратеник на радио „Свободна Европа“ в София. Мога да кажа без каквито и да е колебания, че снощното събрание, третото подред на „Екогласност“, на независимото екологично сдружение „Екогласност“, бе най-добре организирано, най-концептуално, пример за действената сила на истинското посвещение на една идея и прилагането на истински плурализъм на мненията. Много събития има напоследък – няма да мога да се спра подробно на хода на това събрание, но имам много подробен запис и може би по-нататък ще направя един по-подробен репортаж. Сега ще кажа само, че интересът на публиката отново бе голям, отново залата не можа да събере всички желаещи да присъстват на събранието на „Екогласност“. Причината е, че не бе удовлетворена молбата на организаторите да получат по-голям салон. В началото на събранието кратко и целенасочено активисти на „Екогласност“ изложиха становищата на независимото сдружение по някои екологически опасни проекти, по някои екологични проблеми, за които не е даден официален отговор, като бяха поставени конкретни въпроси към институциите, които пряко отговарят за създалото се тревожно положение: За липсата на гласност по времето на Чернобилския инцидент, за атомните централи, за отговорностите на КОПС – Комитета по опазване на околната среда и така нататък. В създадената атмосфера на свободна дискусия думата взеха и представители на различни институции, като например Института по хигиената, представители на КОПС – мисля, че бяха четирима – и те изразиха своята позиция, изразиха съображенията за един или друг проект или по един или друг проблем. Изобщо, според мен, създаде се началото на

един диалог, който надявам се, ще продължи и след Софийския екофорум и ще даде своите тъй необходими плодове, а именно, участието на всички и отделни личности, и обществени организации, и упълномощени с права и власт институции. Участието по един проблем, жизнено важен за всички ни: чиста, здравословна околна среда и то не само за нас и за децата ни, за внуците ни, за идните поколения. Особено силно и емоционално обогатено бе изказването на Мария Варимезова от Русе, една от организаторките на първите демонстрации там. Майка на шест деца, баба на девет внуци, а сега чакаща десетото внуче. Тя разказа за събранието на 8 март миналата година в салона на кинодейците, където бе положено началото на Обществения комитет за защита на Русе. „Като се върнах в Русе – каза Мария Варимезова – ме повика първият секретар на партията и каза, че съм била отишла в София да свалям правителството. Обръщам се към майките, към младежите – продължи Мария Варимезова – защото не мога да отговоря на моите деца, които казват: вие отровихте въздуха, вие отровихте земята, вие разсипахте тази държава.“ Тя каза, че е започнала да чете Националната програма за околната среда, много неща са я ядосали там, защото пишело, че е направено много, че партията е направила това и това, а как, каза, ще опазим околната среда, като трябва да връщаме толкова и толкова милиона външни дългове? По-нататък Мария Варимезова каза, че на 18 октомври в Русе пак е нахлул някакъв газ, но не се знае откъде идва. Интересно предложение, отправено към „Екогласност“, направи Дон Бърг (?) от Англия, от организацията „Грийн лайънс“, който каза, че „Екогласност“ е много известна организация в Англия и той покани „Екогласност“ да участва в Европейското бюро за опазване на околната среда, в което членуват 120 организации. В статута на това Бюро имало клауза, че могат да приемат и членове извън Евро-

пейската общност, тъй като, както се изрази Дон Бърг, всички ще живеем в един общ дом и можем да го спасим само с общи усилия.

Въпросът за грубо репресивните действия на органите за сигурност на 26 октомври тази година също бе поставен на събранието, но кратко и съдържано, макар че позицията на „Екогласност“ не страдаше от решителност: че това събитие е срамно и с това, че се провежда в дни, когато най-много се говори за демократизация и гласност.

СПИСЪК НА ЧЛЕНОВЕТЕ НА НЕЗАВИСИМО СДРУЖЕНИЕ „ЕКОГЛАСНОСТ“

Учредители на 11 април 1989 г.

1. Петър Петров Слабаков – актьор
2. Димитрина Георгиева Петрова – философ, н.с. - к.ф.н.
3. Георги Аврамов Димов – оператор
4. Христо Панчев Смоленов – философ, н.с. , к.ф.н.
5. Никола Костов Ковачев – режисьор
6. Цветан Христов Пенчев – юрист, н.с.
7. Александър Панайотов Каракачанов – философ, аспирант
8. Красимир Иванов Кънев – философ, к.ф.н.
9. Владимир Кирилов Симеонов
10. Росица Герова Симеонова – филолог
11. Петър Славков Стайков – философ, к.ф.н.
12. Деян Чавдаров Кюранов – философ, к.ф.н.
13. Вероника Николова – н.с., к.ф.н.
14. Петър Кирилов Берон – биолог, старши н.с., к.б. н.
15. Николай Генов – фотограф
16. Лиляна Иванова Александриева – киновед,
17. Калин Янакиев – философ, н.с., к.ф.н.*
18. Христо Маджаров – работник
19. Вера Младенова Младенова – киновед
20. Констанца Попова – киновед

Приети на 16 април

21. Владимир Лалев Краев – кинорежисьор
22. Вяра Николова – философ, социолог, к.ф.н.

* Същият не е присъствал на нито едно събиране на „Екогласност“, вкл. и учредителното, вероятно и подписа в учредителните документи не е негов.

Приети на 25 април

23. Петя Дончева Димитрова
24. Рени Константинова Костадинова (гр. Пещера) – инженер-микробиолог
25. Бойка Христова Чуклева – служител

Приети на 4 май

26. Юрай Квака – философ, БАН,
27. Станимир Георгиев Петров – студент, СУ
28. Стоянка Георгиева Петрова – студентка, СУ
29. Мариел Николаев Самсонов
30. Лиляна Владимирова Самсонова
31. Здравко Савов Атанасов

Приети на 15 май

32. Николинка Костова Николова – химик, н.с., НИХФИ
33. Георги Борисов Асьов – журналист
34. Делчо Георгиев Вичев
35. Анна Асенова Златкова
36. Людмил Ив. Мартинов – инженер – геолог в „Георедмет“
37. Веселин Иванов Донков – журналист и философ
38. Мартин Емилов Ноев

Приети на 29 май

39. Мария Пеева Варамезова (гр. Русе) – пенсионер
40. Павла Евгений Раковска – редактор в Студия за документални филми „Време“
41. Мария Недялкова Бойкикева

Приети на 12 юни

42. Светлана Костадинова Байчинска – театровед, БАН
43. Радко Костадинов

44. Вяра Кръстева Смилова – журналист
45. Васил Иванов Каракашки – философ
46. Росица Николова Петрова
47. Пламен Иванов Даракчиев – журналист
48. Станчо Асенов Бончев (гр. Пордим) – учител
49. Георги Атанасов Спасов (гр. Пазарджик) – поет и журналист
50. Владимир Христов Петров – (Варна) помощник-капитан на кораб
51. Павел Джаванов Чемишанов (гр. Пловдив)

Приети на 19 май

52. Мариана Дренска – технолог в ХЗ „Георги Димитров“, гр. Костинброд

Приети на 23 юни

53. Красен Стефанов Станчев – к.ф.н., ст. ас. ВИИ „К. Маркс“
54. Светлана Делова Жулева – учител
55. Румен Петров Данов
56. Владислав Георгиев Йорданов
57. Йежи Ян Нейман – Полша, гр. Лодз
58. Кристина Димитрова Нейман
59. Румяна Михайлова Атанасова
60. Юлия Тодорова Ивкова
61. Малина Йорданова Стефанова – к.ф.н.
62. Цветан Димитров Кардашев – философ, старши н.с.
63. Георги Н. Николов – журналист

Приети на 9 юли

64. Маргарита Георгиева Велева
65. Христо Ив. Мавров (гр. Търговище), актьор, режисьор

66. Стефан Иванов Седмаков – инженер, водещ проектант от КИПП"Водпроект"

67. Любомир Седмаков – н.с. в ДНИ-НИТИ „Енергопроект“, инженер

68. Стефан Василев Василев – Васев, философ, д.ф.н, ст.н.с.

69. Нешка Робева, спортен деятел, народен представител

Приети на 15 септември

70. Едвин Стефанов Сугарев – н. с. в Институт по литература, БАН

71. Милен Марков Темнялов, оператор в СТФ „Екран“

72. Георги Владимиров Попов (с. Аврамов, Котелско), публицист

73. Борис Тодоров Колев – н.с., к.г.н.

74. Маргарита Неделчева Николова – пенсионер, редактор в СТФ „Екран“

75. Веселин Димитров Кандимиров – СБХ

76. Иван Стоянов Коларов

77. Пирин Илиев Воденичаров – инженер-химик

78. Анда Б. Палиева– н.с., изкуствовед

Приети на 28 септември

79. Нора Борисова Стоичкова – журналист

80. Волен Николов Сидеров – журналист

81. Нина Мирчева – зав. отдел „Изкуство“ при в. „Народна култура“

82. Румен Маринов Русев (гр. Пловдив)

83. Любомир Собаджиев (гр. Русе)

84. Лиляна Спиридонова

85. Донка Пенчева Манукова – член на СБХ

86. Емил Георгиев – асистент по философия, ВИИ „Карл Маркс“

87. Яна Георгиева Божинова – преподавател в английска гимназия

88. Румен Д. Джоглев – инженер-химик

Приети на 9 октомври

89. Марина Николова Нитова – филолог

90. Гергана Делова Жулева – философ

91. Евгений Димитров Босяцки

92. Христо Марков Йонков – ст.н. с., Институт по история

93. Стефан Димитров Калайджиев

94. Володя Янков Миронов – геохимик

95. Владимир Любомиров Левчев – писател и преводач

Приети на 12 октомври

96. Борислав Йоханес Пигов – ГУХМ към БАН

97. Славомир Драганов Цанков (гр. Плевен) – преподавател по история и география

98. Иван Николов Драгошинов – киновед

99. Иван Денчев Събев – журналист

100. Стефан Петков Комитов – (гр. ВеликоТърново), скулптор

101. Николай Стефанов Симеонов, капитан в Параходство БМФ – Варна

**Лиляна Александриева,
Александър Каракачанов, съставители**
НЕЗАВИСИМО СДРУЖЕНИЕ
„ЕКОГЛАСНОСТ“ 1989 г.

Българска
Първо издание

Отговорен редактор *Михаил Гочев*
Технически редактор *Божидар Стоянов*
Предпечатна подготовка *Петър Дамянов*

Формат 60/90/16

Печатни коли 15,75